

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

JACQUES MARITAIN
TOLDALAGI PÁL
HORVÁTH SÁNDOR O. P.
RÓNAY GYÖRGY
JUHÁSZ VILMOS
FODOR JÓZSEF
RADÓ POLIKÁRP O. S. B.
VIDOR MIKLÓS
MOLNÁR KATA
NÁDASY ALFONZ O. S. B.
NÉMETH ANTAL
HAYTS GÉZA
írásai

1948 DECEMBER

12

XIII. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Jacques Maritain: Az egyház és a szociális haladás</i>	705
<i>Toldalagi Pál: Örök pelikán. (Vers)</i>	712
<i>Horváth Sándor O. P.: Angyalok — démonok</i>	713
<i>Rónay György: Budai rajzok. (Farkasrét, Guggerhegy, Törökvész. Versek)</i>	724
<i>Juhász Vilmos: A világmissziók jelentősége</i>	726
<i>Fodor József: Joel megtalálja a hangot. (Vers)</i>	735
<i>Radó Polikárp O. S. B.: Karácsony ünnepének háttere</i>	737
<i>Vidor Miklós: Már benned kelnek, Szemében hozta..., Előhang. (Versek)</i>	741
<i>Molnár Kata: Anyák születnek. (Elbeszélés)</i>	742

NAPLÓ:

<i>A Nobel-díjas T. S. Eliot</i>	748
<i>A kóbor remete</i>	749
<i>A grecciói karácsony</i>	752
<i>A béke papja</i>	754

SZEMLE:

<i>Nádasy Alfonz O. S. B.: Bartók-versenyek és ünnepségek</i>	756
---	-----

SZÍNHÁZ:

<i>Németh Antal: Édes fiaim</i>	758
<i>V. Gy.: Literátor</i>	761

KÉPZŐMŰVÉSZET:

<i>Hayts Géza: Koszta József</i>	762
--	-----

KÖNYVEK: <i>Sőtér István: Négy nemzedék — élő magyar költők (Vargha Kálmán); Graham Greene: The Heart of the Matter (Passuth László)</i>	764
---	-----

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.

Szerkesztőbizottság:

Rónay György, Thurzó Gábor, Wolsky Sándor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M

AZ EGYHÁZ ÉS A SZOCIÁLIS HALADÁS*

A Cézár dolgai és Isten dolgai közötti megkülönböztetés lényegbevágó fontosságú a katolikus tudat számára. Ez az, ami biztosítja a spirituális világ függetlenségét a profán világgal szemben és az Egyház függetlenségét az állammal szemben. De ez a megkülönböztetés nem jelent elkülönülést: az isteninek együtt kell működnie az emberivel. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az evangélium megjelenése az emberi történelemben nem egyszerűsítette az emberek dolgát, hanem csak meggyorsította a történelmi fejlődés ütemét és irányt szabott annak.

Másrészt az Egyház a katolikus felfogás szerint isteni eredetű közösség — Isten országának a földi vándorlás alatt megvalósítható formája —, saját törvényei szerint megszervezett és saját hierarchiával bíró „societas perfecta”, tökéletes társaság, amelyben — a profán társaságokkal ellentétben — a tekintély felülről lefelé érvényesül, hogy a lelkeket tanítsa és az üdvözülés útjára vezesse. Ez az egy és egyetemes társaság elterjedt a föld különböző népei és országai között, amelyeknek tiszteli sajátos természetét és sokféleségét.

A cél, amely felé e közösség tagjait vezeti, természetfölötti: Isten országa, es a közös, amelyért küzd: az örök élet. Tehát tulajdonképpeni hivatása nem az emberek földi életének irányítása, sem pedig evilági problémák, viták és konfliktusok megoldása. De mindezekkel törődik, mert lehetetlen nem törődnie. Egyrészt a természetes és természetfölötti rend szoros összefüggése folytán az Egyház hivatása többek között az is, hogy őrködjék a természetes ész, a természetjog és társadalmi és egyéni etika elveinek csorbitatlansága felett; másrészt a Megtestesülés törvényéből kifolyólag, mindaz a jó, amivel a világot megajándékozza, kiárad az egész földi életre, és — jóllehet politikafölötti — igen nagy jelentőségű a szociális és politikai haladás és egy eljövendő boldogabb földi lét felé törekvés szempontjából is.

Az Egyház magatartása, amely egyrészt tiszteli a földi dolgok autonómiáját, másrészt „anyaian” viselkedik velük szemben, világosan kitűnik Szent Pálnak Filemonhoz írt leveléből. Az apostol nem kívánja Filemontól, hogy felszabadítsa rabszolgáját, Onézimust, nem akarja az ókori világ társadalmi törvényét megbontani, elfogadja olyannak, amilyennek az emberek megalkották. De az evangélium tápláló nedveinek utat nyit az ókori társadalomban és ezek belülről áthatva a profán világot, idővel szétrobbantják a rabszolgaság társadalmi kereteit. Onézimust, aki Filemon rabszolgája, „már nem rabszolga”, hanem „szeretett testvér”, akit Szent Pál úgy küld vissza tanítványához, mint „saját szívét”. Mert a rabszolga és az úr egyaránt „Isten örököse” és „Krisztus társörököse”. (Rom. VIII. 17.)

Szent Pál előírja híveinek, hogy engedelmeskedjenek előljáróiknak, mert az ő szemében a jogos hatalmat tisztelni lelkiismeretbeli kötelesség, mert minden jogos hatalom végső forrása Isten, aki a természetet alkotta; az első keresztények valóban többre becsülték a „corona martyrum”-ot, a „corona militumnál” és inkább választották az igazságtalan halált, mint a lázadást a keresztényüldöző császárok zsarnoki hatalma ellen. Másrészt azonban, az eszmék és vágyak, amelyeket a keresztény kinyilatkoztatás a lelkekbe ültetett, szüntelenül munkálkodnak az evilági társadalom mélyén, hogy észrevétlenül át-

* A jelen tanulmány eredetije megjelent Jacques Maritain: «Raison et raisons» c. kötetben. (IUF. Paris 1948.)

alakítsák. Ami magát az Egyházat illeti, az ő feladata nem lehet az, hogy az evilági dolgokba és politika hullámvásaiba közvetlenül beleavatkozzék; egészen mástermészetű, sokkal hatalmasabb és titkosabb energiák őrzésével bízták meg: az ő hivatása az, hogy őrkdjék a szeretet és igazságosság és a keresztény Kinyilatkoztatás fölött. Ha ezek az energiák egyszer belékerülnek a történelem vékeringésébe, maguktól hatnak, egészen más törvények szerint, mint az idő törvénye.

E megjegyzések talán megértetik, hogy a katolikusok szemében az Egyház és a világ viszonya nem egyszerű, hanem nagyon is titokzatos valami. Hiába keressük benne a statikai egyensúlyt, amely kielégítené a geometriai elméket és a „textbook”-ok szerzőinek képzeletét. A viszony, amelyről beszélünk, dinamikus, amilyen az egy célra törekvő erőké, melyeknek egymásbahatolása azonban sokszor antinomikus, összhangjuk is bizonytalan — és az idők végeztével bekövetkező végső feloldásig az is marad.

Egyes antiklerikálisok azt hányják az Egyház szemére, hogy a gazdagok és hatalmasok pártján van és szociális téren a változatlanság híve. Egyes buzgó hitvédők viszont a szociális haladás terén véghezvitt művét akarván dicsőíteni, a „forradalom kovászát” emlegetik, amelyet a világba beoltott és úgy állítják be, mintha nem volna más célja és hivatása, mint átalakítani a népek evilági életfeltételeit és megteremteni ideleln a békét és boldogságot. A katolikusok véleménye szerint mindkét felfogás hívei illúziókban ringatják magukat: ha bizonyos tények alá is támasztják a fentemlített elméleteket, a titok kulcsa sokkal mélyebben keresendő.

Pascal mondotta, hogy a jelek és csodák — kinek-kinek hajlama szerint — arra valók, hogy egyeseket elvakítsanak, másokat megvilágosítsanak. Az „Isten nélküli ifjúság” című regényében, amely szörnű vádirat a totalitárius rendszerek ellen, Horváth Odön, az 1938-ban, Párisban tragikusan elhunyt fiatal magyar író megjegyezte, hogy az állam természetes szükségszerűség; mint ilyet, Isten akarta, tehát az Egyháznak kötelessége együttműködni vele. De hol van az állam, kérdi, amelyet nem a hatalmasok és gazdagok kormányoznak? És hogyan lehet együttműködni az állammal, anélkül, hogy ne a gazdagokkal és hatalmasokkal működneék együtt? — Az Egyház kötelessége elsősorban az, hogy betöltsse hivatását és fennmaradjon. Nem törődhet azzal, hogy a cinizmus látszatát kelti, amikor elfogadja az államot olyannak, amilyen, minden igazságtalanságával és tisztátalanságával együtt; legfeljebb azon van, hogy az állam a lehető legkevesebb rosszat kövesse el. Kényszerűség ez, melyet legfeljebb az a körülmény enyhít, ha gyenge állammal vagy olyannal van dolga, amely maga is keresztény (értve ezalatt, hogy valóban és nemcsak dekoratív keresztény). Ezekhez a megfontolásokhoz a katolikus még azt fűzi hozzá, hogy a segítség, amelyet hite szerint az Egyház Istentől kap, kevésbé közvetlenül nyilvánul meg olyankor, amikor valemely kormánnyal való modus vivendi megtalálásáról, mint ha egy hittétel meghatározásáról van szó. Ilyenkor esetleg csak arra korlátozódik, hogy — az emberi cselekvés ingadozásai és ballépései közepette — megőrizze azt, ami az Egyház hivatásának lényegéhez tartozik. Végül: éppen az evilági dolgok területe az, ahol az egyének emberi gyengéi leginkább érvényesülnek; sok esetben az a kísértés, hogy a vallást a gazdagok és hatalmasok, valamely politikai párt vagy az állam sorsához kössék, az egyházi emberek és azokat támogató társadalmi rétegek érdekében fel akarván használni azok erejét, sőt esetleg igazságtalanságait is, nem egyszer többé-kevésbé súlyos visszaélésekhez vezetett, olyan „klerikalizmus”-hoz, amely szöges ellentétben van az Egyház szellemével és igazi javával. Egyébként a keresztények evilági magatartása (ami nem tévesztendő össze az Egyház magatartásával) sokszor távolról sem keresztényi. Innén származik sok hamis látszat, amely némelyek szemében a valóságot álcázza.

Mert a valóság az — és ezt a történelmi tapasztalat is alátámasztja —, hogy az Egyház szíve, küldetéséhez híven, mindig a szegényekhez húz és bennük találja meg a legmélyebb erkölcsi értékeket, amelyek lelki tartalékának alapjául szolgálnak. Henri Bergson szerint a történelem azt bizonyítja, hogy ami közel kétezer év óta tartós jó az emberi társadalomban megvalósult, az a kereszténység hatásának köszönhető. Le Play ugyanerre a megállapításra jut el a civilizáció haladásának lényeges előfeltételei tekintetében. Az Evangélium és az Egyház tanította az emberiséget az emberi élet, a lelkiismeret, az emberi személyiség és a szegénység tiszteletére; arra, hogy megbecsülje a nő méltóságát, a házasság szentségét, a munka nemességét, a szabadság értékét, minden lélek végtelen nagy becsét, minden fajhoz és társadalmi osztályhoz tartozó ember alapvető egyenlőségét Isten előtt. Amikor azt állítja, hogy a politikai, gazdasági, társadalmi és nemzetközi élet éppen úgy az etika törvényeinek van alávetve, mint az egyes emberé; hogy nincs béke, sem jólét a földön az igazságosság és a jog tisztelete nélkül; amikor azt hirdeti, hogy a karitás és a felebaráti szeretet hatalma alól nem vonható ki az evilági élet; az Egyház minden emberi haladás alapjait igyekszik biztosítani. Napjainkban úgy látszik, hogy a felmerült új igényekre nagyszabású új kezdeményezésekkel felel. Ahogyan hajdan a középkor stílusában résztvevő Európa politikai nevelésében, ma kötelességének tartja, hogy mindenütt elismert erkölcsi tekintélye segítségével, a modern kornak megfelelően működjék közre a veszélyeztetett civilizáció megmentésében, a világ szociális nevelésében és egy új társadalmi rend felépítésében.

A kereszténység a népek szociális életében kétféle módon hat; az egyik fajta akciót nevezünk egyszerűség kedvéért „alulról kiindulónak”, a másikat „felülről kiindulónak”.

Az, amit „alulról kiinduló” mozgalomnak nevezek, nem más, mint az a csirázás, amely a kereszténység kovászának hatására magában a világi öntudatban, természetes módon megy végbe. A történetfilozófus megállapítja, hogy maga ez a kovász különböző körülmények között és különböző formákban fejlődött ki, az Egyházhoz ragaszkodó hívő azonban azt gondolja, hogy ezt az erjesztőanyagot csakis az Egyház őrizte meg romlatlanul. De akár tiszta, akár tisztátlan, akár ortodox, akár eretnek formában, ez volt az, ami — úgy jó, mint rossz irányban — a világ történetét előbbrevítte; ha igaz az, hogy Rousseau a modern világ atyja, aki tévutakra vezette azt, miközben a jót kereste, melyet azonban különböző tévedések eltorzítottak, akkor az is igaz, hogy az Evangéliumnak ez a laicizálása és az egész modern forradalmi messzianizmus elképzeltetlen a keresztény hatóerők nélkül, amelyekből a nyugati civilizáció született.

Korunk lelki és társadalmi összeütközéseiben éppen az a tragikus, hogy amíg — főleg a múlt században — sok keresztény a gyakorlatban a társadalmi igazságtalanság büntársává lett, és a történelem természetes fejlődésével szembefordult, a kereszténység ellenségei sokszor a társadalmi igazságosság és a haladás ügyének szentelték magukat, szerencsétlen anyagelviségük eltorzítva és a Forradalom mítoszának tévútjára terelve az ezekről alkotott eszméiket, anélkül, hogy tudatában lettek volna annak, hogy ami mozgalmukban helyes és termékeny volt, tulajdonképpen „megbolondult” keresztény igazságokra és laicizált keresztény érzelmekre vezethető vissza. Így következett be az, amit XI. Pius pápa a XIX. század legnagyobb botrányának tart: az a helyzet, hogy a munkásság elszakadt az Egyháztól, azt képzelve, hogy csak akkor remélhet a földön jobb életet, ha elfordul Krisztustól. Napjainkban az a hatalmas feladat vár a keresztény gondolkodókra és apostolokra, hogy megmentsék a múlt századnak a szociális haladás előmozdítására irányuló törekvéseit, megtisztítva a tévedésektől, melyek zsákutcába viszik azokat.

Ami már most a katolikusokat illeti, számukra nem kétséges, hogy a keresztény vallás semmiféle világi rendszer mellett sem kötheti le magát, mint ahogy semmiféle törvényes kormányzati formával nem összeférhetetlen, de nem ajánlhatja a híveknek egyiket sem. Nem ír elő számukra semmiféle határozott politikai bölcseletet, (amennyiben bizonyos magasabb elvek érvényesülése biztosítva van). De ha az Egyház nem is kötheti le magát semmiféle evilági eszmény mellett, a hívek, amikor nem mint az Egyház tagjai és nem az Egyház nevében, hanem mint a földi ország polgárai lépnek fel, kötelesek az evilági eszményekért harcolni és saját veszélyükre és kockázatukra résztvenni a társadalmi igazságosságért és civilizáció haladásáért folytatott küzdelemben. A mai katolikus tömegek mindinkább megértik ennek a szükségességét, ezért nem is vádolhatjuk őket hanyagsággal, mint a múlt század hívőit.

Ami az „alulról kiinduló mozgalmat” illeti, amely a profán öntudat mélyén lappangó keresztény csirákból fakad, világos, hogy nem kötelezi az Egyházat, természetes tehát, hogy még ha csupa Egyházhoz hű katolikusról van is szó, az egyes hívőkben a legkülönbözőbb magatartást eredményez, kinek-kinek társadalmi hovatartozandósága és gondolkodásmódja szerint (hogy ne is beszéljünk a kisebb-nagyobb akadályokról, amelyekbe az evangéliumi szellem minden oldalról beleütközhet). De ennél is fontosabb rámutatnunk arra, hogy az ilyenmódon megvalósult szociális haladás bizonyos technikai lehetőségek mellett többé-kevésbé hosszú lelki érlelődést is feltételez, amint azt például az ókori rabszolgaság megszüntetésénél látjuk; egyrészt bizonyos technikai adottságokra volt szükség: a történészek kimutatták, hogy azok a felfedezések, amelyek az emberi erőnek állati erővel való helyettesítését lehetővé tették, jelentős szerepet játszottak ebben a felszabadulásban (a modern korban a gépeknek volt hasonló jelentőségük). Másrészt nem az Egyház által hirdetett evilági szociális törvények, hanem a lassú, vitális folyamat eredménye, hogy a kereszténység az emberi öntudatból kiirtotta a rabszolgaság szükségességének gondolatát és lassan a való életből is eltűnt ez az intézmény.

Ilyen szempontból nézve a dolgokat, a történetfilozófus Bergsonnal megállapíthatja — anélkül, hogy az Egyházat valamely demokratikus filozófia mellett le akarná kötni —, hogy valóban az evangéliumi kovász hatására fejlődik a történelem az emberi személy jogainak és a testvéri barátságnak tisztelete felé, amely „a demokratikus lelkiállapot” alapja, amennyiben semmiféle hamis metafizika nem torzítja azt. És ez a kovász az idők végezetéig hatni fog a történelemben, hogy — abban a mértékben, ahogy azt a technikai haladás megengedi — mindennemű rabszolgaságot kiküszöböljön belőle.

* * *

Ami a „felülről kiinduló mozgalmat” illeti, annak forrása az Egyház hivatalos tanítása, mégpedig a pápai enciklikákban bennefoglalt tanok és gyakorlati útmutatások, amelyek az „alulról kiinduló mozgalmat” irányítják, észtonzik és ellenőrzik.

Az utóbbi félévszázad alatt a katolikus Egyház hallatlanul gazdag anyagot halmozott fel, amelyben úgy a szociális kérdéseket, mint az egész evilági életet irányító elvek össze vannak gyűjtve és egymás mellé rendelve. Az Egyház nem ereszkedik le az evilági dolgok intézéséig, de kötelességének tartja minden olyan esetben közbelépni, amikor erkölcsi elvek forognak kockán. A szerep, amelyet betölt, az elméleti és gyakorlati bölcsesség szerepe.

Hosszú tanulmányra lenne szükségünk, hogy ezt a tanítást összefoglalhassuk, erre pedig itt nincs terünk: mindenki ismeri XIII. Leó pápa hatamas erőfeszítéseit, azért csak néhány enciklikájának címét említjük: „Inscrutabili” (1878) a társadalmi bajokról; „Arcanum Divinae Sapientiae” (1880) a házasságról; „Diuturnum” (1881) az evilági hatalom eredetéről; „Immortali Dei” (1885) az államok keresztény alkotmányáról; „Libertas praestantissimum” (1888) az emberi szabadságról; „Sapientiae Christianae” (1890) a keresztények állam-

polgári kötelességeiről; „Rerum Novarum” (1891) a munkások helyzetéről. Ez utóbbi mérhetetlen jelentőségű. Megjelenésekor sokan szinte megbotránkoztak rajta, azt képzelvén, hogy „a pápa szocialista lett”. Pedig a pápa nem lett szocialista, egyszerűen csak figyelmeztette az önzésbe fulladt világot a keresztény erkölcsi törvényre, amelynek a szociális életben is érvényt kell szerezniünk; ha minden keresztény hallgatott volna szavára, sok szörnyű bajt el tudtunk volna kerülni. „Mi nem az önök enciklikáit hányjuk a szemükre, mondotta Rappaport egy katolikus szónoknak, hanem azt, hogy semmibe vesszük őket.”

X. Pius és XV. Benedek is számos dokumentumban foglalkozik szociális kérdésekkel, kiegészítve XIII. Leó tanításait. De főleg XI. Pius pápa volt az, aki a szociális kérdések terén a katolikus szintézist hatalmas doktrinális felkészültséggel a szabatosságnak arra a fokára emelte, amelyet korunk megkövetel és még erőteljesebben mutatott rá a napjaink civilizációját fenyegető tévedésekre. XI. Pius pápa művét XII. Pius még megerősítette és kibővítette, elődjénél is szélesebb távlatokba állítva be az Egyház szociális és politikai téren vallott tanításait és élesen rávilágítva azoknak az emberi élettel való összefüggéseire, s különösen kiemelve, az államról és egy olyan civilizációról vallott leológia alapelveit, amelynek alapja az emberi személy méltósága, miáltal igazolta a keresztény szellemű demokrácia alap gondolatait. (L. a „Summi Pontificatus” (1939) és „Mystici Corporis Christi” (1943) kezdetű enciklikákat, továbbá az 1939 augusztus 24., a „Rerum Novarum” 50. évfordulóján (1941); ugyanez év pünkösdjén és karácsonyán, majd 1942 és 1944 karácsonyán tartott rádióbeszédeit; 1945 október 2. a Sacra Rota előtt tartott allokucióját, úgyszintén az 1946 február 20. a Consistorium előtt tartott beszédét.).

A legnagyobb fontosságú dokumentumok közé tartozik a „Quadragesimo Anno” kezdetű enciklika (1931 május 15.) a társadalmi rendről, amelyben XI. Pius pápa rávilágít korunk bajainak erkölcsi és szociális gyökereire és miután bírálja az individualizmust, a manchesteri liberalizmust, a szocializmust és kommunizmust, főbb vonalaiban megrajzolja a társadalmi megújulás programját, amely a tőkés haszonra alapított rendszer megszüntetését és egy olyan társadalmi berendezést követel, amelynek alapja a „hivatásszervezet” és a proletariátusnak a magántulajdonhoz való juttatás által való felemelése. A hivatásszervezetek, amelyekről az enciklika szól, nem tévesztendő össze a totális állam korporációival, melyek az állam szervei (azért is hívják az ilyen államot korporatív államnak); az enciklika csupán gazdasági korporációkat ajánl; egyébként úgy a hivatásrendi szervezetek, mint a szakszervezetek teljesen szabadon jönnek létre és mindazt az autonómiát élvezik, amely a közjővel összeegyeztethető. A „Quadragesimo Anno”-t hamarosan követte a „Non abbiamo bisogno” (1931 május 29.) enciklika az állam bálványozásáról, amelyben a pápa elítélte a fasiszta ideológiát; majd az ismeretes „Mit brennender Sorge” (1937 március 4.), és a „Divini Redemptoris” (1937 március 19.).

A katolikus Egyház nem elégszik meg azzal, hogy elméleti tanítást nyújtson nekünk, hanem arra törekszik, hogy ezek a tanok át is hassák az erkölcsöt és az életet. Vajjon hogyan állunk ezen a téren? Egyesek ellenállása és hanyagsága ellenére is, amelyről maguk a pápák is panaszkodnak, azt mondhatjuk, hogy az enciklikák gyakorlati eredményessége a lehető legnagyobb, amit fegyvertelen tanítás a világban valaha is elért. (Ez a fegyvertelenség még csak emeli erkölcsi tekintélyének fényét.) Hogy az előbb feltett kérdésre pontosan megfelelhessen, a történész különböző övezeteket különböztet meg a tanítás megvalósítása terén.

Az elsőbe tartoznak némely katolikus államfő kísérletei, hogy az enciklikák tanítását a politikai vagy nemzeti újjáépítés programjává tegyék és ezt

a programot hatalmi úton valósítsák meg. Csak látszólag van abban ellenmondás, hogy a megvalósításnak ez a legláthatóbb módja (hiszen az enciklikákat sokszor valósággal politikai lobogóként használták) a legtöbb kiábrándulásra ad alkalmat, mert a tanítások illetően alkalmazása, mely nem a történelmi erők lassú megérlelődésének eredménye, legtöbbször diktatorikus formában jelentkezik és természetesen megvan benne az effajta kormányformák minden gyengesége. Ilyen esetekben az Egyház általánosságban mozgó és fenkölt szociális tanításának alkalmazását nem szokta megelőzni egy részletesebb és a valósághoz jobban hozzásimuló politikai bölcelet kidolgozása, miáltal az enciklika elvont keret lesz csupán, amelynek az élethez semmi köze, vagy üres dekoráció, amely kereszténynek éppenséggel nem mondható valóságot takar. Mentől inkább úgy használják fel a katolicizmust, mint olyan eszközt, amely egy kizárólag evilági politikai eszményt vagy egységesítő elvet helyettesít — melynek gyengesége idővel természetesen kitűnik —, annál nagyobb a veszélye annak, hogy minden realitást nélkülöző mű születik belőle. (Ezt láttuk az Anschluss előtt Ausztria esetében: Dolfuss és Schuschnigg kancellárok erkölcsi bátorsága és jóakarata mit sem tehetett e ténnyel szemben.)

A megvalósítás második zónája az előbbinél sokkal jelentősebb: ez esetben az államok törvényhozására az enciklikák szellemétől ihletett emberek vagy közvetve maguk az enciklikák hatnak. Nem egy országban jöttek létre katolikus szociális iskolák, amelyekből a legkülönbözőbb mozgalmak és akciók születtek, aminek például a szociális hetek és a keresztény szakszervezeti mozgalom. A Keresztény Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége, hágai központjával vagy a franciaországi keresztény szakszervezeti mozgalom nem megvetendő erőt képvisel. XIII. Leó óta La Tour du Pin és Albert de Mun iskolájából kikerült katolikusok a francia képviselőházban olyan szociális törvények életbeléptetésén fáradoztak, melyeket, ha akkor megszavaznak, sok bajt elkerülhettünk volna. 1936-ban, amikor Léon Blum kormánya az immár sürgőssé vált szociális reformokat keresztülvitte, megállapíthatjuk, hogy e munkatörvények (fizetett szabadság, kollektív szerződés, békítőtárgyalások és döntőbíráskodás, munkabér-egyeztetés és a munka- és szabadidő szabályozása) életbeléptetésével a kormány nem tett mást, mint visszatért a katolikus képviselők által már évekkel ezelőtt benyújtott törvényjavaslatokhoz és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal kezdeményezéseiből eredő intézkedéshez, amelyeket nemzetközi téren már akkoriban ajánlottak.¹ Más országokban az első három pont már régen életbelépett. Ha e megvalósítások terén döntő szerep jutott is munkásörmégek kemény és kitartó küzdelmének, amelyet a szocializmus nevében vívtak meg, a pápai enciklikák tanításainak visszhangja a lelkekben — a nem katolikusokéiban is —, ha talán közvetve, de kétségkívül jelentékeny szerepet játszott. Joggal mondhatta XI. Pius, hogy szociális téren a katolikus elvek lassanként az egész emberiség közös kincsévé váltak. „Ennek a következetes és fáradhatatlan munkának eredményeként a jognak egészen új ága fejlődött ki, amely a korábbi nemzedék előtt még teljesen ismeretlen volt s amely a munkásoknak a keresztény emberi méltóságból folyó szent jogait erélyesen védi: lelkét, egészségét, erőit, családját, otthonát, a munkahelyet, a munkabért, a munka veszélyeit s minden a munkás helyzetével összefüggő körülményt törvényes védelem alá helyez, különös tekintettel a nőkre és gyermekekre.”²

Végül megkülönböztethetünk egy harmadik övezetet is, amely szinte észrevétlenül kapcsolódik az előzőhöz: ez alatt azt a hatást értjük, melyet az Egyház tanítása és irányítása az egész világ katolikus tömegeire kifejt — közvetve a nem katolikus kereszténységre, sőt a nem keresztényekre is —, hogy

¹ Ilyen a negyvenórás munkahét, melynek megvalósítását az államok közötti versengés lehetlenné teszi, ha csak egyes országokban léptetik életbe. Ne felejtjük, hogy a katolikus szociális iskola, nemcsak a tisztességes megilletést biztosító munkabért, hanem a családi bért is védelmezte, amelyet az 1936-os francia törvényhozás elhanyagolt, e ponton elmaradt az individualizmusról téve tanúbizonyságot.

² „Quadragesimo Anno” 15. oldal a magyar kiadásban.

általuk lérehozza az „alulról kiinduló mozgalmat” és tanaival megvilágosítsa azt. Ez az övezet a legszélesebb és a legnehezebben körülhatárolható. Az Egyház hatása e területen csak lassan mutatkozik meg, de mélyen belehatol az evilági életbe. A történelmi események előkészítése és az evilági szociális tények fejlődése tekintetében ez a forma a legtermékenyebb, mert ezen a téren meg végbe a legmélyebb és legrejtettebb csirázás.

Az „alulról kiinduló mozgalomban” az evangéliumi kovász hatása alatt az evilági öntudat sok szenvedés és ellenmondás között halad előre — hol üdvös tanok által megvilágosítva, hol vakon tapogatózva — egy magasabb civilizáció felé. Ha igaz az, hogy nemcsak a keresztényeknél — mint például Franciaországban az ortodox katolikusoknál; mint Ozanam vagy Lacordaire és a nem ortodoxnál, mint Lamennais —, hanem a „hitetleneknél” és többé-kevésbé tévutakra terelődött történelmi áramlatokban, amelyek a modern korban összeütköztek egymással, keresztény energiák működtek közre — hol tiszta, hol kisiklott, hol romlott formában —, megérthetjük, hogy csak akkor tekinthetjük át teljesen a kereszténységnek a szociális haladás terén betöltött szerepét, ha mindkét akciót tekintetbe vesszük: úgy a felülről kiindulót (vagyis azt, amely a tanító Egyház kezdeményezéséből származik), mint az alulról kiindulót (vagyis azt, amely a világ öntudatából fakad).

Tulajdonképpen — ha a kereszténység minden ember szívében élne, ha az Egyház emberi intézményeiben nem lenne semmi emberi gyengeség, vagyis, ha minden olyan lenne a világban, amilyennek lennie kellene — e kétféle mozgalomnak találkoznia kellene és egymással összhangba hatnia. A valóságban azonban a két mozgalom gyakran eltér egymástól, sőt szembe is fordul egymással. (Mert egyrészt előfordul, hogy a világi öntudat tévutakra jut, másrészt az is lehetséges, hogy az alulról kiinduló áramlat megelőzi a másikat.) Ez elkerülhetetlen olyan világban, ahol a feszültség és összeütközések szinte törvényszerű jelenségek, amelyben a vallási megosztottság uralkodik, és ahol a rossznak is megvan a maga szerepe. Általában a tiszta igazsághoz való rendíthetetlen hűség és az evilági harcokban és nagy hódításokban való hév és eredményesség ritkán fordul elő ugyanabban az emberben vagy az emberi erőfeszítések ugyanazon területén.

* * *

Az általános válság, amely évtizedek óta dühöng az egész világon, olyan súlyos, hogy joggal kérdezhetjük, vajon nem a nyugati civilizáció alkonyát jelenti-e? Szerintem több évszázad tévedései játszottak ebben közre. A történetfilozófia szerint, amelyet én igaznak tartok, feltehető, hogy az egyetlen kiút evilági és szociális téren egy új politikai bölcsélet felállítása és a demokráciák gyökeres megújítása.

Az Egyház se nem demokratikus, se nem demokráciaellenes; hivatásánál fogva fölötté áll az effajta evilági megjelöléseknek.

De a jelenlegi történelmi viszonyok között nyilvánvaló, hogy a totalitárius abszolutizmust, bármely formában és színezetben jelentkeznek is, olyan veszélynek tartja, amely spirituális küldetésének gyakorlásában és a rábízott igazság tanításában súlyosan akadályozhatja.

Ha a demokráciák, melyeket egyrészt régi anyagelvű tévtanok, másrészt a pénz uralmából származó társadalmi bajok belülről emésztenek, elég erővel és idővel rendelkeznek ahhoz, hogy megtisztuljanak és gyökerükben megújuljanak, — amire egyébként úgy az Egyház, mint némely nagy vezető demokrata államférfi felhívja őket,¹ a civilizáció pusztulásának veszélye talán még elkerülhető. De ha nem, akkor mindig megmarad a remény, hogy a romokból új világ születik.

Mint az előbb rámutattam, az idő az Egyháznak dolgozik, amely már hozzászókkott a történelmi fordulatokhoz, sőt katasztrófákhoz, és ma is, akár

¹ L. Rooseveltt 1939 január 4. beszédét.

a középkorban, csak másfajta eszközökkel, arra törekszik, hogy a civilizációt erkölcsileg irányítsa és lelkileg inspirálja. Az eszköz, amelyet ezen a téren fel kíván használni, a XI. Pius pápa által alapított és életrehevített Actio Catholica. A katolikus Akció nem politikai, hanem lelki és apostoli síkon működik. Azáltal, hogy a kereszténység életadó nedveit átömleszti egyénekbe és közösségekbe, belülről, a lelkeken keresztül készíti elő egy megújult politikai és társadalmi élet előfeltételeit. Az Actio Catholica mozgalmainak legjellemzőbb példája a „Jaunesse Ouvrière Chrétienne” (JOC), amely Belgiumban és Franciaországban a munkásifjak százazreit gyűjti össze azzal a céllal, hogy Krisztusban és az Evangélium szellemében visszaállítsák a munkásosztály méltóságát. Ezek a mozgalmak a társadalmi fejlődés merészen új formái felé haladnak és egy új társadalmi rendet készítenek elő.

Végezetül legyen szabad még két megjegyzést tennem. Az első az, hogy, ha a politikai élet és a helyes politikai ítélőképesség terén valóban olyan nagy szerepet játszik a helyes ösztön és hajlam, megérthetjük, hogy a demokrácia szempontjából milyen fontos, hogy az állampolgárok tömegeiben evilági, szociális és politikai téren kifejlődjék a szív és ész keresztény ösztöne. Itt mutatkozik meg a Katolikus Akció történelmi szerepének fontossága.

Másodszor: ha igaz, hogy a politika lényegében az erkölcsstan egyik ága, ahogyan azt az ősi kínai civilizáció természetes bölcsessége évszázadok óta vallja, megérthetjük, hogy a legfontosabb probléma, amelyet a keresztény civilizációnak meg kell oldania (négy évszázad machiavellizmusa után a modern világ mélyreható forradalma lesz ez!), a keresztény politika megteremtése, értve ezalatt olyan politikát, amely nemcsak külső, dekoratív módon, hanem a valóságban is keresztény. Ami az Egyház politikai tanítását illeti, legyen szabad két pápa mélyreható szavait idéznem. XI. Pius azt mondotta: „Addig nem lesz valódi béke, amíg a népek és államok nem tartják szent kötelességüknek úgy a bel-, mint külpolitikát terén Krisztus tanítását és útmutatását követni”.¹ A másik idézet XV. Benedektől való: „Az evangéliumi szeretetnek nincs más törvénye a népek és államok számára, mint az egyes ember számára”.²

ÖRÖK PELIKÁN

Egy nyolcvanéves öregasszony
hord engem a szíve alatt.
Minek cipepsz? Megöregedve
ilyen terhet nem hordanak.

Véredényeid légioja
elég, ha táplált egykoron.
Mért nem riadsz föl, hogy feléllek,
hogy életedet habzsolom?

Én magamat már megútáltam
s most, mint a gyilkos, rettegek,
hogy mikor fogsz majd elítélni,
hogy engem mikor vetsz te meg?

De, úgy látszik, kijózanodni
lázás szíved nem is kíván.
Lobogsz, ragyogsz, tovább etetsz, mert
te vagy az örök pelikán.

Toldalagi Pál

¹ „Ubi Arcano” (1922).

² „Pacem Dei” (1920).

ANGYALOK – DÉMONOK

II. Az angyalok és a világegyetem.

Hogy Isten az angyalokat a teremtés koronájának szánta, kitűnik természetes tökéletességükből. A szellem mérhetetlenül felülmúlja az anyagi világot. Egészen más erők működnek benne. A mechanika és fizika törvényei sem létét, sem működését nem magyarázhatják meg, szabályozására nem gyakorolhatnak befolyást. Ezzel szemben a szellem irányíthatja az anyagot, mind létrejöttében, mind további alakításában és dinamiájában. Az anyag nem magyarázza meg létét. Fölötte álló szellemet tételez föl, szükségszerűen benne keresi létrehozó tényezőjét. Igen fölületes észjárás állíthatja csak, hogy az anyag önmagától van. Ilyen, mindennemű külső létrehozó okot kizáró valóság, csak a minden lét és tökéletesség tiszta ténylegessége és birtoklása lehet, amit az anyagról állítani nem lehet. Vannak benne rejlő erők (*rationes seminales*), amelyek fejlődési, teljesülési képességeit szabályozzák, de korlátozzák is, és igen szűk határok közé szorítják. A korlátolt és bizonyos körre szorított valóság (*esse participatum*) pedig a végtelen energia nélkül (*esse per se subsistens, actus simpliciter purus*) el sem képzelhető: örök, az ellentmondásból származó rejtélyt képvisel. A természet alakító erőinek van alkotója, akit Istennek nevezünk.

Kifejlődésüknek is megvannak immanens, belterületi törvényei, de ezek is a mindent rendező Szellem elgondolásaira vezetendők vissza. Az anyag legelső állapota lehetett a rendezetlenség, a Szentírás Tohuwabohuja, de ott lebegett fölötte az Isten Lelke, akár mint külső rendező tényező, akár pedig mint a *rationes seminales* benső, aktív és passzív erőinek összesége. Az anyagi világ teremtésének, mint első létrehozásnak a tényéből Szent Tamás kizár minden erőt Istenén kívül. A manicheizmus és keleti elődei az anyagi világ létrehozatalát gonosz szellemnek tulajdonították. Még az Apostol szavára is hivatkoztak, aki 2. Kor. 4. 4. a világ istenéről beszél. Szent Tamás ezt kétféleképpen cáfolja meg. Kimutatja, hogy az „önmagában való, legfőbb rossz” nem lehetséges, mivel ez a fogalom minden létnek a tagadását jelentené.¹ Azután pedig arra hivatkozik, hogy a lét mint ilyen, azaz mindent valóságnak ténylegülése, egyformán jellemzi az anyagi és szellemi világot. Ezért ebben az irányban egy és egyetlen okra vezetendő vissza minden, amelyet Istennek mondunk.² Az anyagi világ nem rossz, Isten jóságát hirdeti, rendezettségében, mint Isten lábnyoma, ékesen szól a Teremtő bölcsességéről.³ Ha tehát oktalan embereknek botránykő, elzárja korlátolt elméjüket Isten ismeretétől és szeretetétől, akkor csak a Bölcsesség könyvének ígéje teljesedik be rajtuk, hogy törre lett a világ a balgák lábának.⁴

Az anyagi világ teremtéséből ki van zárva minden teremtetett erő befolyása, tehát az angyaloké is,⁵ mert a semmiből való létrehozás végtelen, az előzményektől független erő megnyilvánulása. Még eszköz gyanánt sem alkalmazható, mivel megelőző passzív adottság hiányában nincs' alom, amelyre az eszköz működése irányulhatna.⁶ Az anyagot alakító tényezőt, a formát, sem angyalok alkották. A tiszta *materia prima* nem tényleges, hanem potenciális adottság: alakító tényező nélkül nem lehetséges. Ezért ezt az anyaggal együtt Isten teremtette, eszmei magvak formájában. Ezekből fejlődött ki a fajok és egye-

¹ I. 49. 3.

² I. 65. 1.

³ I. 65. 2.

⁴ 14. 11.

⁵ I. 65. 3.

⁶ I. 45. 5.

dek szerint megkülönböztetett anyagi világ, vagy a természet immanens törvényei, vagy a szellemi világ irányítása szerint. Az ilyen fejlődést logikailag lehetségesnek, sőt reálisan is többé-kevésbé megalapozottnak kell mondanunk. Mindkét esetben Isten eszméi valósulnak meg a teremtet világban. Szent Ágoston a szellemi erőket és ezek irányítását hangsúlyozta. Ezért tér nála vissza a gondolat, hogy az eszmei magvak, a világrend, először az angyalok elméjében valósult meg ismeret és irányító törvény formájában, azután pedig az anyagban, amelynek kialakulását irányították.⁷ Ez az emlélet nem zárja ki a természet benső erőit és ezeknek megnyilvánulását; csak ennek az értelmi irányítását hangsúlyozza. A fejlődés tervszerűségét emeli ki, amit a magukra hagyott természeti erők nem biztosítanak eléggé. Mai világképünk ettől elült. Legotrombább formájában elvonatkoztat az eszmei magvaknak Istentől való függésétől. Mindent az anyag immanenciájára vezet vissza. Bölcséletileg megnyugtató világképet ez az elmélet nemcsak nem ad, hanem benső ellentmondások kísérik, mivel önmagától valónak és öntörvényűnek mond egy egészen korlátozott adottságot. Ha azonban az eszmei magvakat Istenre vezetjük vissza, mindaddig nem lehet elvetni a fejlődés elméletét, mint logikai és reálisan megalapozott elméletet, amíg ezt olyan mozzanatokra nem akarja kiterjeszteni, amelyek az eszmei magvakban nem foglaltaknak benn, amilyen pl. az emberi lélek létrejötte. Az ilyen immanens fejlődés nem zárja ki a szellem, az angyal befolyását, de nem is követeli meg ezt. Kár tehát a régi elméleteken gúnyolódni. A hit területén belül mindegyik logikai lehetőséget képvisel. Csak az ostoba, minden szellemi irányítástól, a magára hagyott öntörvényű anyag állítása ellenkezik vele.⁸ Az angyalok befolyása a világegyetem létrejöttéhez tehát teljesen tagadandó, fejlődése irányában logikai lehetőség, reális szempontból pedig csak bölcséleti és teológiai vélekedés lehet. Költők foglalkoznak ezzel, nem tudósok.

Az angyaloknak további befolyását a világegyetemre Szent Tamás I. 106. sk. tárgyalja. Hogyan érintkeznek egymással, mi a hatalmuk az anyagi világon és az emberen? Ezek a kérdések érdeklik.

Egymással a felvilágosítás (illuminatio) és beszéd (locutio) formájában érintkeznek. A felvilágosítás az igazság közlése. Aki az általa megismert, de más előtt ismeretlen igazságot valakivel közli, felvilágosít.⁹ Ez kétféleképpen történhet. A magasabb, erősebb fényforrás a gyöngébbet erősíti, ha ráirányul, mint a törékenyebb test is megerősödik az alátámasztás által. Így a nagyobb értelmi fény növelheti a gyöngébbet. Ezért a felsőbbrendű angyal megvilágosíthatja az alacsonyabbrandűt, ha értelmi fényének sugarait rávetíti: erősebb fényben jobban, világosabban lát. Hasonlat ez, amelyet a mindennapi élet tapasztalatából merítünk. A másik mód a tanítás. Az emberi életben az tanít, aki értelmi kincseit felaprózva közli a tanulóval.¹⁰ Ezt teheti meg az angyal is, aki átfogóbb, általánosabb ismeretét felaprózva és arányosítva közli kisebb átmérőjű társaival. Egymás akarati életét is befolyásolják. Olyanformán gondoljuk ezt el, mint az emberi életben. Tanács, rábeszélés, parancs indít bennünket elhatározásra, cselekedetre. Így kell ennek lennie az angyali világban is. Benső erővel azonban nem lehet ezt megindítani. Az akarat a végtelenre van beállítva. Csak ennek a jelenléte nyithatja meg az akarat zslipjeit, úgyhogy szükségszerűen irányul rá. A végtelenből indul ki ez a hajlandóság, csak ez uralkodik az akarat megmozdulásain benső hajtó erők révén. A Végtelen felé való irányulás természetszerűleg történik, nemcsak bennfoglaltatik az akarat minden szabad megmozdulásában, hanem kiinduló pont is, és olyanformán irányítja ezeket, mint az észelvek az értelem működését. Ezért a Végtelen valós, benső hajlandóságot és mozgató erőt közölhet az akarattal, amellyel határozott tárgyra irányítja ezt, amelyet éppoly szabadon akar, mintha a maga szorgalmából szerezte volna meg ezt. Ebben különbözik a Végtelen mindent

⁷ Szent Tamás I. 55. 2. hivatkozik erre.

⁸ Ezt ítélte el a vatikáni zsinat (1869—1870). Denz. 1801—1805.

⁹ I. 106. 1.

¹⁰ Szent Tamás a tanításról gyönyörű cikkeket írt. 12. Ver.

felölő, általános, a „mi” és a „hogyan” összes mozzanatait magában foglaló ok-sági befolyása a teremtmény korlátozott indításaitól. A végtelen kapacitású akarat-hoz nem férhetnek, a mechanikai erők terén pedig csakis ezek kiterjedése szerint egyirányú lekötöttséggel működhetnek. Ezért állítja Szent Tamás, hogy sem az angyal, sem az ember akaratára teremtett tényező bensőleg mozgató befolyást nem gyakorolhat. Szabad tényei természeti szükségyszerűséggel füg-genek az első mozgítótól, Istentől, aki a végtelenre irányuló valós megmozdu-lást a boldogságvágy benső, szükségyszerűen megnyilvánuló hajlandóságában közölte vele, a szabadakarati erők megszerzését a lélektani rendben rábízta a megfontolás folyamatára, ontológiai szempontból pedig Ő maga műveli benne és általa.¹¹

Ha beszéden (locutio) a gondolatoknak külső jelekkel vagy szavakként történő közlését értjük, akkor Istentről és angyalról egyaránt csak átvitt érte-lemben, metafora gyanánt állíthatjuk. Sem szájuk, sem nyelvük nincs úgy, mint az embernek. A Szentírás félreérthetetlenül szól Isten beszédéről a prófétáknál gyakran megismétlődő formulákban. Ugyanígy ismeri Szent Pál is az angyalok nyelvét. Hogyan kell ezt értenünk? Az emberi lélek elemzéséből kitűnik, hogy önmagával beszél, mikor a fogalmakat kialakítja és ezekben szemléli, önmagá-nak nyilvánítja ki az igazságot. Ez a belső beszéd sem Istennél, sem az angyal-nál nem hiányzik. Az Atya önmagával beszél, mikor kimondja az örök Igét, akiben az egész valóságot szemléli.¹² Örök, változatlan beszéd és megnyilatko-zás ez, amelyről csak Istennek van tudomása. Isten benső beszéde a kinyilat-koztatás révén lesz hallhatóvá. A tiszta szellemek részesülnek ebben először. Hatalmas értelmi kincset közöl velük a teremtés tényében, amikor az angyal átmenet nélkül tudatára ébred önmagának és mindannak, amit Isten közöl a vele született fogalmak révén. Ebben az öntudatban beszél magával az angyal és kimondja az igazságnak hozzá arányosított, de ránk nézve megmérhetetlen tengerét. Az ismeret, az igazság birtoklása, nagy jó. A jó pedig közlékeny, más-nak is akar juttatni kincseiből. Ezt a juttatást mondjuk a mással való beszéd-nek, megnyilatkozásnak. Így beszél Isten az angyalokkal az imént leírt módon és így irányíthatja az angyal ismeretét is másra, akivel érintkezni, vagy akivel valamit közölni akar. Ezt mondjuk kifelé irányuló beszédnek, megnyilatkozás-nak, vagy kinyilatkoztatásnak, ha olyannak szól, aki a közlendő tárgyat nem ismeri.

Igy beszélnek az angyalok Istennel, egymással és az emberekkel. Isten-hez csak megnyilatkozás formájában szólhatnak, mert előtte semmi sem isme-retlen. Ez történik az imádásban, mikor hódolatukat fejezik ki.^{12/a} Ez az angyali karok szüntelen éneke, a ránk nézve hallhatatlan, de a világegyetem legtiszt-ább harmonikus zenéje, minden teremtett hódolatnak vezetője.¹³ Csak Krisztus beszéde szebb és hatalmasabb, mert ennek nemcsak vezérmotívumait adja, hanem minden teremtett imádás értéke is ettől függ. Ez az, amit *cultus Dei secundum ritum christianae religionis*nak mondunk. — Az angyali beszéd másik formája az imádság, a kérelem, Isten rendelkezéseinek megismerése és átvétele végett. Hogy ez megvan bennük, kétségtelen. Sokat tudnak, de Isten döntései csak rész-

¹¹ Mindez a kegyelmi élet lefolyásának legfőbb elveit szemlélteti, a természetes rendben pedig rámutat arra, hogy *Deus operatur in omni operante*. I. 105. 5.

¹² V. ö. Szent Tamás csodálatosan szép szavait: *per Verbum ab aeterno genitum eum manifesta-vit sibi ipsi*. 4. Ver. 1. ad. 5.

^{12/a} Ez viszont nem más, mint az Istentől való ontológiai függés tudatos elismerése, eszmei kifejezése, kimondása. Az emhelnél ez különféle mozgalmasságok révén az időben történik, az angyalnál azonban időfeletti, az aevumban megvalósuló, változólan lény, amelyen a szabadakarati sem változhat. Az akarat elfordulás eredménye, hogy más, az igazságosság rendjében történő kiegyenlítő és hirteti Isten Fölszót és dic ösét.

¹³ A démonok szüntelen istenkáromlása sem zavarja ezt. Természetüknél fogva jobban szeretik Istent, mint önmagukat és ezt a hódolatot nem tagadhatják meg Istentől. Ontológiai kapcsolaton és szükségyszerűségen alapszik ez. Az érzelmi kapcsolatot és elismerését megtagadják, elkarhóznak és meg-rózzák tiszteük miatt ezt vissza sem állíthatják. de ez nint Isten igazságosságának hirdetése és elismerése erősíti a jó angyalok dicsőítő himnuszát. Így kell felemelkednünk az Istentől elszakadt világ gonosz-ságának a megítéléséhez is. Hiába van minden istenellenes törekvés. Vigasztalásunkra mondja Zsoltá-ros (58. 9.): «Te, Uram, kineveted őket, megsemmisíted mind e nemzeteket». Isten hatalmának semmi-féle tagadás vagy gonoszság nem állhat ellen: «En vagyok az Úr, ez az én nevem, dicsőségemet nem engedem át másnak» (Iz. 42. 8.). ha időnként és látszólag el is akarják tőlem rabolni.

ben ismeretesekek előttük. Ezért fordulnak hozzá mindnyájan kérelemmel, döntéseit pedig közlik egymással, sőt a démonokkal is, Isten rendelkezése szerint. Egymás között is így érintkeznek az angyalok. Szeretet uralkodik a jó angyalok között. A kölcsönös elismerést közlik maguk között tisztelet formájában, kinek-kinek megadva azt, ami megilleti. A felsőbbrendű angyal kinyilatkoztatás formájában szól a közlendőket nem ismerő kisebb angyalokhoz, ezek pedig kérelem formájában fordulnak amazokhoz felvilágosításért.

Mindez úgy történik, hogy az angyal akarati elhatározással irányítja ismeretét a másakra, amint mi emberek is a bennünk rejlő dolgokat így közöljük külső jelekkel vagy szavakkal azokkal, akiknek szántuk. A szóbeszédben akadályozhat a távolság. Ezt pótoljuk az írással vagy manapság a rádióval. Az angyal ilyen akadályt nem ismer, mivel hely és időfeletti lény. Beszédüket a rádió analógiájára foghatjuk fel. Oda juthat el, ahová akarják, és az fogja fel, akire ezt a „hullámhossz” beállítják.¹⁴ Ezért a többiek nem is hallják meg szavát.

Mindez a démonok egymásközötti viszonyára is vonatkozik. Beszélnek, éppúgy mint a jó angyalok, parancsokat adnak és kapnak Sátántól és többi vezéreitől, egymást uszítják az Isten elleni küzdelemre és az emberek félrevezetésére. De egymást nem világosítják föl. A felvilágosítás az igazság közlése, ami csak Istenre való vonatkozás által ilyen, ha ettől elvezet, akkor tévelygés, hazugság, sötétség. Gonoszságuk pedig abban nyilvánult meg, hogy nem Isten, a természetfölötti rend Ura, felé terelik egymást, hanem a vele való ellenségeskedést szítják. Ez pedig nem felvilágosítás, hanem elsötétítés. Természetes tisztánlátásuk teljes. Itt nem szorulnak felvilágosításra, de annál nagyobb sötétségben vannak ferde akaratuknál fogva a természetfölötti világ irányában. Itt pedig megrögzöttségük miatt nem világosulhatnak föl. A sötétségben, a hazugságban maradnak, ide igyekeznek beterelni a tévedő emberi elméket is.^{14/a} Mivel a démonok Isten ostromai a gonoszok megbüntetésében és a tévelyegni akarók elméjének elhomályosításában, azért a jó angyalok közülnek velük egyet-mást, hogy Isten ítéletét tudtukra adják, mint a földi bíróság is közli ítéletét a hóhérrel, vagy a fegyház igazgatójával.¹⁵ De ez sem felvilágosítás velük szemben, mert ebbeli ismeretüket is saját gonoszságuk szolgálatába állítják. Így van az emberi életben is, mikor a gonoszok a nekik előadott igazságot nem a maguk és embertársaik javára, hanem elferdítésre vagy sötét terveik megvalósítására használják fel. Ez az emberi élet ferdeségei között egyik igen nagy ördögi fortély. Elsajátítják az igazak cselekvési módját, felöltik a jó angyalok külsejét, az igazság védelmezőinek mutatják magukat, a gonoszságot a jó leple alatt művelik.¹⁶

Hogy az angyalok befolyása milyen kiterjedésű az anyagi világ folyására, nem tudjuk megmondani. Aényt a Szentírásban sokszor említett megjelenésük alapján állítjuk. Testben jelennek meg. Ezt nem lehet minden esetben hallucinációval megmagyarázni. Többen látták és külsőleg érzékelhető módon érintkeztek velük. Így Ábrahám és Lót családja, a sodomaiak, Tóbiás.¹⁷ Életműködést nem végeztek,¹⁸ de az anyagot mozgatták, helyi vagy más változásokat idéztek elő rajta. Elméletileg is lehetségesnek kell ezt mondanunk. Tökéletesen ismerik az anyag törvényeit. Így a benne rejlő eszmei magvak szerint közreműködhetnek bizonyos változásoknál, sőt természetmellettes dolgokat is művelhetnek, a jók az emberek javára, a démonok félrevezetésükre. Csodát azonban nem tehetnek.¹⁹ Minden ilyen különös jelenség megítélésénél nagy elővigyázatra van szükség. Amíg nem föltétlenül szükséges, a természet erőire kell gondolnunk.

¹⁴ Az angyali hullámhossz az egyesek természeti tökéletességéhez és az értelmi kincsek általánosságához idomul. — Az angyalok érintkezésére vonatkozó kérdéseket Szent Tamás I. 107. tárgyalja.

^{14/a} I. 109. 3.

¹⁵ I. 110. 4. ad 1.

¹⁶ 2. Kor. 11. 13 sk. „Maga a sátán is a világosság angyalának tetteti magát.”

¹⁷ I. 51. 2.; Gen. 19.

¹⁸ Tob. 12. 19.; I. 51. 3.

¹⁹ I. 110. 4.

Az emberi értelemre megvilágítás és közlés formájában hatnak, úgy, amint fönnebb leírtuk. Az emberi értelem fénye gyenge. Az érzékelhető valóság észrevételére van beállítva. Ennek pedig sok akadálya van. A tárgy maga lehet homályos, de a közvetítő érzékek is gyöngék lehetnek. Ezeknek az akadályoknak az eltávolítása erősítheti meg az értelem fényét és kapacitását, úgy, hogy bizonyos tisztulást okozhat működésében. A félelem vagy a többi akadályozó érzelm eltávolítása mind hozzájárulhat az értelmi élet megerősödéséhez. Önmagában is tisztulhat és megerősödhetik, ha magasabb értelmi fény biztosítja ismeretének Istenben lehorgonyzott igazságáról és szilárdságáról. Tiszta fogalmakkal nem férközhetik az angyal az emberi értelemhez. Ezért felaprózva, az érzéki valóság hasonlataiban szól hozzá.²⁰ Az ilyen megerősítést maga Krisztus sem utasította vissza. Agóniájában megjelent neki egy angyal az égből megerősítvén őt.²¹ Krisztus minden ismeretnek és igazságnak legteljesebb birtokában volt. Így felvilágosításra nem volt szüksége, sőt ez egyenesen ki volt zárva. De meg akarta mutatni, hogy szenvedése valódi és az emberi természet minden gyöngeségére kiterjed. Ezért engedett helyet a halál-félelemnek, és fogadta el a mennyből jövő vigasztalást híveinek okulására.²²

Az emberi értelem megvilágítása az angyal által lehetséges, mivel a külső érzékekre hathat vagy azáltal, hogy egyes tárgyakra fordítja az ember figyelmét, vagy pedig ilyeneket alakít akár igazában a meglévőkből, akár kivételéssel. Emberek is tehetnek ilyent. Csak a bűvészekre kell gondolnunk. A belső érzékekre is hathat. Jól tudjuk, hogy a képzelőtehetség mennyire függ a testi adottságoktól, ezek változásaitól. Csak rájuk kell hatni, ezeket kedvezően vagy kedvezőtlenül hangolni, ismereteink egészen új irányba terelődnek.²³ Ezen az úton férközhetik az angyal az emberi értelemhez, vagy általában az ismeret más fajihoz, sőt az akarati működéshez is. Hogy ezt benső hajlandóság formájában nem befolyásolhatja, fönnebb mondtuk. De többet tehet mint angyaltársainál. Ezeket csak tárgyilag (rábeszéléssel stb.) indíthatja meg, az embert azonban érzéki érzelmek révén is. A jó angyal csitítja, jó irányba tereli a testi adottságok révén ezeket, a démon pedig ingerli és a végsőkéig fokozza azokat, hogy rosszra csábítsa az embert. Amit alkohol, a harag csirái, az érzéki-ség különböző hajlandóságai és ezek ingerlői okoznak, azt mind játszva elvégezheti a démon a vigyázatlan emberben.²⁴ Az angyalok nemcsak a természeti törvényeket ismerik, hanem az emberi lélek rejtélyeit és a dinamiáját vezető általános elveket is. Ezek révén befolyásolják az ember sorsát. A jók Isten rendelkezései szerint, a rosszak Isten elnéző türelmét használják ki gonosz terveik megvalósítására.

Az angyalok Isten szolgálatára álló tiszta lelkek. Ez nyilvánul meg küldetésükben. Aki magasabb megbízás erejében ott van vagy működik, ahol azelőtt nem volt, küldetésben jár, magával viszi és tőle telhetőleg érvényre juttatja az adott rendelkezést vagy megbízatást. Ezt az analógiát visszük át az angyalokra. Nevük is ezt mutatja. Nem lényegüket fejezi ki, hanem hivatalukat, küldetésüket.²⁵ Ilyen küldetése volt Gábrrielnek a Szent Szűzhöz, Ráfaelnek Tóbiášhoz, állandó hivatalként pedig az emberek segítésében, őrzésében nyilvánul meg. Az őrzőangyalok létezéséről Krisztus biztosít bennünket. Ez tehát hitétel. A Gondviselésnek különös szeretettől áthatott intézkedése az, hogy a törékeny ember mellé segítséget ad. A liturgia gyönyörű imákban és buzdításokban hangsúlyozza ezt, mikor évente október 2-án ünnepli Istennek ezt a

²⁰ J. 111. 1.

²¹ Luk. 22. 43.

²² III. 12. 4. ad 1.

²³ I. 111. 3–4.

²⁴ I. 111. 2.

²⁵ A Szentírásban előforduló többi elnevezést is így hasonló vagy éppen átvitt értelemben kell venni. Mikor Isten trónállásáról beszél az Apokalipszis, akkor ezt a hasonlatot a királyi udvarokból merítjük, de nem olyan trónállást jelent mint ez. Isten legfőbb bizalmasait, akikkel közvetlenül közli titkait, nevezzük így, akik azután felvilágosítás vagy beszéd formájában továbbítják ezeket a többi angyalhoz. I. 112. 3. Mindnyáján trónállók, amennyiben Istent színről-színre látják, de mivel nem mérlik ki végtelen tudását, újabb és újabb könyvitalkoztatásban részesülhetnek. Ennek a felfogása és továbbítása szerint beszél a Szentírás trónállókról és szolgálókról.

nagy jótéteményét. Csak azt kell sajnálnunk, hogy a gyakorlatban megtelejtkezünk erről. Pedig komolyan kellene venni. Krisztus figyelmeztetése igen erős: ne vessétek meg a kicsinyeket, ne botránkoztatassátok őket, mert angyalaik látják Atyám orcáját és vádolnak benneteket előtte.²⁶ A hitben való barátságos társalgás az őrzőangyallal, a hozzá intézett kérelem igen sok problémánk megoldásánál segíthetne bennünket.

Éppily komolyan kellene számolnunk Sátán és démonainak létevel. Krisztus figyelmeztet, hogy a világ urának szerepét játszá, Isten városának ellenvárát és támadóit képviselik. A kereszténynek ezt tudnia kell. Félelmes hatalom van kezükben, amelyet Isten elleni ádáz gyűlölettel fordítanak az emberiség megsemmisítésére. Nem Istentől kapták ezt. Az ember adta nekik, mikor az első, eredeti bűnnel elpártolt Istentől és a csábító Sátán szolgálatába szegődött: aki valakitől legyőzetik, annak szolgája is,²⁷ és aki vétkezik, a bűn szolgája.²⁸ Az ember elhagyta Isten szolgálatát, amelyben szabad úr gyanánt élhetett volna. Sátán szolgálatába szegődött, aki ezzel börtönőrévé lett. Nem lett az emberiség urává, ilyen hatalmat nem adott neki Isten, de gonoszságában és fönnhéjazásában ezt követelte magának és mint ilyen viselkedett mindenkor. Krisztus a börtön ajtaját megnyitotta és ezzel a Sátán hatalmát megtörte.²⁹ Mindenki elhagyhatja börtönét, ha Krisztushoz szegődik. A Sátán azonban tovább is megrögzötten ragaszkodik úr-voltához és mindent megtesz, hogy minél kevesebben hagyják el a börtönt, akik pedig Krisztus szentségeinek erejében kiszabadultak onnan, minél előbb visszatérjenek. Ez a jó és rossz küzdelme az emberiség életében, a Krisztus-egység megbontása a sátánizmus révén, a démonizmus bevitelére Krisztus aklába. Ennek az undorító, feltétlenül halálhozó fekélye mótelyezi meg Krisztus nyáját.

III. A démonizmus.

1. A szellemi élet démonizálása.

A démonizmusról kétféle szempontból beszélhetünk. Érthetjük rajta a gonoszok társaságát, egy fő alatt egyesült közösségét. De jelentheti mindamaz elvek összességét és foglalatát, amelyek az Istentől elszakadt emberiség dinamiáját irányítják. Az első szempontból tárgyalja Szent Tamás III. 8, 7—8., a másodikat pedig a kereszténység vezérelvei ellentéteinek a tagadása alapján alakíthatjuk ki. Mindkét esetben Krisztus áll szemben Sátánnal: Christianismus — daemonismus, Krisztus — Antikrisztus.

Krisztus feje az embereknek és az angyaloknak. Mindkét rendnek az értelmesség teremtésének a kegyelem ajándékában való részesedése révén. Krisztus emberi természete az örök Igével való egyesülés révén teljesedett személyisé. Így a legnagyobb kegyelem részese lett: az Atyával és Szentlélekkel személyileg egyenlő méltóságú Isten. Ezen túl Isten mindenhatósága sem mehet. Ilyen végtelen méltósághoz a kegyelem minden adományával ékeskedő emberi természet illet. Ezért mondja Szent Tamás, hogy Krisztus megszentelő kegyelme végtelen,³⁰ és hogy Isten boldogító látását már földi életében minden teremtményt fölülmúló értékben élvezte.³¹ Így Krisztus kegyelmi teljességénél fogva megelőz minden teremtményt, feje, királya az egész mindenségnek, így az angyaloknak is.³² Az embereknek egészen különös értelemben feje, mivel a bukott emberiségnek Krisztus megváltó halála szerezte meg a lehetőséget, hogy Isten kegyelmi adományaiban részesülhessen. Így nemcsak a kegyelmi elsőség szerint

²⁶ Máté 18. 10.

²⁷ 2. Pét. 2. 19.

²⁸ Ján. 8. 34.

²⁹ III. 48. 4.

³⁰ III. 7. 9—11. V. 6. Örök eszmék 337 sk. old.

³¹ III. 10. 4.

³² Ez volt tárgya az angyali örömmek és hódolatnak (az örök halmok kívánsága), de az irigységnek is.

feje az embereknek, hanem ennek megszerzése és közlése révén is. Krisztussal misztikus egységben élnek az Isten boldogító látását élvező angyalok és emberek. Egészen különös módon egy titokzatos testet alkotnak vele minden idők megváltott emberei.³³ Krisztus a kegyelem egyedüli, mindent felölelő forrása, az emberek vezére, Istenhez vezetője.

A tényleges Krisztushoz tartozás a szabadakaratú döntés eredménye. Amint a teremtmény nem szakíthatja meg az Istenhez tartozás ontológiai kapcsát, így azon sem változtathat, hogy Krisztus tulajdona ne legyen a megváltás révén. Az Atya parancsára szenvedett Krisztus és ennek fejében kapta örökségül minden idők nemzeteit.³⁴ Az érzelmi kötelék azonban szétszakítható. Az emberek más vezért és főt is választhatnak. Ez a legfőbb, legelső, eredeti bűn, csatlakozás az első aposztatához, Sátánhoz. Így alakul ki Krisztusé mellett egy másik közösség, amelynek feje a Sátán. A fej, mondja Szent Tamás,³⁵ az agyvelő és az idegrendszer révén benső erőkkkel mozgatja az egyes tagokat és szerveket. Így működik Krisztus titokzatos testében. De másrészt kifelé is kormányoz, amennyiben ezek működését bizonyos célok elérésére irányítja. Ehhez hasonló Sátán fősege és vezéri mivolta, és ezért mondjuk a gonoszok fejének: ő a király kevélység minden fiai fölött.³⁶ Minden vezér és kormányzó céljai felé irányítja a kormányzottakat. Összes rendelkezései arra irányulnak, hogy terveinek megnyerje őket és célját minden eszközzel megvalósíttassa velük, bennük és általuk. Az ördögnek pedig Isten meggyűlöltetése a célja. Azt szeretné, ha minden teremtmény megtagadná neki az engedelmisséget és elhagyná az örök törvény útját. De az ontológiai kapocs ezt nem engedi meg. Ezért Sátánnak kevés hatalma van a világon. A szükségyszerűséget megváltoztatni nem tudja. Neki magának is bele kell kapcsolódnia a mindenség nagy, összhangzó dalába: az egek hirdetik Isten dicsőségét.³⁷ Ezt a világot tehát nem nyerheti meg céljainak. Így csak a szabadakaratú dinamia marad meg neki, ezt igyekszik elferdíteni és általa az Istent gyűlölő világot kialakítani. Célja tehát a szabadakaratú lényeknek elfordítása Istentől. Ez a legnagyobb rossz, de jószíneben tüntethető föl, a szabadság kecsegtetésével. Elviselhetetlen tehernek látszik az egész lényünkre kiterjedő istenszolgálat. A remény, hogy ettől megszabadulhatunk és egyetlen „nem”-mel egészen önmagunkká lehetünk, annál könnyebben elvakíthatja a kevély szellemet, minél tökéletesebb fókán áll a szellemiségnek, a gyöngé lélek pedig a rászedés révén még ezt is elhiheti. Ezért vetette Sátán egész erejét a szellemi világra. Itt elérheti célját, megvalósíthatja Isten gyűlöletének, a tőle elfordult szellemeknek az országát. A szabadakaratú világot tehát, amennyiben ennek a célnak a szolgálatába áll, Sátán kormányozza, ő a feje és fővezére az aposztaták seregének, az Antikrisztus előfutárainak és állandó seregének. Aki- ket sikerül neki különösen megnyerni, elvei előharcosaivá tenni, mintegy megszállni, azok földi küldöttei, különféle rangú segítői, evilági démonok. Ezek egyengetik az Antikrisztus útját a történelem folyamán, mindig jobban kifejtve a sátán programját. „A gonoszság titka már munkálkodik, mondja Szent Pál,³⁸ ellenszegül és föléje emeli magát mindannak, amit Istennek, vagy isteni tiszteletre méltónak mondunk, ugyanarra, hogy az Isten templomába ül és úgy mutatja magát, mintha Isten volna.”³⁹ De az Úr Jézus elpusztítja a gonoszt szájának leheltével és megsemmisítő eljövételének fényességével.⁴⁰

A Sátán programja tehát az öröktörvényű világrend megbolygatása és

³³ III. 8. 3., ahol ennek különböző módzatai is fel vannak sorolva.

³⁴ Gyönyörűen írja le a népek hű és tehetetlen lázadását a 2-ik zsoltár.

³⁵ III. 8. 7.

³⁶ Jób. 41. 25.

³⁷ 18. Zsolt. V. 6. 12/a és 13. jegyz.

³⁸ 2. Tessz. 2. 7.

³⁹ 2. Tessz. 2. 4.

⁴⁰ Ez lesz az utolsó összeütközés Isten városa és Sátán birodalma között. 2. Tessz. 2. 8. A történelem folyamán sokszor megismétlődik ez. A keresztény mindig bízik a győzelemben és a különböző vezéreket méltán nevezi ördögöknek, Sátán küldötteinek. Szent Pál hatalmazza föl erre, de Krisztus is, amini a 47. jegyzetből kitűnik.

felfordítása a szabadakarátú lények által és főleg azokban. Démonizmusnak tehát mindazokat a jelenségeket és elveket mondjuk, amelyek ennek következményei gyanánt jelentkeznek, vagy pedig ezt a célt szolgálják.

A Sátán egészen különös gyűlöletének tárgya a természet adataiból meg nem ismerhető, kinyilatkoztatott Isten. A tőle felajánlott természetfölötti boldogságot utasította vissza, mint olyant, amit a saját erejéből nem érhetett volna el. Tőle akar mindenkit elidegeníteni, aki hozzá fordulhatna és kegyelme segítségével, mint minden vágyát kielégítő boldogságként élvezhetné. A démonizmus első és legáltalánosabb megnyilvánulása tehát ennek a kegyelmi természetfölötti rendnek a tagadása, visszautasítása, vagy az oda való jutás megakadályozása. Hogy milyen nagy sikert ért el ebben a tekintetben, ill., hogy mennyire alkalmas alanyt talált ennek megvalósítására az emberiségben, a történelem világosan bizonyítja. Ezzel kezdődött a ma ismert emberiség története. Sátán sugalmazását és ősbűnét másolta le az első emberpár. Ennek a következménye volt az eltévelyedésnek ama sötét korszaka, amelyben nemcsak a természetfölöttiség volt kizárva, hanem a politeizmus egészen ördögi módon uralkodott. Gyászos következményei voltak Sátán gőgjének értelmi életére, de hasonlíthatatlanul nagyobb volt az emberiség szellemi leromlása a természetfőltől legmagasabbnak és legszükségesebbnek szándékolt lélettérben. Fosztó értelembe vett hiány és tökéletlenség volt ez, mivel a kegyelmi rendre szánt és azt élvezni hivatott emberiség lelkeségét jellemezte. A tiszta, a természetfölötti életbe be nem állított emberiségben az ilyen tévelygések is bizonyára előfordultak volna. De itt az emberi gyarlóságok és tökéletlenségek között emlegették volna, míg a jelen állapotban (status naturae lapsae) a démonizmus körébe tartoznak. A Sátán és démonainak élete mintázódik le ebben, Isten elleni gyűlöletük valósul meg a földön a félrevezetett, legyöngült és lerombolt emberiség lelkeségében és aposztáziájában.

Az így magára hagyott emberiség útjait részvétünk kíséri.^{41/a} Fejének, Ádámnak az elhatározásából jutott ide. Vágyakozott valami segítő után, aki visszaviheti Istenhez. Ennek a nyomait megtaláljuk minden vallásban. Isten titokzatosan működött az emberiségben. Részben a természetes boldogság vágyban ébren tartotta a jobb, a végtelen felé irányuló törekvést, részben pedig felismertette vele szánalmas helyzetének nyomorúságát, úgyhogy a bukottságában küzdő emberiség lelkéből kifakadt a kívánság: rorati coeli desuper! A Sátán itt is kudarcot vallott, mivel a természet és a titkon működő kegyelem hangját nem tudta elnyomni. Mikor aztán fölvirradt a kegyelem napja és Isten az örök Igét küldte az emberiség felvilágosítására és megváltására, akkor ez a tiszta az eredeti bűnből származó aposztázia megszűnt, de legalább is szűk körre szorítkozott, azokra, akikhez az Evangélium ígéje nem jutott el. De ezzel kezdődött a Sátán újabb rohama Isten országa ellen és a tudatos démonizmus megvalósulása. Az Üdvözítő életében és Egyházának történetében lépten-nyomon kimutatható a sátáni hatalom erőlködése. Krisztust keresztre feszítettette, hogy megakadályozza a természetfölötti rend Urának a kinyilatkoztatását, az Egyház sohasem hirdethette békében Krisztus igéjét, és sokszor állott a megsemmisülés veszélye előtt. De Krisztus föltámadt, az Egyházon pedig nem vettek erőt a pokol kapuiból kitóduló seregek, vagy az onnan ingerelt földi hatalmasságok. A Sátán mindig veszített és bukik tovább is a világ végéig.

A tudatos, egészen gonosz és menthetetlen aposztázia is Krisztus fellépésével kezdődött. Övéi nem fogadták be, írja szomorúan Szent János. Még Krisztus igazolása sem volt hathatós. Az embereknek nem kellett a természetfölötti lélettér. Nem akartak ott mozogni, ahol a saját, természeti képességeik elégteleneknek nyilvánítottak és csak a kegyelem erőitől lehetett hathatós mozgást várni. Tudatosan a sátáni góg irányította őket, megtagadtak minden közös-

^{41/a} Főlk színekkel és beszédes adatokkal rajzolja meg ezt a szomorú képet Juhász Vilmos „Megváltás felé” c. könyve.

séget a kinyilatkoztató Isten tekintélyével. A maguk értelmi tehetségét tették meg mértéknek, saját erejükből akartak boldogulni olyan téren, amelynek birtoklásához nem kell a hit, nem kell a szeretet és nem kell a földöntúli ígéretekbe lehorgonyzott remény.

Ebben a tudatos aposztáziában nyilvánul meg a démonizmus a legkülönbözőbb formákban. Első és talán legelemibb megnyilatkozás a tekintély elvetése. Krisztus egységet akart tanítványai között. Főpapi imájában kérte az Atyát, hogy egyek, egyakaratóiak legyenek, mint Ő és az Atya. Ennek a megvalósítója lenne Isten tekintélye az igazság és a gyakorlat terén. Ez az egység bomlik meg, ha az isteni tekintély helyét más foglalja el: kinék-kinek a saját vélekedése. Ennek érvényesítésére az emberek nagyon hajlandók. Mikor ezt átviszik a vallás, a kinyilatkoztatás terére, akkor keletkeznek az eretnkségek, tetszés szerint válogatva ki azt, ami a kinyilatkoztatásból tetszik vagy nem tetszik nekik. Az emberek gyöngeségét fölhasználva és ennek érvényesülésére ingerelve Sátán a magvető ellenséges férfiak gyanánt lép föl, amint ezt maga Krisztus mondja.⁴¹ Démonizmus ez, mivel az ilyen megoszlás Isten országának legnagyobb botránya és az igazak Egyházának nagy fájdalma. El nem tűntethető, mivel e világ istene megvakította a hitetlen értelmet, hogy ne ragyogjon számukra az evangélium fénye.⁴² Sátánt elkeseredett dühe is sarkalta a megoszlás föntartására és gyarapítására. Tekintélye még az alvilágban sincs. Mindenki egyetért vele Isten gyűlöletében, de egyébként ki-ki a maga útján jár és szeretné elveszíteni azokat, akiket leginkább gyűlöl. A rend az egységesítő tekintélyből származik. Az alvilágban pedig nincs rend, hanem örök borzalom, amint azt Jób könyve leírja.⁴³ Ennek a földi lemintázása a kinyilatkoztatást az egységes tekintélytől megfosztó démonizmus.

Egyetlen kinyilatkoztatott igazságnak a tagadása az egész hit elvetése. Elvetni valamit annyit jelent, mint tagadni az érvet, amelynek az a feladata, hogy összekösse elménket a tárggyal. A hitnek pedig egyetlen érve van: Isten tekintélye. Aki tehát elvet valamely kinyilatkoztatott igazságot, tagadja Isten tekintélyét és így hite már nem lehet a kiválogatott tételekről sem. Emberi vélekedéssel gondolkozhatik, sőt szilárdan meg is lehet róluk győződve, de hite nincs. Ebből származnak azok az ádáz küzdelmek, amelyek az elmúlt századokat kitöltik és az embereket ellenségekként állítják szembe ott, ahol a legbensőbb egységnek és szeretetnek kellene uralkodnia. A démonizmus újabb szomorú megnyilatkozása!

Csak Istennek és az Ő tekintélyével érvelve hiszünk. De ennek egyes tárgyait a kinyilatkoztatás forrásaiból (Szentírás és Hagyomány) merítjük. Ennek a kincsnek (depositum fidei) megőrzését Krisztus Egyházára bízta, amelynek az a feladata, hogy az emberek elé terjessze azokat. A Szentlélek segítségével (assistencia Spiritus Sancti) nemcsak megbízhatóan, hanem csalhatatlan biztossággal is felel meg az Egyház Krisztus megbízatásának. Erre és kizárólag erre terjed ki az Egyház tekintélye. Benne kell látnunk a hittételek előterjesztésének Krisztustól meghatározott szervét, amint a teológia mondja, hitünk legközelebbi szabályát. Ítéleteiben, döntéseiben (dogmák) csak azt mondja ki, mi tartozik a kinyilatkoztatás tartalmához, vagy mit kell onnan kizárni. Krisztus egyik alapvető intézkedése ez, hogy a hitbéli egységet megvalósítsa a földön. Ennek a tagadásában és megvetésében egységes a világ. Démonizmus ez, amelyet Sátán rányom a neki engedelmeskedő világ arcára. Bukik, mert Krisztus tovább öröködik, hogy választottjai biztosan járassák az egység útját.

A démonizmus legvégső fejlődése fokát képviseli az igazságnak tisztán az ész általi mértékelése. Ez már Isten teljes elvetése, ami a racionalizmusban és naturalizmusban fejeződött ki. Elvileg arra korlátozzák az igazság, az ismeret területét, amit az emberi értelem belát. Határait is a természet adottságai

⁴¹ Máté 13. 39.

⁴² 2. Kor. 4. 4.

⁴³ 10. 22.

és az ott uralkodó törvények szabják meg. Minden, ami ezen a horizonton túl van, nem létezik. Még lehetőségével sem szabad az embernek számolnia. Ezért állanak meg olyan első elvnek a feltételezésénél, amely nem magyarázza önmagát. Ilyen az önmagától való anyag állítása a materializmusban, az értelem autonómiájának a hirdetése egészen a valóságnak belőle való eredeztetéséig. Minderről a filozófia története tanuskodik, ami, sajnos nagyobbik részében, az emberi gőg megnyilvánulásainak a leírása. Tudjuk, hogy a rejtvényeket maga Isten állította össze, hogy az emberi ész küzdelmére és vitáira bízta megoldásukat. De ugyancsak Ő szabta meg az értelem határait és megadta neki a képességet, hogy ezeket fel is ismerhesse. A józan ismeretelmélet megtanít bennünket arra, hogy bizonyos módszeres korlátozásra szükségünk van. Enélkül részleges kutatás és tudomány nem lehetséges. Úgy viselkedünk, hogy csak egy meghatározott oksági körre szorítkozunk, nem törődve más viszonylatokkal. Ez a tudományos kutatás bölcs, okos követelménye. Senki se ítélkezzék olyan viszonylatokról, amelyek szűkebben megvont látókörén kívül vannak. Ugyanaz a józan ismeretelmélet biztosít ugyanis arról is, hogy az ismeret-eszközök hierarchikus rendben sorakoznak. Nem hagyjuk el a valóság területét, ha az érzékelhető világból elvont létfogalom horizontjában szemlélődünk és keressük az itt található oksági viszonylatokat. Ezek pedig szükségszerűen a transzcendens világ küszöbéhez vezetnek, és ha ez nem jelenik is meg értelmünk előtt a maga valóságában, felébreszti bennünk a tudatot, hogy van, és felkelti a vágyat ennek megismerése irányában, ha ez valami úton lehetséges. Erről a lehetőségről biztosít bennünket a kinyilatkoztatás, megadva a hozzá szükséges ismeret-eszközöket.^{43/a} Ez az emberi ismeretmódnak a természetből meghatározott módja. Az itt lejátszódó küzdelem, kritika és törtétes emberi arányú szükségesség, a bukott ember büntetése és mindvégig tartó penitenciája.

De ez a fegyelmezettség, az előítéletek, igen gyakran az érzelmi világ ferdesége és korlátlan csapongásai következtében a démonizmusba torkollik. Az alázatos tehetetlenség érzetét felváltja a sátáni gőg: olyanok lesztek, mint az istenek; a magatok erejéből boldoguljatok! Így uralkodik a tagadás szelleme. Megmételjezi az emberi kutatást, korlátozza az értelmi horizontot, nem engedi érvényesülni értelmünknek a végtelenre való beállítottságát. Démonizmus ez, amely leminlázza a gonosz angyalok lelkiségét. Ezek is a maguk látókörére szorítkoznak és gyűlölik azt a világot, amelynek létéről tudomásuk van, amelyet nem természetfölötti, hanem rájuk kényszerített ismerettel hisznek és remegnek.⁴⁴ Gyűlölettel nézik, ami természetes ismeretük határain túl van. Ezt ápolják az emberekben is. A démonizmus betetőzése, hogy az igazság harcosait elbutítóknak mondják, pedig éppen az ellenkezője történik, mivel ezek tágitják az értelmi horizontot és felvilágosítják a kutató elmét.

A démonizmus imént leírt néhány formáját foglalja össze Szent János az élet kevélysége, a superbia vitae neve alatt. Mindenütt ott van ez a démonizmus szolgáltatában, ahol az értelmi és akaratí tevékenységből hiányzik az Istenre való kifejezett vagy bennfoglalt vonatkozás. A Sátán itt is bukik. A világnézeti erősség hiánya miatt hiú, a valóságot vissza nem tükröző adatok halmaza az ilyen tudás és törekvés. Hogy pedig az igazság forrása, Isten, hogyan gondolkozik erről, megrázóan írja le Szent Pál;⁴⁵ írva vagyon: elvesztem a bölcseségét és az okosak okosságát elvetem. Egymást semmisítik meg az ilyen elméletek. Egyikben sincs maradandóság: bellum omnium contra omnes — ez a démonizmus eredménye ezen a téren is. A világnézeti alapok megrendítésében, istentagadó kialakításában és az ebből származó zavarokban áll a szellemi élet démonizálása.

Természetes eszünkkel kialakítható világnézetünk alapjai sziklaszilárdak. Az Istentől közölt örök fény az észelvek révén folyton előttünk ragyog. Nem tévedhetünk el, ha vezetésére bízuk magunkat és világosságában szemléljük

^{43/a} V. ö. Synthesis Theologiae Fundamentalis 87. sk. old.

⁴⁴ Jak. 2. 19.

⁴⁵ 1. Kor. 1. 19 sk.

a természet adatait. Ugyanezt mondhatjuk a természetfölötti világnézetről, amelyet a kinyilatkoztatás közöl, elfogadását pedig a hit fénye közvetíti. Ennek világosságában láthatjuk a két rend közötti harmóniát, a két igazságkör egységét.^{45/a} Ahol pedig homályt, rejtélyt látunk, megnyugtat bennünket a boldog várakozás tudata, hogy a homály örök, végtelen világosságba torkollik és értelmünk természetes tehetetlensége kiegészül majd a mindent mozgató szeretet erejében. Spe gaudentes, mint az apostol mondja.⁴⁶ Ezért nem keres a hívő elme feleletet olyan kérdésekre, amelyek csak Isten előtt ismeretesek, a többiekben is megelégszik olyan megoldásokkal, amelyek értelmünk arányai szerint várhatók. Komolyan veszi a Szentírás intelmeit:⁴⁷ „ami nálad magasabb, azt ne keresd, ami erődet meghaladja, ne firtasd! Azzal törődjél mindig, mit Isten neked meghagyott, és ne légy kíváncsi többi művére... Mert sok olyant jelentett ki neked, mi meghaladja az ember értelmét. Sokakat vitt tévedésbe vakmerő kíváncsiságuk és tartja gonosz képzelődésben elméjüket”. Itt van újabb tág tere a démonizmusnak. El kell felejtetni a Szentírás bölcs intelmét, le kell szakítani a leplet, fel kell lázadni az ellen, aki titkolózik; Flectere si nequeo superos, acheronta movebo. Ez a jelszó. Jöjjön a beszédesebb szellemi világ, halljunk és meghallgatjuk szavát. Ezt a dacos kihívást és a belőle származó lelkiséget hívjuk a mondákban különféleképpen megjelenő sátáni szövetségnek.^{47/a} A hívő lélek imént leírt megnyugvása nem kviétizmus, nem köldöknézés. Tudni akar, az emberi kutatásnak nem szab határt, ennek érdekében nem kímél fáradságot és törtetést, de tud alázatos lenni és a docta ignorantia kielégíti. A gög türelmetlen és minden eszköz jó neki, csak a látszólagos magasabb tudás birtokába jusson. Ezt a lelkiséget használja ki Sátán, aki hűségese kíséreként és magas katedrájú tanítóként veszi át a kíváncsiak vezetését. Ez az okkultizmus melegágya. Az alvilág szellemei kielégítik a kíváncsiságot. A természetes úton előidézhető jelenségekkel csábítják iskolájukba a könnyen hívők seregét, majd tovább mennek és szemfényvesztésükkel olyan dolgokat adnak elő, amelyek az ő ismeretkörüket is túlhaladják. Ezzel alakul ki a démonizmus divatos formája, amivel pótolni akarják a szegény emberek vallási szükségletét. Idegbeteg emberek megnyugvást kereső szórakozásából először divat lesz, majd babonává fejlődik, végül pedig idegen istenek szolgálatává fajul. Mert az igaz Istenről, akiről természetes eszünk világosít föl, vagy akit a kinyilatkoztatás állít élénk, itt szó sincs. Sem Ő, sem jó angyalai nem avatkoznak az ilyen hiú dolgokba, amelyek sohasem vezetnek Istenhez, hanem eltaszítják a szegény lelkeket a középponttól. Sajnálattal látjuk, hogy az emberek nagy tömegei csatlakoznak Sátán iskolájához és hisznek szemfényvesztésének. Isten terített asztalához ülhetnek és élvezhetnek az igazság megnyugtató, boldogító hatását... Beteljesedik rajtuk Szent Pál mondása: az emberek nem viselik el az egészséges tanítást, hanem saját kívánságaik szerint szereznek maguknak tanítókat, mert viszket a fülük s elfordítják fülüket az igazságtól, de odaadják magukat a meséknek.⁴⁸ Minden időben így volt ez. Innen a nagy lelkipásztorok, az Apostolok, oly gyakori intelme, hogy a hívek kerüljék a hiú bölcselést, öregasszonyi meséket és hamis tanításokat. Fejedelmük, Péter, írja, nem mesterségesen kieszelt meséket adtunk, hanem mint Krisztus hatalmának szemlélői szóltunk.⁴⁹

^{45/a} Denz. 1796.

⁴⁶ Róm. 12. 12.

⁴⁷ Jéz. Sir. 3. 22 sk.

^{47/a} Ha elvonatkoztatunk a mondák és a képzelődések mázától, az ilyen szövetség valódiságáról kétféle szempontból beszélhetünk. Aki valakinek az elméleti és gyakorlati elveihez csatlakozik, szövetségese, egy lélek vele, az elvek legfőbb képviselőjének, ha azokat nem ismeri el, ellensége. Így monja Krisztus: aki nincs velem, ellenem van. (Máté 12. 30.) Így az ördög a két szövetséget mindenki, aki Sátán leírt elveit vallja. A másik alapja szolgaság. Akit más legyőz, az annak szolgája, céljainak eszköze. Akit tehát Sátán legyőz, fogságába ejt, szövetségese és akarva — nem akarva céljainak eszköze. A vadállat jelét vagy képét magán viselő, ördögi lelkületű ember. Ezért nevezi ellenfeleit Krisztus az ördög magzatának. (Ján. 8. 44.)

⁴⁸ 1. Tim. 4. 3—4.

⁴⁹ 2. Pét 4. 16. Ez a bizonyosság nem kell az embereknek. E helyett választják kíváncsiságuk kielégítésére Sátán irányítását és alaptalan, hamis bizonyosságát.

A babonának minden formája a démonizmus megnyilvánulása, idegen istenek tiszteleté, Sátán szemfényvesztése. Mindezzel sokat árt Isten ügyének. Ha egyes lelkekben sikerül is az igazi világnézetet alapjaiban megdönteni, a valóságban szilárdan áll ennek temploma. Ezért legalább is sekrestyét épít melléje vagy közelébe babona formájában. Felvilágosodás formájában tárja ezeket a hiszékeny emberek szeme elé. De nem az igazi, tiszta szellemi világgal köt össze, hanem az alvilág gonosz, Istentől elszakadt démonaival.

Rónay György

BUDAI RAJZOK

FARKASRÉT

Illyés Gyulának

Farkasrét: békés lejtő; farkasok
s más fenevadak rég nem laknak ott;
villamos jár és már csak éjszaka
nyűszít olykor a halál farkasa.

S az ordas ember, nyájas lett az is,
álmában árad csontja közt a víz,
s szíve szennyesét lenn a föld alatt
kimossa egy-egy bujdosó patak.

Ha erre sétálsz ősszel: mintha dér
lepné, a hegy derékig oly fehér;
s míg be nem fűdi fejéig a hó,
rásimul ez a virágtakaró.

Máskor meg, este mozgó csillagok
lobbannak rajta s annyi fény ragyog,
rá libbenő láng annyi települ,
hogy egybefolynak, égő tengerül.

Partjára állsz és nézed e halott
város fölött a tűzáradatot,
s túl, a völgyben a másik, igazibb,
az élő város villany-csíkjait:

Ha egyszer ott is így kigyúlana
a szíveken rágódó éjszaka,
indulna minden kis láng egyfelé
és lenne árjuk mint a tengeré,

millió hullám, egymást ölelő,
nem-hamvadó tűz, hömpölygő erő,
holtában is haláltalan: szünetlen
föltámadás a boldog szeretetben!

GUGGERHEGY

Ezek a fák itt még a régiek
s a lomb is úgy susog, mint hajdanában.
Eltelt azóta másfél évtized,
s kis telep nőtt az erdő vadonában.

A kilátóhoz dús bozótton át
szűk ösvény, mint egy csipkerózsa-várba:
most országút visz s autós vándorát
fatányérossal várja fönn a csárda.

A lejtőn kertek és piros tetők,
köröttük birsek, körte és barackfák.
Vert sáncaikat a szétszórt fenyők
még védik, aztán lassankint föladják.

Az őszi napfény nyájasan ragyog,
a csipkebokrok buggyant vére lángol,
s a tisztáson jókedvében nagyot
sikongat egy parányi kecskepásztor.

Ó, ifjúságom!... Sárga lomb szítál
s az emlék ezüst szála tovalebben.
A cserfa még a régi, de a táj
megváltozott, s magam is férfi lettem.

Egy udvaron csecsemő gögicsél.
Építs csak, ember! Süss fölötté, kék ég;
hadd nőjjön szebbé annál, aki él:
úgy melengesd a jövő nemzedékét!

TÖRÖKVÉSZ

A boldog nyári délelőtt egében árván
úsznak a báránfyellegek.
Bennük az ifjan sirbadóltak lelke száll tán
tünődve fönn a hegy felett.

Én láttam őket itt, amint a hóba hulltak
s fölsírtak, mint a gyermekek.
Akkor kezdték csak szánni mind a dőre multat,
mikor már végkép elveszett.

S most itt alusznak: egy-egy néma sír a völgyben,
és lassan porló hantjain
sírkő helyett pár ablakdeszka összetörten,
s kakukfű, mályva, kankalin.

Egy lányka jön, megáll, letép egy szál virágot,
mellére tűzi, megy tovább.
Ha álmodtok, álmodjátok lenn ezt az álmot,
tizenhétéves katonák.

A VILÁGMISSZIÓ ÚJ KORSZAKA

Október 24-én tartották meg a földkerekség minden pontján, ahol katolikusok élnek, a világmissziók vasárnapját.

A missziós gondolatnak mind a belső, mind pedig a külső misszió problémáinak ma nagyobb teret szentel a katolikus irodalom, mint valaha. A belső és külső misszionak vannak közös és vannak sajátos problémái. Az aábbiakban a külső missziókkal kapcsolatban felvetődött kérdésekkel foglalkozunk. Külső missziós területek azok az államok, vagy gyarmatok, amelyek lakosságának túlnyomó nagy többsége nem keresztény. Bizonyos értelemben külső missziós régióknak tekinthetők azok a területek is, amelyek a népességének jelentős része elfordult a kereszténységtől, a kormányzat keresztényellenes elveinek hatása alatt. Ennek következtében a külső és belső misszió módszerei és feladatai ma nem csekély mértékben sok helyütt egybeesnek. Ez a helyzet például Németországban, ahol a nemzeti szocialista uralom pogány, erkölcsellenes tanításainak és tevékenységének hatása alatt milliók fordultak el belsőleg a kereszténységtől.

Az Egyház az imperializmus és a gyarmatbirodalmak korszakának kialakulása óta is, tehát a 19. és 20. században, akárcsak fennállásának régebbi korszakaiban, az életüket, egészségüket testi és szellemi munkájukat és képességüket feláldozó vártanuk és hitvallók végtelen sorát adta a külmissziós eszmének. A katolikus társadalom felbecsülhetetlen összeget áldozott ennek az eszmének a megvalósítására. Azok, akik az Egyház eleven életétől távol állanak, megállapítják, hogy az eredmény a hozott áldozatokhoz képest elszomorítóan csekély, hiszen a nem keresztény világ népességének alig hat százalékát sikerült katolikus hitre téríteni. Ma még mindig az emberiség 62%-a nem keresztény. Különösen kiábrándító a látszólagos belső eredménytelenség. A megtértek nagyrészt, mondják, nem lelki okok, hanem anyagi érdek vezeti: a missziók jelentősen gondoskodnak a megtértek és katechumének megélhetéséről, gyógykezeléséről, gyermekeik eltartásáról, és egy laza, nyomorúságából kivetelő utat kereső bennszülött réteg csak azért fordul az új hit terjesztőihez, hogy ezeket a lehetőségeket kihasználja. A missziós munka — mondják ezek a bírálók — csupán csak a bennszülött társadalom aljára volt az említett materiális okoknál fogva hatással. Rámutatnak arra is, hogy éppen a keleti világban, a legfontosabb külmissziós területen, a nagy külső átalakulások, — első sorban a második világháború — hatása alatt nemcsak, hogy stagnál, hanem egyenesen csökken a megtértek száma. Keleten az újonnan megtértek tömegesen szakadnak el a kereszténységtől.

Sokan vannak olyanok, a katolikusok, sőt az egyébként buzgó hívek közt is, akik nemcsak a hitterjesztés látszólagos eredménytelenségére mutatnak rá, hanem helyességét, célszerűségét is kétségbe vonják. Az ősi hitükből kivetkőzött nem keresztények — hangoztatják — lelki korcsokká válnak, gyökeretlenül lebegnek az úrben régi hitük, életformájuk és új hitük, s az ezzel együttjáró új életforma két külön bolygója között.

A jóhiszemű emberektől, sőt igen gyakran jó katolikus hívektől a külső hitterjesztés ellen leggyakrabban hangoztatott érv azonban ez: mért foglalkozunk mi távoli exotikus népek megtérítésével, mért tékozlunk erre a célra tengernyi emberi életet, szellemi és anyagi értéket, amikor a mi világunkban, a hitterjesztéssel foglalkozó fehér emberiség világában legalább annyi a megoldatlan missziós feladat, mint a messze távolban, az idegen népek és kultúrák területén? Hiszen a névleg katolikusok igen nagy része nem él vallásos

életet, nem él az erkölcsi törvények szerint, tehát hitét és életét tekintve nem keresztény, térítésre szorul. Mért foglalkozunk mi kínaiakkal és malájokkal, arabokkal és négerekkel, amikor bennünket fehér embereket, keresztényeket, világában sincs elegendő pap, a hívek, különösen falvakban, tanyákon, külső okokból sem élhetnek vallásos életet, katolikus intézményeink elégtelenek, csenevésznek, nem felelnek meg a szellemi és anyagi szükségleteknek. Az erkölcsi bomlás pedig a mi világunkban, a fehér emberiség világában legalább éppen oly általános és járványszerű, mint a nem keresztény népek között. Költsük ezeket a milliárdokat és áldozzuk az emberi életet arra, hogy a külsőleg keresztény fehér emberiség valóban kereszténnyé is váljon! Majd ha mi igazán katolikusakká váltunk, akkor majd sokkal hatásosabban is tudjuk hitünket a nem keresztényeknek is terjeszteni. Addig azonban ne pazaroljuk életünket és javainkat egy amúgyis reménytelen feladatra.

Nekünk katolikusoknak azonban az a meggyőződésünk, hogy belső és külső misszió ma és mindenkor a legszorosabban összefüggenek és kölcsönösen feltételezik egymást. Ma még világosabban áll előttünk, mint ahogyan ez előttünk állt a most leáldozóban lévő korban, hogy az odaadó külső hitterjesztés Krisztus Egyháza fennállásának és működésének lényegéhez és értelméhez tartozik. Az első pillanatra csak az látszik nyilvánvalónak, hogy magát a katolikus világot átható belső misszió nélkül, a külső misszió sem érhet el komoly, nagy eredményeket. Azonban, ha mélyebben hatolunk az Anyaszentegyház földi és természetfeletti feladatainak rendjébe, akkor fel kell ismernünk, hogy a katolikus világot gyökerében megújító belső misszió sem lehetséges nagy áldozatokat hozó külső misszió nélkül, tehát a külső misszió éppen úgy visszahat a belső misszióra, mint az utóbbi az előbbire.

Ennek a kölcsönös összefüggésnek a bizonyosságát az Anyaszentegyház alkatan kívül a mai idők történeti alakulása is elevenen érzékelteti velünk. Ember és ember közti viszonylatban, tehát az emberi közösség szemszögéből az alábbi tények bizonyítják a külső misszió alapvető fontosságát:

Ma jobban kell éreznünk, mint eddig bármikor, az emberiség minden részéért való egyetemes felelősséget. Éppen akkor, amikor az emberiség lábbal tapodta az emberi közösségre vonatkozó erkölcsi törvényeket, világosodott meg kényszerítő erővel, hogy felelősséggel tartozunk mindenkiért, senkit el nem ejthetünk, minden ember léte és lelke fontos kell, hogy legyen a számunkra, mert az emberiséget meglátogató csapások főoka éppen az, hogy nem cselekedtünk ennek az egyetemes felelőségnek a követelményei szerint.

Nem mondhatok le senkiről, mert felelősséggel tartozom minden emberi lélekért és minden emberi sorsért. Ez ma világosabb, mint valaha. Csakhogy azt is fel kell ismernem, hogy az emberi lelkeknek és sorsoknak ez a kölcsönös összefüggése és egymásra hatása nőttön nő. A technikai civilizáció gyorsuló irama, a gazdasági és társadalmi élet alakulása ebben az irányban dolgozik. Az atomerő felhasználásának küszöbén Peking vagy Karacsi az emberi sorsok kölcsönös összefüggésének rendjében nincs sokkal messzebb Budapesttől, mint Szeged, vagy Tótkomlós.

Miután a szó szoros értelmében világra szóló jelentőségűvé vált minden egyén és minden közösség magatartása, az egész emberi közösség magatartása, a legreálisabban szükségessé vált a keresztény etika, vagyis az evangéliumokban kinyilatkoztatott erkölcsi világrend egyetemes érvénye. Nem érv ez ellen, hogy maguk az Anyaszentegyház parancsolatait külsőleg betartó katolikusok is távol állanak az evangéliumokban kinyilatkoztatott erkölcsi világrend követésétől. Abból, hogy a katolikusok számottevő része nem él és cselekszik az isteni törvények szerint, nem következik az, hogy ezek a törvények nem érvényesek a nem katolikusokra. Csak az következik ebből, hogy a keresztény és nem keresztény emberiség igen nagy többsége számára az evangéliumi erkölcs még nem átélt valóság, hanem posztulátum. Azonban a posztulátum annál köve-

telőbben dörömböl az emberi nem kapuin, minél inkább bebizonyosodik, hogy az emberi nem nélküle a vesztlébe rohan.

Végül az emberiség szempontjából a külső hitlerjesztés szükségessége következik a szeretet rendjének egyetemességéből. Minél inkább megnövekszik a gyűlölet hatóereje a különböző emberi viszonylatok és közösségek között, annál inkább a létfenntartás követelte szükségesség a szeretet egyetemességének megvalósítására irányuló minden törekvés és áldozat. Ha a nem keresztények nem ritkán erkölcsösebbnek bizonyulnak, mint a keresztények, különösképen a köztünk élő keresztények, amint azt számos hitlerjesztő megállapítja, ebből csak az következik, hogy az őskinyilatkoztatásban való tevékeny részesedésük, vágykereszttségük, megváltás utáni sóvárgásuk erejénél fogva, méltók a megváltás befogadására. Ez is csak azt tárja elénk, hogy a szeretet rendje az emberi korlátok és esetlegességek felett áll. Ebből a tényből pedig nem az a tanulság, hogy az emberi korlátozottságok és tökéletlenségek, amelyek a szeretet egyetemes érvényesítésének útjában állanak, helyesek, vagy elkerülhetetlenek lennének, hanem éppen az, hogy helytelenek és kiküszöbölhetők. Azok a jellegzetes mai törekvések, amik a szeretetet korlátozzák, sőt, mint Heinrich Zbinden, magát a szeretet fogalmát szeretnék revízió alá venni, nem tesznek egyebet, mint hogy ezt a korlátozottságot és tökéletlenséget szükségesnek, elkerülhetetlennek, sőt bizonyos fokig helyénvalónak minősítik. Ez az egyetemes felebaráti szeretet készíti a hitlerjesztőket arra, hogy híveikkel és általában mind azokkal szemben, akik segítségükre szorulnak, az irgalmasság cselekedeteinek minden válfaját gyakorolják, a gyermekeket, öregeket, özvegyeket és mindenfajta magárahagyottakat gondjaikba vegyék, az üldözötteket védjék, a betegeket ápolják és gyógyítsák, a szegényeket támogassák. Nem a földi sors enyhítése a legfontosabb, hanem a lélek ügye. De a földi sors enyhítésének elhanyagolása mellett a lélek ügyéért való küzdelem ködképpé válik, amely ott lebeg valahol az ürben. Meg kellene ezt az összefüggést fontolnia azoknak, akik a felebaráti szeretetnek az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásában a hitlerjesztők részéről nem látnak egyebet, mint a hívek halászatának ügyes és hatékony eszközét.

A külső hitlerjesztés terén a fentvázolt emberi szempontok teljes értelmét a hitlerjesztés isteni szempontjai adják meg. Krisztus mindenkit hív, de különösképen éppen az idegent hívja. Mindannyian földi életünkben csak hozzátérők vagyunk, s a hozzá vezető úton való előrehaladásunk nagyságát csak Isten tudja. A régi népek a mindenfajta idegenben, nemcsak az idegen törzshöz, néphöz, államhoz tartozóban, hanem többé-kevésbé mindenkiben, aki nem olyan, mint ők, mint az „igazi” emberek, tehát testileg, vagy szellemileg betegek, fogyatékosak, vagy akár csak a sors csapásaitól meglátogatottak, ellenséget láttak, aki a saját másfajta létezésével az ő létezésük principiumát támadja. Krisztus csodálatos paradoxája, hogy éppen a mindenfajta idegenben látja a legteljesebb felebarátot és azt kívánja, hogy mi is így lássuk. Sőt, még ennél is többet kíván tőlünk, azt kívánja, hogy őt, Krisztust lássuk, az idegenben, vagyis a szeretet egységét legfőbbképpen rajta keresztül iparkodjunk megvalósítani. A Megváltó Krisztussá avatott mindannyiunkat, és az a tény, hogy a meghívottak igen nagy része visszautasítja a meghívást, nem von le semmit abból a kötelezettségből, amely a meghívás megtörténtéből fakad. Éppen azért, mert a meghívott vendégek jelentős része méltatlannak bizonyult, az isteni vendéglátó új, meg új vendégeket hív, az utcákról és a terekről. S hogy az „idegenek”-nek ez a meghívása nemcsak isteni szempont, hanem az emberi közösség fennállásának szempontja is, azt éppen a fentebb vázoltak bizonyítják.

A kereszténység „megtestesülésének” körülményei minden korban változnak, ahogyan a J. Danielou oly meggyőzően kifejti. Ennek megfelelően a hitlerjesztés körülményei is megváltoznak. Ez a változás szakadatlan, folytonos, de bizonyos időkben egy mutációnak, teljes fordulatnak az erejével érvénye-

sül. Mert ilyen teljes fordulat következett be a külső hitlejlesztés körülményeiben. Ezek a változások természetesen nem érintik a hitlejlesztés végső céljait, de a legnagyobb befolyással vannak a történelemben élő és működő Egyház és a nem keresztény népek viszonyára. Melyek ezek a változások?

A fehér ember korlátlan hatalma a többségükben nem keresztények, úgynevezett „színes népek” lakta területek felett, megszűnőben van. A fehér emberiség nagy és kisebb hatalmai tovább küzdhetnek érdekszféráikért, politikai és gazdasági befolyásuk alá vetendő területekért, de ma már mindenképpen számolniuk kell a bennszülöttek igényeivel, akaratával. Mindinkább csökkenő mértékben még lehet erőszakkal rájuk hatni, de nélkülük már tökéletesen lehetetlen a dolgokat intézni. A fehér emberek világa már nem egy fölöttük lévő külön világ, amelyhez viszonyítva az ő világuk a létezésnek egy alárendelt szolgáló régiója, hanem egy velük egy síkon lévő rétege az emberiségnek, amely ezen az azonos síkon avatkozik bele a sorsukba, s ők is a fehér emberiség sorsába. A fehér ember *mint* fehér ember nem hatalom többé. A kapitalisztikus vezető réteghez viszonyítva az amerikai, vagy francia kislemberek és a pakisztáni vagy tanganyikai kislemberek helyzete mind azonosabbá válik. Az újkor hitlejlesztése a legnagyobb hatással volt, hogy a fehér emberiség hatalmi túlsúlyával támogatta. Ez a tény adta meg a nagyszabású hitlejlesztés lehetőségét, de egyúttal hatalmi érdek és apostoli munka tragikus elkeveredését eredményezte. Ahol a nem keresztény népek felismerték a két különböző, sőt ellentétes törekvés gyakorlati egybeolvadását, és ahol védekezni tudtak az idegen befolyás ellen, ott a hitlejlesztőknek a fehér hatalmaskodóknak, kizsákmányolóknak szóló ellenséges indulattal, gyanakvással, gyűlölettel, megvetéssel kellett találkozniuk. Ez volt hosszú ideig a távolkeleti fejlett műveltségek reakciója a katolikus misszióval szemben. Japánban Xavéri szent Ferenc önzetlen és áldozatos hitlejlesztése a legjobb eredményeket érte el, s könnyen bekövetkezhetett volna, hogy a japáni nép nagy többsége megtér. Azonban a japáni uralom fehér kalandorok működésének hatása alatt szoros összefüggést velt felismerni az idegenek hatalmi törekvése, és a keresztény apostolkodás között és az utóbbit sujtotta, mint az előbbinek szálláscsinálóját. Bekövetkezett egymással szerves kapcsolatban Japán teljes elzárkózása, és a kegyetlen keresztény-üldözés. Kínában is a hitlejlesztők iránti megbecsülés egyenes arányban csökkent a fehér ember hatalmi beavatkozásának növekedésével. Itt meg kell említeni, hogy mennyire tévednek azok, akik a fehér ember hatalmi törekvéseinek és a hitlejlesztés művének sajnálatos, de nagyon gyakran elkerülhetetlen összekeveredéséből azt a következtetést vonják le, hogy a katolikus hitlejlesztő tudatosan megfontoltan a fehér imperializmus érdekében dolgozott. Ennek általában éppen az ellenkezője az igaz, az újkor hitlejlesztés történetének szinte minden egyes lapja, a hitlejlesztők hősi és nem ritkán vértanúsággal járó küzdelmét regisztrálja, a bennszülöttek fehér elnyomói és kizsákmányolói ellen. A spanyol, portugál, francia szerzetesek: ferencesek, dominikánusok, majd pedig különösképpen jezsuiták, minden befolyásukkal és szellemi erejükkel védtek az Újvilág bennszülötteit, az indiánusokat, a konkvisztádorok kegyetlenkedése ellen s az ő érdemük, hogy kiépült a repartimientók és encomiendák rendszere, amely hesonlíthatatlanul emberibb sorsot biztosított a bennszülötteknek, mint később a liberalizmus gyarmatpolitikája. Gondoljunk csak a paraguayi jezsuita államra, amely egyike az emberiség leggrandiózusabb tömegnevelési kísérleteinek, és minden esetre a maga patriarhális rendszerével, menedéket és tisztességes életkörülményeket tudott biztosítani bennszülött alattvalóinak. Miután a felvilágosodás szellemétől áthatott kormányzat megszüntette a jezsuita államot, a bennszülöttek ismét a fehér kalandorok és fosztogatók szabad zsákmányává lettek, és soruk akkor vált a legszörnyűbbé, amikor a modern kapitalizmus betört az őserdőkbe is, és a bennszülöttek minden csepp verítékét pénzzé lehetett változtatni.

Nemcsak a fehér ember hatalma van megszűnőben a külmissziós terüle-

teken, hanem még nagyobb mértékben a fehér emberek iránti tisztelet és megbecsülés is. A fehér ember valóban mindent megtett, hogy önmaga kioltsa azt a himbuszt, amelynek fényét végeredményben a keresztény tanítástól kölcsönözte ki. A fehér ember többnyire a legrosszabb oldaláról mutatkozott be, a superbiából eredő rossztulajdonságait, amennyire lehetett, szabadon érvényesítette a bennszülöttekkel szemben és egész életmódjával megcáfolta azt, amit a fehér hitelesítő tanított. Keleten és általában a nem keresztény világban a jó és rossz, az erkölcsileg helytálló és az erkölcstelen kevert és zavaros képletekben megfér egymás mellett. A kereszténység, mint a választóvíz, élesen és egymástól elhatároltan mutatta meg a hit tisztaságát, a hitük szerint élők erkölcsi színvonalát, és ezzel szemben a csak látszatra, vagy látszatra sem keresztények életének a szó szoros értelmében vett istentelenségét. Ezt az éles különbséget azonban bizonyos fokig, elmosta a fehér ember hatalmának mágiaja, hiszen közhely, hogy a siker és a hatalom az általa képviselt ügy igazságának és helyességének benyomását kelti. Ez minden machiavellizmus volta-képeni lényege, és a fehér ember valóban a machiavellizmus minden lehetséges változatát megjátszotta a bennszülöttekkel szemben. Ámde ez a tiszteletet és megbecsülést kikényszerítő hatalmi mágia szertefoszlóban van, mert az erőszak, amely a látásmást szította, megszűnt, vagy legalább is gyengesége felismerhetővé vált. Túlzásnak látszik, de a bennszülöttek, miután sikerült bepillantást kapniuk a fehér ember életének kereszténytelen és erkölcstelen valóságába, urikat rosszabbaknak képzeltek, mint amilyenek azok valójában voltak. Minden gonoszsgot feltételeztek róluk, s többnyire fel sem tételezték, hogy a gyarló fehér ember életének is van valami erkölcsi tartalma — és nem ritkán meglepetve és megdöbbentve tapasztalták, hogy a fehér ember nem is olyan rossz, mint amilyennek a mohó vagyonszerzés lidérces fényénél megmutatik. Bizonyos azonban, hogy a bennszülöttek értékelésében a fehér ember ma már épúgy nem él a tisztelet és megbecsülés egy külön világában, mint ahogy nem él a hatalom egy külön világában.

A fehér emberhez fűződő viszony csak egyik oldala a nem keresztény társadalmak szemléletében végbement s a missziós munkára mélyen kiható változásoknak. Gyökeresen megváltozott maguknak ezeknek a bennszülött társadalmaknak a szerkezete is. Ez a változás újabb forrásává válik a fehérek és „színesek” közti viszony átalakulásának. A technikai civilizáció és a kapitalizmus ma már nemcsak idegen erő az ú. n. exotikus területeken, hanem ez az erő áthatja a bennszülött társadalmak egész életét és döntő módon befolyásolja szinte mindenegyes ember helyzetét, még akkor is, ha ez a bennszülött az őserdőben lakik egy szélernyő alatt. Ez a hatás elsősorban a szociális feszültség irányában érvényesül, de a legmélyebben kihat vallási és erkölcsi térre is. A technikai civilizáció és a kapitalizmus összekeverte az addig hagyományosan elkülönült és elszigetelődött kasztokat, megszüntette az életmód különbözőségét, megdöntötte ennek a változatosságnak és különbözőségnek vallásos eredetét és rendeltetését vetett hitet és ha nem is az életmódot, de az életigényeket és általában az ember és környezet viszonyát mégjobban uniformizálja. A vagyonskülönbség nem csökkent a bennszülött társadalmakon belül, hanem mégjobban növekedett. A bennszülött vezetőréteg is többé-kevésbé a kapitalista átalakítás hasznélvezője, s maga is igyekszik kiaknázni és pozíciója javítására fordítani a technikai civilizáció nyújtotta lehetőségeket. A kapitalizmus módszerei és azok a lehetőségek, amelyeket e módszerek alkalmazása révén el lehet érni, fokozzák a széles, elnyomott néprétegekre nehezedő gazdasági nyomást, s miután a régi, hagyományos keretek összeomlóban vannak, nem kell többé tekintettel lenni olyan kötöttségekre, amelyek bizonyos védelmet jelentettek az elnyomott osztályok számára. Éppen ezért az elnyomott néprétegek helyzete a technikai civilizáció és a kapitalizmus térhódításának hatása alatt a nem keresztény világban, szinte minden pontján nem javult, hanem romlott. A paraszt és általában a kisember gazdaságilag még

kiszolgáltatottabbá vált. Onellátása, amely biztosította minimális életszükségletét, megszűnt, vagy erősen korlátozódott. Miközben ő a világpiacra termel, ruhaneműt; sőt nem ritkán élelmezését is pénzért kell vásárolnia. Amellett igényei megnöttek; részben olyan igények ezek, amelyek kielégítése a szokások megváltozásával szükségessé vált. Mindezek az igények pénzbe kerülnek, olyan pénzbe, amely semmiképen sem ellenértéke a bennszülött kisember termelő munkájának. Ez a hatalmas elnyomott réteg, amely a keleti és exotikus társadalmakban sokkal nagyobb, mint a fehér emberiség világában, — az ottani társadalmaknak mintegy nyolcvan, kilencven százaléka —, miközben gazdaságilag mégjobban hanyatlik, politikailag és szellemileg mindnagyobb mértékben ébred helyzetének tudatára. A szociális feszültség növekedésével és tudatosodásával, a hagyományos keretek meglazulásával együtt a szocializmus és kommunizmus eszméi mind teljesebben tért hódítanak. A kommunizmus térhódítását Afrika különböző pontjairól épűgy regisztrálhatjuk, mint Indiából, Indonéziából, Burmából Thaiföldről, Indonéziából és Kinából. De ezek az egyes politikailag regisztrálható események sem mutatják a kommunizmus hatásának igazi mélységét és erejét, Ezen a hatáson keresztül fejeződik ki először a keleti és exotikus tömegek roppant ereje, és ennek az erőnek a megnyilatkozása nemcsak a fehér ember helyzetét változtatja meg teljesen, hanem a bennszülött vezető rétegét is, amely a fehér emberhez hasonlóan elveszti „kärizmáját”.

A kapitalizmus és a technikai civilizáció átalakító hatásával együtt nemcsak nőttön nő a szociális feszültség, hanem mind erősebbé és tudatosabbá válik a nacionalizmus is. A nemzeti öntudat a fehér társadalmak nacionalizmusának értelmében teljesen hiányzott a keleti és exotikus népekből. A nemzeti és faji tudat a legutolsó évtizedekig úgyszólván semmi szerepet nem játszott politikai és szellemi életükben. A keleti és exotikus birodalmak és társadalmak közös műveltségen, közös szakraális hagyományokon, uralmi tényeken és szokásokon alapultak. A nacionalizmus és az ezt vérségi alapon megszűkítő nagy kiterjesztő faji tudat, amilyen például a pánarab mozgalom, az európai nacionalizmus, imperializmus, és kapitalizmus hatására bontakozott ki. Hordozója és terjesztője pedig mindenütt az új bennszülött középosztály, a régebben is többnyire fennállott, de most megerősödött egységesült és nivellálódott polgári réteg, amely maga kíván az új nemzeti és kapitalista fejlődés irányítója és haszonélvezője lenni és ezért szembefordul a nemzeti eszme jegyében a fehér elnyomókkal. Az új középosztály ebben az általa istápoltnacionalizmusban vél védelmet találni a növekvő szociális feszültség ellenében. A középosztályon belül az értelmiség helyzete és állásfoglalása nem ilyen egyszerű — ez a réteg egyénenként fogékony a legkülönbözőbb hatásokkal szemben.

Ahogy Európában a 18. század utolsó évtizedeitől fogva, a kereskedő iparos és értelmiségi polgárság lett a modern nacionalizmus zászlóhordozója, úgy most, a keleten és az exotikus társadalmakban is ez az új keleti polgári réteg a nacionalizmussal együtt magáévá tette a polgárság liberális ideológiáját is, a szabadságjogok, az alkotmányos népképviselési politikai rendszer megvalósítására irányuló törekvést is. Ez az új keleti nacionalizmus azonban olyan tömegeket olvaszt magába, amelyek nem részesültek az európai tömegek sok évszázados civilizatorikus nevelésében, Európában ez a nevelés szorosan összefüggött a nemzettudat kibontakozásával. Ősrégi vallásos — mágikus kultúrájuk van ezeknek a keleti tömegeknek, de a civilizációt, a világ megjavítására irányuló törekvést és a nemzeti öntudatot hirtelen kapták, belső fejlődés nélkül, máról-holnapra. Ez nemcsak a tömegekre, hanem a vezetőkre is érvényes. Ily módon ez az új, megfelelő civilizáció, belső fejlődés nélkül hirtelen hódító nacionalizmus könnyen elkeveredik ősi mágikus-babonás képzetekkel, és mégjobban felszabadíthatja a tudat alatti emberi szenvedélyeket, mint ahogy azt a szélsőséges európai nacionalizmus tette. Ennélfogva keleten ez a mágikus hagyományokkal alátámasztott, a tömegszenvedélyeket felkorbácsoló nacionalizmus könnyen lehet a fasizmus szálláscsinálója, annál is inkább, mert a keleti

önkényuralmi hagyományok már eleve megfelelő atmoszférát biztosíthatnak fasiszta módszerek alkalmazásának. Az indiai fasiszták a második világháború alatt kardot adtak a hindú bőség és termékenység istennek, az elefánt fejű Ganézának a kezébe, és abban a pózban ábrázolták, amint fehér emberek holttesteit tapossa. Ez a fasiszta nacionalizmus természetesen esztelen idegen-gyűlöletre vezethet. A szélsőséges nacionalizmus az európai fasiszta rendszerekhez hasonlóan alkalmas arra, hogy a vallásukat vesztett, ősi hitükben megingott tömegek számára, aranyborjú, vallásos pótlék legyen.

Mindezek a társadalmi és gazdasági változások együtt járnak az emberiség történetének egyik legnagyobb lelki és világnézeti átalakulásával. A régi hit mindenütt összeomlóban van a nem keresztény világban, és életét megújító törekvések csak ideig-óráig hosszabbíthatják meg. Ez vonatkozik a nagy világ-vallásokra, a buddhizmusra, a hinduizmusra, az iszlámra, éppen úgy, mint a primitív törzsi vallásokra. Minden nem keresztény vallásban az őskinyilatkoztatás és az isteni törvények örök értékei rejlenek többé-kevésbé elfátyolozottan és eltorzultan. Éppen ezért minden nem keresztény vallás a megváltás felé mutat. Most korunkban mind nyilvánvalóbbá válik minden vallásos hitnek Krisztushoz és az evangéliumokhoz vezető útja. Azok a vallásos képzetek, amelyek letérnek, vagy lemaradnak erről az útról, durva babonás, mágikus világnézetek részeivé válnak. A központi helyet pedig ezekben a valláspótlékokban a szélső nacionalizmus és fajkultusz fogja betölteni. Az ősi műveltségeknek és vallásoknak ez a belső hanyatlása nagy ürt hagy magután, szellemi vákuum következik be. Az ősi vallások hittel együtt a régi erkölcsi elvek is omladozóba vannak, a világnézeti vákuummal együtt jár az erkölcsi vákuum. Nem akarjuk azt állítani ezzel, hogy a mai pogányok erkölcsileg alacsonyabb rendűek, mint a mai keresztények. Ezt csak akkor állíthatnók, ha a mai keresztények valóban Krisztust követnék, nemcsak egyesek, az életszentség útján haladók, hanem a nagy átlag is. Csupán azt állapítjuk meg, hogy a nem keresztény kultúrák vallásos és erkölcsi útvesztőjéből a Krisztushoz való közeledés nélkül épűgy nem látszik más kivezető út, mint ahogy a keresztény társadalom válságából sincs más kivezető út, mint Krisztus követése. Tiszteletük az Istenhez vezető utak sokféleségét, mert ebben a szabad akarat nyilatkozik meg, az a szabadság, amellyel Isten felruházta saját képére alkotott teremtményeit. A nem keresztény vallások útja ma szinte akaratlanul párhuzamosan halad a kereszténység útjával, problémáik úgyszólván közöseké válnak.

Ezek azok a nagyjelentőségű változások, amelyek hatással vannak a mai hitterjesztésre. Ez a hatás mindennek előtt abban nyilatkozik meg, hogy az érdeken alapuló áttérések, tehát a nem igazi megtérések, mindinkább csökkenni fognak. Azok, akik külsőséges érdekből tértek át, az utolsó és az elkövetkező esztendők viharában hitehagyottakká lettek, vagy előbb-utóbb azok lesznek. Amikor a keresztényellenes japán fasizmus rázúdult Kelet-Ázsiára, attól lehetett tartani, hogy a katolikus bennszülöttek nagy többsége elbukik a rájuk nehezedő kényszer és üldözés hatása alatt, hiszen most már nemcsak, hogy nem állott az érdekükben a katolikus hithez való ragaszkodás, hanem ellenkezőleg súlyos hátrányt jelentett, nem ritkán elviselhetetlen üldöztetést. Valóban nagyon sokan elbuktak, azonban most a megpróbáltatások idején derült csak ki igazán, hogy a katolikus hit, az Anyaszentegyházban való új élet valóban új életet hozott nagyon sokak számára, s ez az új élet mindennél fontosabb nekik. A helytállás csodálatos példái azt mutatják, hogy bizonyos főkig mi magunk is kishitűek voltunk, s nem ismertük fel az Erő igazi nagyságát, aminek szolgálai vagyunk. Johann Wiesmeth S. V. D. atya közli az alábbi esetet. Plan Plai Na Thai földi városkában egy napon az összes katolikusokat a törvényszékre idézték. A hatóságok úgy rendezték, hogy éppen az erkölcs-telen életéről közismert négy keresztény vezesse mintegy a megidézetteket. A tartományi tanács elnöke személyesen jelent meg, hogy rábeszélje a keresztényeket, mint tudatos ázsiaiak nem lehetnek egy európai vallásnak, a kereszt-

ténységnek a hívei. A négy elzúllott ember közül is a legzúllottabbat, névszerint felszólították arra, hogy először jelentse be a katolikus hit elhagyását. Minden jelenlévő bizonyos volt abban, hogy az aposztázia meg fog történni. Ez az ember egyideig maga elé nézett, majd többszöri felszólítás után bátran és nyugodtan így felelt: „Igen, én rossz ember vagyok, elismerem ezt. Évek óta botránkoztatom meg a viselkedésemmel a testvéreimet. De Krisztust soha, de soha nem fogom elárulni, tegyetek velem, amit akartok”. És ahogyan ez az első, úgy a többi három, és velük együtt az összes katolikus szilárdan megmaradt a hite mellett és a gyülekezetet a hatóság kénytelen volt eredménytelenül feloszlítani.

A gyökerek nem ritkán mélyebbeknek bizonyultak, mint ahogy maguk a hitterjesztők remélni merték volna. Néhol éppen a felszínes áttérések burjánzása elborította és láthatatlanná tette a szilárd katolikus hagyomány, a rejtett és szemérmes, de annál tántoríthatatlanabb Krisztushoz való hűség mélyrétegét. Ez történt Japánban. Sok külsőleges sikert elsöpört a vihar, de éppen a felületnek a megrepedése hozta felszínre azt a japáni katolikus hagyományt, amelyről úgyszólván semmit sem tudtunk. Azt hittük, hogy a 16. század rettenetes katolikusüldözésének, amely Nagaszakiban annyi szentet adott az Egyháznak, sikerült ezt a régi keresztény magot majdnem teljesen kiirtania. Azonban csak most mutatkozott meg, hogy régi hitvalló és vértanu családok leszármazottai minden szellemi és fizikai elnyomás ellenére hívek maradtak hitükhöz, és éppen az ő körükből került ki egy bennszülött papi elit. Új megpróbáltatásokat hozott a Nagaszakira ledobott atombomba, amely sokat elpusztított a régi katolikus közösség tagjai közül. A nagaszaki vértanúk ivadéka az így kiomlott vért is Krisztusnak áldozták fel, mint bűnös honfitársaik váltságát.

Ma a nem keresztény világ nemcsak a bomlás, hanem a várakozás állapotában van. Az Anyaszentegyház felé való kiválasztódás sorsdöntő folyamatának a kezdetén vagyunk. Az Egyház azonban, amely felé ez a várakozás fordul, a megváltásra sóvárgók várakozása, többé nem a hatalmasok, a parancsolók, hanem a kicsinyek Egyháza. Meg kell állapítani azt, hogy a hitterjesztés területein az Anyaszentegyház útja és a fehér ember útja elvált egymástól. Bármilyen újabb lépéseket tegyen is a nem keresztény világban a fehér politikai és gazdasági hódítás, az Anyaszentegyház további útja, teljesen független ezektől a lépésektől. A további hitterjesztés elsősorban a bennszülött papok, szerzetesek, apácák és világiak feladata lesz. Ez annál inkább bekövetkezik, mert éppen a fehér emberiség nagy kataklizmája folytán a fehér hitterjesztők száma teljesen elégtelen. Átlag minden papi hitterjesztőre, Johannes Thaurén S. V. D. atya számítása szerint 1500 új keresztény, 300 katechumen és 47.000 mégtérítendő pogány jut. Ezekről komolyan gondoskodnia teljesen lehetetlen; legalább tízszer ennyi hitterjesztőre lenne szükség. A hitterjesztés műve a nem keresztény világban a jövőben elsősorban a bennszülött papok, szerzetesek és világiak hivatása lesz. Éppen a fent ismertetett változásoknál fogva, a nem keresztény világ a fehér emberiséggel szemben elérte nagykorúságát, ennek minden üdvös és kevésbé üdvös következményeivel. A fehér hitterjesztőkre továbbra is nagy szükség lesz, a tökéletes szolgálat jegyében, mely lemond arról, hogy munkája és áldozata bármiképpen is hasznot, pozíciót jelentsen a számára. Ez a tökéletes szolgálat lesz a fehér ember nagy civilizációs művének megkoronázása és méltatlan cselekedeteinek méltó levezeklése.

A kicsinyek és elhagyatottak egyházának szerepe abban is kifejeződik, hogy a hitterjesztés az utolsó évtizedekben sehol nem ért el olyan eredményeket, mint Afrika bennszülöttjei között. A különböző fehér és nem fehér zsarnokságoknak kiszolgáltatott, minden népcsoport között legtöbbet szenvedett afrikai bennszülöttek — négerek és hamiták — megtérése olyan hirtelenül történik, hogy ehhez mérten Közép- és Dél-Afrika nem is olyan távoli idő múlva katolikus többségű világgrészé alakulhat át. Tanganikában 1933-ban 430.000 volt katolikusok száma. 1946-ban már 600.000. Ugandában 1939-ben 650.000,

1946-ban 890.000, az Aranyparton 1939-ben 165.000, 1946-ban 250.000. Az első világháború után olyan rohamos volt az iszlám terjedése a primitív vallásoknak hódoló afrikai bennszülöttek között, hogy attól kellett tartani: Afrika az iszlám világrésze lesz. A bennszülöttek számára könnyebb és kedvezőbb az iszlámra való áttérés, mint az Anyaszentegyházhoz való megtérés. Az iszlám általában csak felszínes csatlakozást kíván új híveitől. Ezeknek bizonyos vallási törvények betartása esetén nem kell lemondaniuk eddigi varázslatos-mágikus praktikáikról, nyugodtan élhetnek celebrális kicsapongó erkölcsaik szerint, életmódjukon, szokásaikon úgyszólván semmit sem kell változtatni. A katolikus bennszülöttnak viszont gyökeresen meg kell változtatni életmódját. Szakítania kell a mágikus rítusokkal, a babonásokkal, nem vehet részt a kicsapongássá fajuló táncünnepeken, nem ihatja le magát az eszméletlenségig, nem élheti ki a kagymányos keretek közt szenvedélyeit, nem élhet laza nemi életet, hanem szigorú házassági törvényeket kell betartania. Tehát életét a megtérés csak megnehezíti. Éppen az utóbbi években hatalmas arányú, tömeges megtérés idején semmiféle anyagi előny nem származott a megtérésből. Ezekben az években maguk a fehér hittenyésztők is a legnagyobb anyagi bajokkal küzdöttek. A brit gyarmatokon, ahol legnagyobb méretű a katolikus hitre való megtérés, a kormányzat és a fehér uralkodó réteg protestáns. Az Egyház ezeken a missziós területeken sem rendelkezik kellő számú hittenyésztővel. Nem arról van szó tehát, hogy az Egyház munkásai és a fehérek ráerőszakolják a katolikus hitet a bennszülöttekre. Úgyszólván az utóbbiaktól indul ki a megtérésnek szinte hegyeket mozgóató kívánsága. Ennek a mélységből feltörő viharos erejű igénynek az Egyház munkásai alig tudnak megfelelni. A bennszülötteket éppen a gyökeres megújulás vágya vezeti a katolikus Egyházhoz, olyan igény, amely a szenvedő emberiség legmélyéről jön.

A keletafrikai Uganda királya egy olyan trónnak a birtokosa, amely még az utolsó évtizedekben az ősi „istenkirályságok” szakrális hagyományait őrizte. Ezek a szakrális rítusok még nemrég teljesen át- meg átszöttek az ország kormányzatát, uralkodó és alattvalók egész életét. Ha a király ereje fogytán volt, önként fel kellett áldoznia magát, mérget kellett vennie, hogy alattvalói kárt ne szenvedjenek. A jelenlegi ugandai uralkodó ráeszmélt arra, hogy ez a világrend, amelynek ő és ősei évezredek óta hódolnak, nem egyéb, mint ködös, sejtelemszerű előképe annak az isteni világrendnek, amelyet a megváltás teljesített be az emberiség számára. Ez az uralkodó megvallotta, hogy csak a katolikus hit és ennek erkölcsi törvényei biztosíthatnak népe számára emberhez való méltó életet. Különös jelenség egy valóban katolikus ország a trópusi Afrikában, olyan ország, amelyet bennszülött uralkodója a katolikus hit és erkölcs szellemében akar átfőrmálni és kormányozni. Mintha szemünk láttára megvalósulna János pap országának legendája, amelynek elérésére nem egy hittenyésztő indult az ismeretlen Távol-Keletre. Könnyen elképzelhető, hogy az emberiségnek ezek a civilizatorikus dolgokban elmaradt kicsinyei, mint Krisztus gyermekei, akiket különösképen magához vont, valamikor a krisztusi eszmék megvalósítása terén egy és más vonatkozásban az emberiség tanítómesterei lesznek.

A missziónak ez az új helyzete a nem keresztény világban azzal a következménnyel jár, hogy a hittenyésztő még jobban közeledjen a bennszülöttek mindennapi életéhez és gondjaihoz, mint ahogy ez eddig történt. Nem azt értjük ezen, hogy az Istennek szentelt imaélet, kontemplatív lelkiélet rovására legyen „gyakorlatias”. Ez a gyakorlatiaság természetfeletti gyökerek nélkül olyan, mint a jól berendezett lakás, amelyből éppen csak a gazda hiányzik, s mivel gazdája nincs, szakadatlanul pusztul, az enyészet működését semmi sem akadályozza. Minél inkább a természetfeletti világ részesei vagyunk, annál többet tehetünk embertársainkért, annál szorosabb a kapcsolat Isten szeretete és felebarátaink szeretete között. Charles de Foucauld Észak-Afrika legnagyobb modern hittenyésztője. remete életet élt a sivatag szélén, teljesen elkülönülten

a fehérék világától, s éppen ezért tudott egészen közel kerülni a bennszülöttek mindennapi életéhez. Egészen és teljesen megosztani ezt az életet, de úgy, hogy felemeljük és Krisztusban átalakítsuk: ez lesz a jövőben a hitterjesztés nagy feladata. Ennek a kettős feladatnak: az emberi életbe való teljes alászállásnak és a vállalt emberi élet Krisztusban való teljes újjáalakításának a módszerei most kezdenek kibontakozni. Világszerte tapogatódnak a „világi szerzetesség” megoldása felé, amelyben az emberi élet teljes vállalása egyesülne a szerzetesi életforma szellemi tartalmaival. A jövő hitterjesztője alighanem egyszerre lesz egészen Istené és egészen a világa, Isten és az emberek barátja, szerzetes, és a világiak sorsának tökéletes osztályosa. Ezzel azután minden válaszfal megszűnik a fehér hitterjesztők és a bennszülött megtértek és megtérítendőik között, s talán egykor a katolikussá vált nem katolikus világ hitterjesztői fogják megújuláshoz segíteni a fehér emberiséget.

JOEL MEGTALÁLJA A HANGOT

„És az Úr szól az ő serege előtt: mert felette igen nagy az ő tábora; mert erős, aki megcselekszi az ő beszédét...” (Joel II. 11.)

Milyen haragos zászlókkal jössz felém, Isten!
És gyökereimet kifordítod
És rémteli és lelkes és dühös szavakat suttoatsz
Fülembé; mint egy elhomályosult Nap, megjelenesz
És rettenetesen töröd a ködöt
Mely beborított; „álomnak lelke” ül vala
Rajtam. Most megnyílnak a végső igazak,
A fénykévében kivilágosodik az Út
S mint ébredt gyermek örömmel várt játék felé,
Nyujtózik az erőm. Oh, megszólaltál, Isten!

Mert az élet elhorgasztó, szik napja beborított
És idegeimből, szénvedélyeimből a zűrzavar;
Aki voltam, magam ellen küzdöttem, pedig a hajlam
Feléd vopt s a kínzó vágy: megtalálni az Igazt
S az Utat, hol megeléggül a szomjú szív,
A halálos árkokba bukó, a rémteli sivatagban.

Oh, mint nyilazod rám, nagy Igazság, szemeid!
Füstölgő, nyílt aknáidból felcsap a láng,
Döbrentő-édes ráeszmélés: nincs könnyörület!
Menned kell a végzetes úton, te újra megtalált,
Te reszkető, háborgó, örök nyugtalan,
Bizonytalanság útvesztőiben hitetlen hanykodó,
Kis napi-kényszerek előtt verten megalkuvó,
Lapuló nagy tudattal, mint szirtben lapuló patak,
Titokban hördülön fel, felvérzett belső nyomorítón,
Küldetés elől futván: magad előtt bujdosó!

Be édes a megtalált Hang, mint a táplálva falt kenyér,
Iszonyatos szédülések, forgások, napok között,
Felnyílt kis résen felbukkanó tiszta Hang!
Oh, minden hamis út közti tiszta, boldog elrendelés!

Megnyitattik, csak kopogj: mondja az Üzenet,
Táptorgások közt az egyre újabb ütés reávezet,
Mint nyíl, surramlik át a lélek a világon
S minden megállás, tévedés, csak boldogtalanság.

Örök kutakban, az örök forrás-feszítette hegyekben,
Ott van a nagy, örök, tápláló tűz,
De megtalálói csak a nyugtalan vándorok,
Kik átsebezve a létben, futnak, mindentől mezítelen,
Betelhetetlen éhhez, lehetetlent szeretnek s néha sírnak.

Oh, szent mennydörgés, lélekbeli szent csattanás,
Oh, megnyílása a dús, isteni, örök szavaknak,
A bugyogásban cseppenő szájjal szívok s lelkendezem,
Oh, ötvenöt kanyar után megtalált legmélyebb való!
Oh, boldogság, mint egy istenkertben, zúr-sivárság közt, egyedül!

Szent hihetetlen! Vad boldogság! Érdemetlené, kit kiválasztott a kegyelem,
Bár hű jóra-hajlam mindig a befogadás felé lazított,
Oh, nagy kiválasztásra szánt sebzett testem, küzdő inaim,
Magam gyötörve, mint állatverő ostorral ütött,
Oh, hálás vagyok neked is, test, hogy sohse nyugodtál,
Hogy mint kicsi napszámos, mindig törted magad a jobb életért,
Árva, lelkes, párás, hűséges kutyaként vergődő,
Oh, hogy lestél a jóra, bukdosva, bús szemekkel.

Mert téged bizony sohse töltött be ez a lét,
Asszony-csók, férficsók, az izmok ifjú öröme,
Mert éhsóváran ültél mindig a telt asztal mögött,
Szépség-fullasztott szemed a gyönyör mögül repesve lesett,
Mert sejtetted, leplek, himek mögött ott bujkál az Isten,
Sunyi-szent, tűzarany szemmel bujkál, kuncogva cinkosan:
Hogy megejti-e az ál-csali játék az apját váró gyermeket,
Felejti-e a játék mögött, mit kezébe adtak, míg ő megérkezik,
Felejti-e, hogy van, jön, a világ hunytoró leplei között —
Vagy játszva, mormolva az ablakra villantja váró, lázas szemét —
Oh, sohasem nyugodtál, az Istent várva, te, lélek!

A földön minden csak ideiglenes, múló alak,
Játszunk, pihegünk, izgulunk, aztán felébredünk: —
Oh, boldog, dús, pillánk-húnyta előtti ébredés,
Boldog, ki megízlelte, itt játszva még, az áljáték-, álrem-fellebbentő halált!
Lélek, igazság és erő végtelenségében itt nevet:
Küzdve, törve szomjan, oh, kegyelemmel kiérdemelt Ismeret!

Most már csak így menjen az út a hegy felé,
Tartsd magad, szív, rettenthetetlen, vig-biztosan,
Rég-szólt bölcsék tűzszavai megvillámlottak neked, —
Oh, állandó, nagy, biztos, telítő, dús Szövegség.

Méz-tudás tölt, sejtjeim dúsán bugyognak,
Mint asszú ízből, mellemből illat gőzölög,
Jól nyelve és kortyintva iszom magam teli lelkét,
Mint mély borok donga-verme, kondul belsőm, gazdag szívem,
Mint titkos dőzsön cimborá-ittas, szemem ragyog —
Boldogok, kik ezt megértik, istenben lengő, vig ittasok!

Fodor József

KARÁCSONY ÜNNEPÉNEK HÁTTERE

Éppen csak, hogy fölsóhajthatott az Egyházanya a nagy viharok után, rögtön a belső betegség kezdte gyötörni. Ennek a „Sturm und Drang”-korszaknak szülötte a Karácsony ünnepe; csak gyengéd és tiszteletteljes kézzel nyúlhatunk hozzá, mert ha rangjával nem is nőtte túl a Húsvétot, hangulatának melegségével a mai napig közelebb férközött a hívők, elsősorban az egyszerű nép lelkéhez. Annnyival, amennyivel az édes kis gyermeket jobban szeretjük, mint a győzedelmes hőst, ha mindjárt emezt nagyobbra is tartjuk.

Jézus születését az I—III. század nem ülte meg.

Furcsának találhatjuk, az első három század miért nem ünnepelte meg Jézus születését. Miért nem jegyezték meg az apostolok Jézus születésének dátumát? Miért nem kérdezték ezt kellő időben az apostolok tanítványai? A felelet egyszerű: az ősi liturgia, a katakombák Egyházának liturgiája, mindent az Üdvözítő halála és föltámadása köré csoportosított, Jézusnak a halálon aratott győzelmét dicsőítették, mint a vértanuk halálát szokták azoknak sírjain megünnepelni.

Az első három század szelleme egyenesen helytelennek találta volna Jézus születésének napját megünnepelni, mint ahogyan a mai napig a szentekét sem ülik meg. Keresztény körökben lenézték a születés megünnepelését: a pogány isteneknek, tehát a gonosz démonoknak emlékeztek meg a születéséről. Origenés ennek megfelelően csak a vasárnapokat, pénteket, húsvétot és pünkösdöt említi, mint a keresztények ünnepeit.

Az öskereszténység is kutatta Jézus születésének napját, de nem azért, hogy megünnepelje. Jó néhány napról állították, hogy az Jézus születése napja; ez egy sem veendő komoly, megbízható hagyománynak: mind misztikus elgondolásokból indul ki: az Úr Krisztus azon a napon született, mint amelyen 30 évvel később megkeresztelték (jan. 6. vagy 10.), vagy amelyen megfeszítették (ápr. 20.), vagy amelyen az égbe szállt (máj. 20.).

Mi tette a Karácsonyt szükségessé?

A Karácsony az evangéliumi ojtóággal kereszténnyé nemesedett ó-római léleknek édes gyümölcse. Ennek a szellemnek egyik legkiemelkedőbb tulajdonsága a józan gyakorlatiassággal párosult szervező képesség, amellyel századokon át tudott a világ ura és rendező elve lenni ez a nép.

Karácsony 325—336 között keletkezett Rómában. 354-ből való az ú. n. Filokalus-naptár (Kalendárium Bucherianum), és benne 12 pápa halálozási évfordulója s ez a jegyzék világosan bizonyítja, hogy 336-ban már ismerték a Karácsonyt, bár nincsen benn a jegyzékben. Karácsony tehát 335—6 Rómában már megvolt, mert Filokalus naptára római városi alkotás. Viszont 325-ben (niceai zsinat) ez az ünnep még nem volt meg, mert az ariánusok, akik ettől kezdve semmit el nem fogadtak, karácsonyt a IV—V. században nem ünnepelték meg, sőt mindig „haragudtak” az ünnepre. Ravennáról tanúsítja ezt Chrysologus Péter püspök is, ahol az ariánusoknak főfészke volt.

Hogy a tényt: Karácsony 325—336 között keletkezett Rómában, megmagyarázhassuk: miért volt erre szükség, először meg kell értnünk szellem-történeti hátterét. Kor-körképet kell adnunk röviden e korról: a IV. században a felszabadult Egyháznak két fronton kellett szellemi csatát állnia: az eretnek-ségek belső baja elsősorban az ariánusok ellen, — és a pogányság utolsó, veszélyes támadása: a Nap-theológia ellen.

Az eretnekségek, főképp az *ariánus-mozgalom* megértéséhez nem szabad felednünk, hogy a hellenista műveltségben mindig két irányzat állott egymással szemben, ami egyébként minden nagy kultúrában többé-kevésbé meg szokott lenni. Az egyik irányzat módszerei: az értelem elmélyedő kutatása, tehát

spekulatív; eredménye az idealizmus; hordozó alanyát individualizmus jellemzi; ókori szellemi középpontja Alexandria volt. A másik irányzatnak módszere az empiria: a gyakorlati kutatás, pozitív irányban, adatokkal; eredménye: a realizmus; hordozó alanyát inkább a kollektívizmus jellemzi; ókori szellemi középpontja: Antiochia. Elég, ha a nagy különbségre mutatunk rá az alexandriai allegorikus exegézis és az antiochiai betűszerinti értelmet hangsúlyozó exegézis között.

Az arianizmus — bár Alexandriában keletkezett — érdekesképpen az empirikus-relista, tehát sekélyesen racionalista antiochiai irányzat talajában találja szellemének gyökereit. A libyai Areios (Arius) Antiochiában tanult Lukianos iskolájában, akit joggal neveznek az arianizmus atyjának. Itt szívta magába a hamis alapeszmét társaival, kikből sokan lettek püspökök (syllukianisták), ezt az axiómát: Isten nem lehet az, akit nemzenek, Isten csak agennétos — nem nemzett lehet. A Logos tehát teremtmény, Isten fiává tette, istenítette őt. Már a II. század vége óta voltak hittudósok (subordinationisták), akik a gnósis hamis dualizmusa ellen így vélték megvédelmezhetőnek az egyisten-eszmét. Amúgy is a hellén realizmusnak jobban kedvezett ez a tan: egyszerű, érthető volt. Módszerük empirikus: a Szentírásból összeállították a helyeket, hol Jézus emberi volta kidomborodik: vért izzadott, félt: Jézus pedig impassibilis, tehát Jézus nem lehet Isten. Az arianizmust 318-ban ítélte el az, ki a Baukalis-templomba Areioszt kinevezte: Alexandros püspök. Mégis futótűzként harapódzott el, mert realizmusa megfelelt a tömegnek, mert a neoplatonikus filozófiai korszellem is ismert közvetítő lényeket: Mesítés-eket az istenség és az ember között. (Philón logos-ai, Aión is ilyen, a Hélios pedig a Mesítés címet viseli); végül azért, mert Areios és követői nem vették alá magukat, hanem mind több püspököt vontak magukhoz. A niceai zsinatot sem fogadták el, vagy utólag megtagadták és az ingadozó Constantinust 325—337 közt pártjukra vonták.

Éppen ezek az évek karácsony keletkezésének független történeti módszerrel megállapított dátuma. Mily szörnyű harc volt ez: négy gyorsan elmondott tény szemlélteti:

330. Antiochia püspökét, a Nicaenum egyik legkiválóbb harcosát, az arianusok zsinaton elcsapják; a császár tűri.

335. A tyrusi zsinat az arianus-ellenes párt fejét: Athanasioszt leteszi s az számkivetésbe indul.

336. A konstantinápolyi zsinat Marcellus, Ankyra püspökével teszi ugyanezt. Miután a fejeket eltávolították, tervük:

337. rehabilitálni Areioszt, megsemmisíteni a Nicaenumot, de a vezér hirtelen meghal; és Constantinus is, miután arianus keresztségben részesült.

Karácsony ünnepe tehát éppen gyakorlatian hirdethette a niceaei dogmát: „Incarnatus est”, de azért mégis „Deus de Deo consubstantialis Patri”; a Homousios ensarkos, Consubstantialis incarnatus, a Testté lett Istenfiának nagy személye az ünnep tárgya. A Logos örök isteni születése a földre született kisdédben, de inkább az előbbi, mint az utóbbi Karácsony ideológiai tartalma. Így érthető, hogy a karácsonyi liturgiában mai napig a fő-evangélium: Jézus örök születése (In principio erat verbum 3. mise).

A másik front, ahol a főlzabadult Egyháznak a harcot állania kellett: az új-pogány világnézet: a *Nap-teológia*. A Nap születésnapját ősi mitológiai alapon Szíriában és Alsó-Egyiptomban dec. 25-én ünnepelték meg: a régi Nap meghalt és ezen az éjen az istenek anyja, a férfit nem ismerő Parthenos, a Szűz, új, kis Napot szült a világra, mely azután megint egy évig élt. E pogány ünnep még a VIII. század közepén megvolt; jeruzsálemi Kosmas, a palesztinai Maimuna püspöke mondja Krisztus születéséről beszélve, hogy „már régóta a hellének ünnepet ültek ezen a napon, és éjfél felé fejezték azt be, bementek bizonyos templomaikba, és innen kijöve kiáltották: a Szűz szült, nő a fény”.

Egyiptomban és Szíriában megvolt tehát ez a népszerű mythos a Nap születéséről az isteni szűz méhéből. Szíriából került Rómába is. 218-ban Helio-

gabalus, a szír eredetű caesar a Napot akarta főistenné tenni. A születésnapjának napja: a téli solstitium = napfordulat, melynek neve bruma. Rómában a bruma különösen azóta vált nagyon népszerűvé, amióta Aurelianus caesar, a nap-vallás egyik legfőbb apostola a Campus Agrippae-n 274. dec. 25-én dedikálta a Sol invictus templomát. Azóta ez lett a szír Napisten főünnepé.

A IV. század elejétől kezdve az V. század vége felé tartó időben a kereszténységnek nagyon komoly, súlyos harcot kellett vívnia a napvallással, ha tetszik, mithracizmussal. Cumont, e vallás legjobb szakértője, írja valahol: „Ha a világ nem lett volna kereszténnyé, bizonyára mithracista lett volna”. Menynyire veszedelmes volt a napvallás a keresztényekre nézve, mutatja, hogy még az V. században is akadtak keresztények, akik a Szent Péter bazilikának hátat fordítva imádkoztak a fölkelő Naphoz dec. 25-én, mint Nagy Szent Leó panasz-kodik egy karácsonyi beszédében.

Mivel már a III. század óta szokás lett Krisztust az igazi Napnak, az Igazság Napjának tartani Malakiás metaforája alapján: „et orietur vobis sol iustitiae et sanitas in pennis eius” — ezért adva volt az út: az új homousios Krisztus születés-ünnepet dec. 25-re a győzhetetlen Nap születésnapjára: a Natale Solis invicti-re tették, hogy így ellensúlyozhassák a napvallás mágikus vonzóerejét.

Karácsony mysteriuma ezért, akárcsak az ezen a napon újjászülető napfény, új világosság az embereknek, Chaire neon phós. Üdvözlégys új fény, az ókeresztény liturgia szava; „Üdvözlégys estétlen fény” mondja olyposi Methodios. Az egész földkerekséget előnti az aranyfényű, boldogító mysterium: „Fölkelt számunkra az Igazság Napja, tanuskodnak erről a földkerekség megvilágított határai”, „a fölkelő Nap sugarait előnti az egész világon: Krisztusnak, a mi Parancsolónknak test szerint való születése is napkelte tanítványai számára, akiket, mint a Nap a sugarait, szétbocsátott az egész világra”, mondja egy V. századi ismeretlen görög hitszónok. Elragadtatottan biztatnak, tegyük magunkévá ezt a fényt: „Ragadd meg Krisztust, ragadd meg a látást, ragadd meg a fényt”. — A hitetlenség és a vallási tudatlanság sötétségét ez a fény, Krisztus fénye üzi el: „Az isteni Írás éjnek mondja az Eljövétel előtti időt, amelyben még a Sátán zsarnokoskodott, és a földet a tudatlanság sötétsége tartotta fogva. Nappalnak ellenben (nevezi az isteni Írás) a mi Megváltónk eljövételének idejét, mely fénybe borít bennünket, mikor magunkba fogadjuk az igazi istenismeret fényeit értelmünk által és az Igazság Napját szívünk szemével megpillantjuk”, mondja Alexandriai szent Cirill.

A karácsonyi mysterium világot megújító voltát az ókeresztény lelki-ség a tavasz metaforájával szerette kifejezni: A tél közepén tavasz, mennyei tavasz virult a világra. „Amikor a zordon télből a meleg tavasz felfénylik, akkor a föld is zöld növényt sarjaszt... a mi számunkra is Krisztus, a mennyei tavasz, a szűzi méhből fölvirult és széjjelszórta az ördög hideg és szeles felhőit” — mondja az imént idézett V. századi görög hitszónok. Cyrusi Theodoretus szerint: „A virágok s a liliomok a tavasz sarjai. A mi lelkünknek tavasza: Krisztusnak, a mi Megváltónknak eljövetele, amelyben örvendezett, Izajás jövendölése szerint, az egykori pusztaság és virágok termettek a sivatagban”. — Gregorios Thaumaturgos szava: „Ma a mi vidám tavaszunk, Krisztus, az Igazság Napja, körülragyogott minket fényes világosságával és megvilágította a hívők értelmét”. — Orményül maradt meg egy szép homilia görögből fordított szövege, mely Krisztusról, mint tavaszról szól: „Rózsákkal és liliomokkal és illatos koszorúkkal jött közénk Krisztus, a mi el nem múló tavaszunk s az egyházaknak szép kertjét megtöltötte virágokkal, szívünknek virágágyát, Isten paradicsomából”.

Gyönyörűen éneklí meg az ókeresztény érzést: karácsonykor tavaszi a világ Krisztus eljövetele nyomán, egy ismeretlen V. századi latin költő, Galliában:

„Ó, Krisztusunk!
Te vagy virágunk, életünk,
örök forrásunk!

Magasságbéli Istent hordott szüzi méh,
 újjongó földre Kisdedünket szülte meg,
 és fényben fürdik ma az egész földkerék.
 Mosolygó réten friss virágok fénylenek,
 korábban, mint kell: ibolyákat nyit a föld,
 aranylevéllel biborkelyhek nyílanak”.

Csak mint glosszát, említtem meg itt a manap annyira karácsony poézisé-
 séhez tartozó *karácsonyfát*. Eredete homályba vész; a középkor mintha nem
 ismerte volna. Németország protestáns vidékein bukkannak föl a XVII. század-
 ban és csak a napoleoni háborúk után terjed el Európa más országaiban. Ez
 tény; de igazán kár volna ezen az alapon lefitymálni, vagy üldözni, hiszen két
 igazi vérbeli ókeresztény gondolatot testesít meg. Az egyik: gyertyái által a
 fény-motívum szimbolizálása: Krisztus a világ világossága; a másik a tavasz-
 motívumot szemlélteti, mert az északi országokban télen a fenyő az egyetlen
 zöld fa.

A *jászol* fölállításáról persze nem volt szó; ez a középkor áhitatának ki-
 virágzása. Mint láttuk a gondolat gyökerével az ókorba illik, mint a kará-
 csonyfánál is: Nem fából készült jászoly, mely az eredeti Betlehemből sem
 volt, hanem a születési barlang másolata, ahol a sziklafalba vájva található a
 „praesepe” — de mégis Jézus jászolyára gondolt az éjszakán már az ókor is.

Az *ajándékozás* is ókori: már Tertullianus említi. Az ordok szerint a
 pápa a szent éjszakán — úgy mint a császárok tették — a Lateránban tró-
 nuson ülve pénzt osztott a biborosoknak és hivatalnokoknak. A középkorban
 is szokás: urak alattvalóiknak, kolostorokban az apát ad ajándékot. Altså
 szerz. 1400 k. „largum sero”-nak nevezi a karácsony estét.

A *kis Jézus-tisztelet*, mely a középkorban csaknem minden más motívu-
 mot elfödött, gyökereivel az ókorba nyúlik vissza. Különösen a keleti litur-
 giákban s az azoknak hatása alatt álló gallikán liturgia-területen találjuk meg
 szép és értékes, misztikát lehelő szövegekben a Jézuska-tisztelet gyöngédsé-
 gét. Görög himnikus szövegek szölgatják a Kisdedet: „Ó, édességes gyer-
 mek, hogy tápláljalak tégedet? Hogyan fogjalak karjaimba, ki mindeneket tar-
 tasz hatalmadban? Hogyan takarjalak pólyába, ki földünket felhőbe burkol-
 tad? — kiáltott imígyen Űrnőnk, a Szűzanya. Nap, én fiam, a pólyát: hogyan
 csavarjam rád? Hogyan tekinthetek félelem nélkül reád, kit sokszemű lény
 is csak reszkette lát?”

Magyarországon írták, latinul, ősi nyolcasban a középkor végén az ókori
 tavaszmotívumot gyönyörűen értékesítő, gyermekien egyszerű, csilingelő kis
 himnuszt, amelyben:

... Széna rideg, mégis nevet
 még a jászoly is kacag:
 hogy fonhatja, karolhatja
 öblébe a nagy Urat”.

Az öröm, a karácsonyi újjongás akkora, hogy még a didergő Kisded is
 mintha táncot járna:

„Mikor télből, hóesésből
 ráfúj házra a hideg,
 a vékonyka, hajlékonyka
 kis test táncot didereg”.

S ezért önmagát ajánlja föl, testét-lelkét kelletti a költő a Jézuskának:

„Az én keblem: ágyanak kelljen,
 jászoly legyen a szívem,
 Istennel telt széna a test,
 istállója kebelem”.

MÁR BENNED KELNEK...

Már benned kelnek s nyugszanak,
tengerben, napjaim,
a tettek tája fényre kap
és arcod habjain
úgy ring tovább, akár a fordított
való képe a víz tükrén ragyog.

Igy, megkettőzve fut velem
— mind gyönyörűbb veszély —
meggyorsult sodrú életem;
állok földéltén,
tépett vitorlám csattog, sós szelek
kavarják táguló örvényedet.

Főnt végtelen kék, lent szemed:
hullámzó zöld elem,
mélyeiben cápák s cetek,
főlförő félelem —
viharaid dobáljanak tovább,
recsegve nyögjem szirted zátonyát —

vagy kapj föl és röptítsenek
ziháló habjaid,
szememben örvénylő eged,
benned napom vakít,
ragyogva tükrözd sorsom, míg a vak
távol part, mennyi, víz egybeomlanak.

Vidor Miklós

SZEMÉBEN HOZTA...

Szemében hozta sűrű sorsát,
veszett szerelmeit,
az éveket, melyek lemosták
hamvát, törvény szerint —
a bánatot, az elbukó vad,
kegyetlen szégyenét,
súlyát a sodró, szörnyű szóknak,
melyek kiégeték —
és lépteit közt rendre lengtek
a vándorló napok,
arcok, esték, intő kezeknek
búcsúja, tört, fagyott,
véggép a föld mélyébe búvó,
roncs testek, évszakok —
szemében hozta, zöld borúból
a hirt, hogy rég halott.

Vidor Miklós

ELŐHANG

Fölöttem ezer lábnyi mélység,
alattam az ég tükrözik;
sziporkás csillagára lépnék, —
csak megbíztatnám egy kicsit
s megnyitná fölöttem a mélység
fellegeit.

Vidor Miklós

ANYÁK SZÜLETNEK

Írta: Molnár Kata

Egész számbavehető rokonsága egyetlen idősebb, vidéki unokanővére volt; — tejjel teli mellén a gyermekkel, válása után teljesen egyedül az ég alatt és valósággal fillér nélkül, Erzsébet elszánta magát rá, hogy egy időre Jolánhoz megy, az unokanővérehez.

Ez a szálkás, sovány, borsóhéjszárazon szintelen bőré asszony tulajdonképpen érzelmes szívű volt és jókedélyű, de emellett olyan furcsán csontszáraz természet, hogy férjén kívül senki ezt a természetet sokáig ki nem bírtak. A férje is azért bírta ki, mert Högyes állatorvosnak olyan volt otthon a természete, hogy számára mindegy volt minden, ha őt békében hagyták. A különös, idillikus házasságból két lányka és egy fiú született, ezidőben alsógimnazisták már mind a hárman.

A házaspár tulajdonképpen félt Erzsébet megérkezésétől, legalább annyira, mint Erzsébet maga; de nyílt jószívvel fogadták.

— Ádám? — paskolgatta a gyermeken a pólyát gyors, értő anyáskodással és elégedetlenül Jolán —, hogy lehet egy fiúnak Ádám a neve? Rendesebb nevet nem találtál neki? Mi? Ádám az ősapánk volt, mit mész vissza a világ elejére egy ilyen sovány gyereknek a nevéért? Mi?

— Hiszen mondd te magad, hogy miért — mondta vonakodó mosollyal Erzsébet, aki nehezen viselte el Jolán túhegyesen karcoló beszédmódját. — Ő a legelső. Előtte a világban még nem járt férfi.

Jolán észrevehető pillantást váltott az urával.

— Bolond vagy te, fiam, azért is tudtad így otthagyni azt a szép uradat is. Mi? Az talán nem volt férfi? Mi? Akkor honnan van most itt ez a te pelenkás Ádámod? Na! Most beszélj!

— Szívesen, ha engedsz — mondta Erzsébet, de szeme megtelt kinnal. — Férfi, azt mondd? Mert nem te mentél el mellőle. Egy minden férfiasság nélkül való, gyönyörű him.

— Jesszus! — szörnyedt el Jolán összerezzenve, még a gyereket is visszaadta hamar Erzsébetnek, úgy megzavarodott. — Jesszus, miket nem mondasz. Micsoda szavak! Hát fiam, itt gyerekek is vannak a házban, majd vigyázz azért egy kicsit jobban a szádra. Jesszus, ilyet még nem is hallottam. Aztán jobb most neked a férjed nélkül? Mondd! Mi? Hogy lehetett egy ilyen csodálatos szép férfit csak így otthagyni ingyen! Ezt mondd meg! Más asszonyoknak! Hallod? Mi? Beszélj! Hát mi is volt ott? Beszélj! Hogy tehetnél ilyet, mi történt veled? Mi?

— Miért, te kit választottál volna, ha neked kellett volna döntened? — tört ki Erzsébet fölsértett gögje keserűen — ezt a kis tiszta gyereket, vagy egy férges férfit?

— Mi, férg... — Jolánnak még a lélegzete is elakadt az elámult szörnyedéstől. — Szent Isten... hogy te hogyan beszélsz! Hát, fiam, ez így nem lesz jó, a gyerekek előtt te majd csak inkább hallgass mindig. Jesszus, hogy mit nem... No de most azt mondd el nekem, csak valahogy rendesebben, hogy én is megértsem, mi volt hát köztetek. Beszélj! Mert amit te a leveledben írtál, hogy a gyerek miatt engedted szabadon a férjedet, azt soha neked itt ezen a kerek földön nem fogja senki elhinni. Hallottad? Mi? Beszélj! Senki, megértted?

Ezt Erzsébet körülbelül már tudta akkor. Volt valami ekörül a dolog körül, ami benne olyan átlátszóan tiszta volt és egyszerű, mint egy pohár tiszta víz és ami abban a pillanatban bonyolulttá és érthetlenné vált, amint arról volt szó, hogy valaki más is megértse. Házasságában a baj akkor kezdődött, amikor fölfedezte, hogy gyermeket vár. Férje, a saját dédelgetett jövőjének

napimádatában keringő, híresen szép fiatal színész lúdbőző háttal hallgatta végig Erzsébet hiradását, hideglelőssé rémülve a számadásból kifelejtett prózától; aztán eléggé feldúltan elrohant hazulról és — ez már Erzsébeten mult — vissza se tért többé. Helyette egy hétig mindennap a férfi más-más barátja látogatta meg Erzsébetet valamilyen biztos csodaszernak vagy kiváló orvosnak a címével.

Erzsébetnek még föl kellett előbb eszmélnie; de habozásnak aztán már nyoma se volt benne. Mire a gyermek megszületett, a válóperük még nem jogerősen ugyan, de már le is zajlott. Egy összemocskolt, lezuhant szerelem adta ki ebben a feltétel nélküli, kikövetelt anyaságban minden keserű gazdagságú erejét — és ez magát Erzsébetet lepte meg a legjobban. Egyáltalában nem volt azok közül az asszonyok közül való, akik mindenekelőtt anyaságra születnek. Semmivel inkább vagy jobban nem született erre, mint a földön minden asszony.

De féltetlen hordott fiához úgy ragaszkodott már akkor, amikor még csak várta, mint a fészekrakó madár: — a válótárgyalások idején, fájdalmas tulajdonjogának ösztönével, az ügyvéd és a bíró előtt egyszerűen eltitkolta terhességét. A férfi pedig, az asszonynak ezt a törekvését fölfedezve és egyszerre észbekapva, ugyancsak alaposan hallgatott róla; s így történt meg, hogy Erzsébet, aki a maga személyét illető és majdnem nevetséges tartásdíjat visszatüsitotta, úgy magáramaradt törvényes gyermekével, akár egy teketóriátlanul félretett időközi szerető.

Jolánéknál, a három nagygyermek között, szinte negyedik nagygyermekké vált a nyárnak erre a néhány rövid hónapjára. A hegyvidéki ház hűvös, vastag kőfalaival, barna zsaluival, macskakövekkel kirakott virágos udvarán a délutánok meleg biedermeier-fényével álombirodalom volt számára, ahol a világ és a maga dolgai felé úgyszólván hűnyt szemmel járt-kelt, tett-vett a maga külön-hozzá tartozó kicsi gyermeke mellett. A házban elég sok látogató fordult meg; Jolán ilyenkor a szokottnál is szárazabban zörgő nyugtalansággal, furcsán földégesedett.

— Te meg ne viseld majd magad úgy, mint valami ifjú kisasszony — szölt rá Erzsébetre türelmetlenül —, próbáld már egyszer megmutatni valahogy magaddal, hogy rendes asszony vagy, olyan, mint mások. Hallottad? Beszélj! Miért, talán nem vagy az? Mi? Ne bosszants, tudod te, hogy mi az, amit mondok! Aztán megint akkora lesz a szemük, mint egy kocskeresék, amikor fölveszed szoptatni ezt a pólyást, — hogy miért? Te ezt nem érted? Mi? Nem? Beszélj! Mi? Mért mondhatasz nekem, amit akarsz, az még nem volt, amióta világ a világ, hogy valaki olyan bolondságot kövessen el ép ésszel, amilyent te! Nincs a földön az a teremtetett ember, aki a maga fejével elhiggye neked, hogy hol van ebben a te dolгодban az igazság! Egy szót se szólj, ne tépd az idegeimet!

Erzsébet egy szót se szölt, de ennél különösebb volt az, hogy milyen nehezen kapott észbe. Nem jött rá, milyen bajt csinál ő Jolánéknak. Ehhez egy napfényvel előntött ünnepnap kellett, amikor szokásától eltérően Jolán a késői misére ment, az ura pedig fölkészült, hogy indul vasárnapdélelőtti kaszinó sörpartijára. Erzsébet, akit mindig mulattatott ez a tömzsi, hallgatag és kedélyes medve Jolán mellett, egyszerre belekapaszkodott:

— Együtt megyünk! Gyere, elkísérlek! Majd meglátod, milyen büszke leszel rám a korzón.

Högyes Barnabás megszokta, hogy abba, ami otthon történik, soha egy szóval ne szóljon bele. Erzsébetnek pedig a vasárnapi napfényben ragyogó régi utcákon, visszaköszöngetve a jobbról-balról rájukköszönő embereknek, az a váratlan érzése támadt, hogy ő huszonegyéves. Huszonegyéves, van egy csodálatos módon öthónapos csöpp fia, aki kizárólag az övé és az egész élettel minden rendben van addig, amíg ilyen napfényes békéjű ünnepdélelőttön olyan pillantások kísérik az utcán, mint most, ahogy ilyen nagyon karcsún megy ennek a jóindulatú, szelidített medvének a karján — ... a karján?

— Szoríts már egy kicsit magadhoz, ne lógasd hát a karod! — nevetett rá a férfitra.

Valaki elhaladt mellettük, odaköszönt nekik és érezni lehetett, hogy egy pillanatra megáll mögöttük.

A férfi napégette, vaskos arcán kényelmetlenség volt, hangjában nehezen leplezett zavar, ahogy megszólalt:

— Talán itt most már ne karolj belém.

Erzsébetet úgy érte az elképedt meglepődés, mint egy jeges ütés. Ez az ember itt mellette — félt.

— Te — mondta hirtelen kedvetlen, mosollyal —, mondd, valami nagy baj van?

— No nem, nem — próbált tiltakozni eléggé zavartan a férfi —, csak mivel mindenki úgy tudja, hogy rokonok vagyunk... mi meg így feszítünk itt együtt. Tudod — mondta hirtelen és szeretettel, ha hangja tréfásabbra sikerül —, nehéz téged férjesasszonynak nézni, nagyon fiatal vagy. És a fiad itt van, urad meg nincs sehol.

Erzsébet ekkor már sejtette, hogy föl fogják áldozni. Amikor Jolán egy nap váratlanul megállapította, hogy itt az ideje elválasztani a gyermeket, nem ellenkezhetett. Annyi teje volt, hogy akár mégegy gyermeket szoptathatott volna a magáé mellett. De az idősebb asszonyi szakértelem előtt nem volt kegyelem; és Erzsébet némán lázadva tűrte, hogy boldogságának forrászó bősége elapadjon.

Azt már tudta, hogy mi vár rá. A baba Jolánnál marad; ő Pestre megy, egyedül lesz és valahol majd állást keres. A sorompó azonban ezzel lecsapódott és mögötte nem volt semmi. Erzsébet elképzelni se tudta, mi lesz vele.

Jolán pedig, mint aki végre-elkövetett bűntény után föl kell hogy lélegezzék már egyszer, váratlanul siettetni kezdte Erzsébet életének rendbeszedését:

— Mi? Beszélj! Itt a szeptember, Pesten most kezdődik minden, nem maradhatsz tovább itt, ha mindenről lekésni nem akarsz. Beszélj! Hallottad? Csak nem akarsz így élni az idők végeztéig a levegőben, valamit kezdened kell magaddal, beszélj hát! Hallod? Mi? Én egy hét alatt elkészítlek mindennel, csak mondd meg, mit akarsz, hogy adjak. Ha vasárnap délután utazol, hétfőn reggel már indulhatsz is nyugodtan a dolgaidd után. Nem? Mi? Akkor ez jó lesz így, hallottad? Beszélj! Hallod?

A valóságban Jolán olyan kétségbeejtően tehetetlennek érezte magát és annyira félt attól a naptól, amikor Erzsébetnek a gyermektől meg kell válnia, hogy sürgetett varrónővel, cseléddel, valóságos hajszában mosta, varrta, készítette mindazt, amivel Erzsébetet el akarta látni. Szerzett neki két ajánlólevelet is két különböző öregkisasszonytól, akik közül az egyiknek egyetemi tanár, a másiknak könyv- és lapbizományos volt a fivére Pesten. Erzsébet már előre tudta, hogy a leveleket nem fogja átadni. A teljes ismeretlenségnél is jobban félt ezektől az elővárársolt jóindulatoktól.

De most még gondolkozni se kívánt semmiről, — nem is tudott; és az utolsó nap utolsó pillanata úgy érkezett el rá, hogy csak akkor eszmélt a búcsúzásra, amikor már mindannyian a verandán álltak és Barnabás kint, a kapu előtt várt rá a csomagokkal. Jolán gyors, zörgős hangon mondott még valamit az elemózsiáról, aztán Erzsébet kilépett az udvarra, ahol a gyermek az orgonabokrok zöld napfényfoltjai között, ládácskájában üldögélt.

Ebben a pillanatban mindenki beljebb húzódott a verandáról és furcsa csend lett. Erzsébet, aki erről mindeddig semmit sem tudott, riadtan érezte meg nyilvános szereppé vált tragikus anyaságát és hirtelen fájdalmas szegyenkezés ridegsége fogta torkon. Lehajolt a gyermek fölé, könnyeden megcsókolta arcát, aztán egyik kis kezét; a gyermek ekkor fölpillantott elmerülten az anyjára és feléje nyúlva, egyszerre elmosolyodott. A tüzes fájdalom úgy csapott bele Erzsébet szívébe, mint a villám; azt hitte, rögtön szörnyethal. Játékosan rámosolygott a gyermekre, egy pillanatra otthagytá nála egyik ujját.

— Ne felejts el — mormolta hangtalanul. Észrevétlen keresztet jelölt a gyermek homlokára, fölegyenesedett és vissza nem nézve sietett a kapu felé.

A vonaton magábaroskadva ült; a lapokhoz, amiket Barnabás vett neki az állomáson, hogy majd nézze végig bennük az állásokról szóló hirdetéseket, hozzá se tudott nyúlni. De amikor halottasan merev érzéssel fölnyitotta a hónapok óta lezárt lakás ajtaját, csak akkor jött rá végleg a valóságra: hogy egészen egyedül van. Ahogy a későesti csendben, a néma falak lakatlan levegőjében leült tétován a csomagjai közé, az volt az érzése: ettől a megérkezéstől félt, amióta él. Olyan világba bámult bele, amelyen a vakok határtalansága sötétlett.

S aztán néhány nap múlva elkezdett állást keresni.

Volt egy tulajdonsága fiatal szervezetének, amin sehogy sem tudott segíteni. Sohasem tudott felébredni időben, hacsak valaki föl nem keltette. A belső területektől eléggé messze lakott, később már villamospénze se volt; mire aztán a reggeli lapokban talált valamit és mire valahová odaért, minden egyes esetben elkésett.

Lassan már novemberre fordult és korán kezdett hidegedni. Erzsébet ekkor már éhezett. Voltak hirdetések, amelyek kifejezetten jókölsejűnek és csinosnak kívánták a jelentkezőt; Erzsébet semmi ösztönzést nem érzett rá, hogy csinosabbnak mutassa magát, mint amilyen ekkor lehetett. Már üzletekben, büffében jelentkezett kiszolgálónőnek; de nem volt gyakorlata. Egyhelyütt egy szállítócég vezetője elé csodálatos módon könnyen bejutott. Angol, német, francia nyelvtudásával jelentkezett; csakhogy nem írt gépen. De ezt oly gyorsan megtanulhatja...

— Kisfiam van — mondta elfakult hangon. Akkor döbbsen rá, hogy már koldul, amikor kimondta.

— Elég könnyelmű! — nevetett rá szivarja mögül jókedéllyel és igen barátságosan a hatalmas termetű főnök. — Vannak még kint? Jöjjön be a következő.

Egy este Jolán levele várta otthon, a postás az ajtóba, a kilincs mögé szúrta. Jolán izgalommal, sürgetve kérdezte: mi van vele? S a gyerekekről írt: hogy hány fogacskája van már, a gyerekek mennyire szeretik, már egyedül mászkál, lépeget és Barnabást szereti legjobban.

A jégéles, nyers kín úgy hasított át Erzsébet bensején, hogy lélegzeni se tudott tőle. A levelet fagyottan félre ejtette, végig se olvasta; még az agya is tele volt kemény, hideg és véresen fájó gyűlölettel. Nagysokára, lassan motogni kezdett a rendetlen asztalon. Kereste a két öregkisasszonynak a levelét, amit még Jolán szerzett neki. Csak az egyiket találta meg, a másik miatt nehezteltek rá, amiért nem jelentkezett vele s ezt még akkor félrehányta valahová.

Másnap reggel elindult a levéllel dr. Brüll Zsigmondhoz. Igen rossz hírű utcában, félelmesen piszkos udvarban találta meg azt a könyvekkel és újságkötegekkel oduvá tömött helyiséget, ahonnan majdhogyan azonnal ki nem hátrált. Sovány, feketeszeműveges, hosszan gyérhajú férfi fordult feléje nagy fekete művészkalapban, amelynek az árnyéka alatt Erzsébet ekkor meglátta az arcot is. Ezen az arcon, mintha vitriol tépte volna össze, különös nyüzottsággal feszült a szétmárt bőr, halhúsfehér, nyersvörösen forradt foltokban, kikezdett orrcimpái szagztatott szélűek voltak, mint valami rettenetes csipke.

Mikor Erzsébet nevét meghallotta, borzongató váratlansággal elmósolyodott. Sebhelyektől ajaktalanná márt szájában szép, keskeny fogai voltak.

— Mennyire illik önhöz, hogy ilyen szép neve van! És mit parancsol tőlem?

Hangja heves lírai zengéssel szárnyalt és pillátlan, kocsonyásan könnyező, nyershússá kifordult szemhéjű szeme a fekete szemüveg mögött élénken, majdnem pajzán lelkesedéssel csillogott. Erzsébet enyhe borzalommal felelt, a jómodor legnagyobb önuralmával kezdett beszélni; de csodálkozva vette észre, hogy nem kell bizalmatlanságot éreznie és már-már folyamatos beszélgetés alakult ki köztük, amikor rájött, hogy még nem adta oda a levelet. A férfi rendkívül kellemes hangon, halkán föl kacagott, amikor észrevette, mi történt. Erzsé-

bet nem tudta, mi van a levélben, Jolántól már lezárva kapta. A férfi érzelemtől zengő hangja ismét fölszárnyal:

— Ön ilyen remek, művelt teremtés! De hiszen ez egészen nagyszerű! Boldog vagyok, hogy Klára ezt fölfedezhette önről! Ön öt nyelven ír, olvas és beszél! Milyen irigylésre méltóan művelt, Istenem! De most mit kezdjek én az ön öt nyelvével! Hát nézzen rám, egészen vigasztalhatatlan vagyok! Micsoda észt zavaró veszteség ez, ha elgondolom, mennyi tudás vész kárba! Most hogy mondjam meg önnek, valósággal lesujtott vagyok! Nekem csak angolból kell fordítania!

Meleg és kétségbeesett mosollyal nézett Erzsébetre, akinek a feje úgy mozdult meg a férfi felé hirtelen, mintha nyakát törték volna. Egy pillanatig meg se tudott szólalni.

— Az az öt nyelv nem tudom, hogyan került a levélbe. Mert kicsit sok. De mit kell fordítanom angolból? Leveleket Cikkeket? Könyvet?

Nem egészen könnyen, de elszánt mosollyal állta a fekete szemüveg taszító csillogását. A férfi egyszerre lejjebb hajtotta arcát. Sebhelyektől fehér-foltos kezét lehelletnyire könnyen rátette Erzsébet kezére és megadó mosollyal mondta:

— Ponyvát.

Erzsébet halkán fölnevetett. A férfi ismét nekilelkesegett érzellemmel mondta:

— De ha jól megy, ez is valami. Mennyire van önnek szüksége?

— Hogy, — most? — engedte szabadjára megdöbbenését teljes nyíltsággal Erzsébet —, most rögtön?

A férfi ajaktalan mosolya szelíd lett és rejtőzködő.

— No nem csak most rögtön, hanem — mondjuk — egy hétre. Mennyi az, amennyiből ön egy héten megél?

— Nem tudom — mondta tétován Erzsébet. — Még sohasem éltem meg egy hétig.

A férfi halk, kellemes hangján ismét föl kacagott.

— Hát számítsuk ki. Reggelizik...

— És a vonatköltség — mondta Erzsébet hirtelen. — Egervárra és vissza. Harmadik osztályon — tette hozzá gyorsan. — Legalább... minden második — vagy harmadik héten, ha lehet! — mondta váratlanul elvékonyodott, megremegett hangon.

*

Dr. Brüll Zsigmond egészen addig, amíg egyszer egy katasztrófális iskolai órán a kémiai-tanárt is helyettesítenie nem kellett, középiskolai tanár volt és ő maga is írt, olvasott és beszélt három nyelven. Tudta, hogy mit jelent a szabatos és szép beszéd, amikor nincsenek benne közhelyek és jól ismerte fiatal szemekben a sarokba szorított félelem űzött kifejezését. Valamikori diákjain kívül, személye közbevetésével még nem igen volt kin segítenie s amikor Erzsébet megjelent nála, fogalma se volt róla, mit tehetne érte. Az első pillanatban megértette, hogy ha továbbküldi a könyvkiadóhoz, aki eszébe jutott, semmit sem tett érte. A fordítómunka, amit Erzsébetnek úgyszólván ihletben felajánlott, még csak megbeszélésben volt meg közte és egy kiadó között és a fordításokat neki magának kellett volna végeznie; de nem dr. Brüll Zsigmond volt az első fordító, aki albérletbe adta ezt a munkát, másrészt pedig neki magának még mindig megmaradt a másik két nyelvtérület.

Míg ezt a valóságban is nyélbeüthették, Erzsébet napi segítőmunkára járt be a fullasztóan megtömött újságos-oduba és visszaélt volna a férfi átlátott könyörületességével, ha hétközben elutazik. Első találkozásukkor nem szólt róla, hogy vonatköltségeire miért van szüksége mindenekfölött, a férfi pedig nem kérdezte. Amikor aztán Erzsébet erős zavarban, már a második héten elkérte a következő útiköltséget is, bevallotta, mi történt vele. Már szombaton este megváltotta jegyét és érvényesíttette másnapra, nehogy hajnalban a jegyváltás miatt találjon lemaradni a vonatról. De mire vasárnap fölébredt, már nem is volt érdemes kirohannia az állomásra.

— A jegy is kárbaveszett — próbált csúfolódva mosolyogni, de hangja váratlan erőtlenséggel megvékonyodott és egyszerre elcsuklott: — És a baba...

A férfi egészen megrendült mosolyból oldódva, természetesen azonnal ébresztőórát javasolt, de Erzsébet sírós mosollyal csak legyintett. A következő szombaton aztán gyökeres megoldással, az állomáson töltötte az éjszakát.

A kihalt állomásépületben csak a legutolsó váróterem volt nyitva. A hideg, vastagfüstű emberpára lidércnyomásában, a mocskos földön, batyukon, padokon állati álommal szerteheverő alvók között Erzsébet minden félelme föl szakadt. Egy pad sarkában húzódott meg szorongva, olyan mindörökre szóló kivertséggel, mintha sorsának egyszersmindenkori ítélete lett volna ez az éjszaka és hajnalban a mozdulatlanságtól és hidegtől átfagyottan, kialvatlanságtól vacogva, gémberedetten, sápadtan, gyűrötten mászott föl a vonatra.

Jolán elkialtotta magát ijedtében, amikor meglátta; Erzsébet fakón, megviselten, elhanyagoltan, köszönés nélkül, holtfáradtan, ideges hangossággal nevetett:

— A baba... hol van!... Hol van?

A baba... Szép tiszta, meleg, vasárnapi szobában üldögélt a dívány közepén, kis kék perkáruhátskában oly gyengéd tehetetlenséggel elevenen, mint amilyen egy ilyen kisgyermeknek az élete. Az ajtónyitásra föl nézett, rácsodálkozott Erzsébet lágy lihhenéssel elmosolyodó arcára s aztán Jolán felé nyújtotta karját.

— Kis számár, hát itt a mamád! — tolta odébb Jolán, maga is restelkedve kissé amiatt, amiről itt voltaképpen senki sem tehetett.

Erzsébet irtózatosan megalázottnak érezte magát; könnyes szemmel nevetgélve, csak lassan-lassan mert közeledni a gyermekhez, nehogy ez elsírja magát, — ezt nem tudta volna elviselni. A gyermek nem idegenkedett tőle, csak nem ismerte; sokáig nézte Erzsébetet különös csodálkozással, nagyon figyelmesen, szinte vizsgálódva, aztán egyszerre, rejtelmes fáradtsággal elmosolyodott. Erzsébet egész testében megreszketett, halkan fölkiáltott és magához kapta a gyermeket; tudta, hogy ez ebben a pillanatban csontjai, rostjai, vércseppjei életének minden ösztönével: emlékezett.

Nem tudott betelni azzal, hogy ismét mellette van; le nem tette karjáról egy pillanatra.

— Hagyd azt a gyereket és egyél magad is rendesen, hallottad? — szólt rá zörgő eréllyel Jolán, akit nyugtalanítottak a gyerekek esetleges észleletei. — Utána lefektetheted aludni, de ne mórlikázz vele, hanem engedd elaludni. értetted?

Igen, hát mások engedték meg neki, hogy ebéd után lefektethesse a gyermeket; de az együttlét mennyei boldogságában Erzsébet maga is elaludt mellette. Az eszméletlenségig mélyen aludt, a gyermeket rég kivitték már mellőle; zsibbatag homály magányára ébredt, hirtelen riadva rá, hogy egyedül van, valaki betakarta közben egy kendővel és künn már rég esteledik.

— Jó, jó — zörgött szárazon Jolán, aki már a dagadt elemózsiáspakkot készítette —, most már úgyis fölkelteitek volna, azért még nem kell, hogy így lármázz! De máskor aztán légy szíves és ne ilyen nyüzöttan gyere, hallottad? Hogy legalább neked is legyen valamid belőle! Értetted? Beszélj! A szennyesedet meg nem tudtad elhozni magaddal? Mi? Az ember föl se tudja fogni, hogy valakinek ilyen ágról leszakadt élete legyen, akinek a műveltsége meg az esze igazán jó lehetne jobbra is! Most meg ne rohand így agyon magad megint a vonattal, nem hallod? Legközelebb pedig valami kettős ünnepet válassz inkább, hogy ne csak így ideszaladj! Megértetted? Mi? Beszélj!

Erzsébet értette: jobb, ha most már karácsonyig nem jön. Éles, nyersen gőgös fájdalom és valami nagyon kemény erejű alázkodás egyszerre hasított át rajta. Mielőtt a gyermeket utoljára kiadta volna karjából, lágy csókkal az arcára súgta:

— Légy jó. Többé már nem adlak oda senkinek.

NAPLÓ

A NOBEL-DIJAS T. S. ELIOT

A katolicizmus és általában a kereszténység körül tapogatódzó sok korunkbeli író és költő közül, kik nem annyira hitet és a velejáró sorsot vállalják, mint inkább az őszinte emberi szeretethez, mint sokszor egyetlen művészi megoldáshoz menekülnek, megnyugtató és öntudatos szilárdsággal válik ki Thomas Stearne Eliot. Akárcsak népszerű elődje, G. K. Chesterton, ő is értelemmel és csaknem racionális biztossággal katolikus; lírájából ennek a rendíthetetlen nyugalmat árasztó értelmi felismerésnek szelleme sugárzik. És bár a kereszténységnek és az isteni szeretetnek ez a lehetőséghez képest értelmi átélése állandóan kiérződik alkotásaiból, művészete mégsem hideg, merev vagy elvont. Hogy mégsem olyan kedvelt és népszerű művész — még a tudatosan katolikus irodalmat olvasó közönség is alig ismeri a többi katolikus íróhoz képest —, annak tehát nem merev zárkózottsága vagy elvontsága az oka, hanem inkább irodalmi működésének területe: tanulmányok és klasszikusan csiszolt versek népszerűség dolgában nem versenyezhetnek Father Brown tanulságos detektívtörténeteivel. Mert míg Chesterton missziót, különösen angol vonatkozásban ma már elképzelhetetlenül nagyjelentőségű felvilágosító és népszerűsítő hivatást töltött be, addig Eliot az irodalomnak, hogy úgy mondjuk, beavatottabbak előtt ismert oldalát ostromolta katolicizmusából kialakított, szinte dogmaszerű, forradalmian új nézeteivel. Értelmi megismerésből táplálkozó vallásosságából következik ugyanis, hogy átélte és átértett hitével tudja csak akár az élet mindennapos problémáit, akár az irodalomtudomány szempontjait nézni. Nem megvetendő dolog ez, különösen egy költő részéről: gondoljuk meg, hogy még keresztény szellemben alkotó, hitéletet élő művészek is milyen ritkán foglaltak határozott állást olyan, szinte már megdönthetetlenül kialakított irodalmi nézetekkel kapcsolatban, mint például Shakespeare vagy Racine. Eliot ugyanis a szokottnál jóval kevésbé értékeli Shakespearenek a romantikusok által először körülrajongott, ha nem is romantikus, de szertelen és bővérű művészetét. Racine, a túlradó érzelmeket csaknem kínosan fegyelmezett formába kényszerítő, nemes pátoszú francia klasszikus a példaképe. Ez a valóban szokatlan különvélemény is Eliot vallásos élményalapjából következik: a nagy Szent Tamáshoz hasonlóan ő is csiszol, rendszerez, épít, értelmi tudatosításával arányban igyekszik másokkal is megértetni és rendszerezni a világot, vagy legalábbis azt a képet, ami bennünk a világról kialakult. Shakespeare úgy ábrázolja a világot, ahogyan az van; változtatások és állásfoglalás nélkül. Éppen ebben rejlik nagysága. Eliot azonban — igazi keresztény — a világot csak Istennel és a kialakult csodálatos renddel akarja elképzelni; életünket és megnyilvánulásainkat is *alakítani* kell ebben az irányban. Költészete is ilyen világot átértő, *megismeréssel szerető*: a Vigilia multévi novemberi számában Vas István fordításában olvashatták Simeon énekét, aki ezzel a megvilágosodó megértéssel szereti a világot. És mivel tökéletesen megértette, búcsúzik is tőle; ez a „földi életünk csak egy lényeges pillanat, születésünktől fogva időtlen életünkben” gondolatkor állandó szem előtt tartása Eliot másik jellemző sajátossága.

Ezek a főbb irodalmi vonatkozású mozzanatok, melyek Eliot megértéséhez szükségesek. Most, hogy Eliot is belépett a Nobel-díjas írók talán kissé bizonytalan esztétikai értékű, de hallatlan népszerűséget jelentő sorába, a többi, a megértés és megkedvelés már a közönség dolga. Ha tehát népszerű kiadások és méltató újságcikkek olvasása közben az eddig nagyjából ismeretlen Eliot képe kezd előttünk kibontakozni, minden esztétikai állásfoglaláson kívül gondoljunk

arra is, hogy korunk egyik legszilárdabban katolikus és mélyen emberi költője az, aki 1948-ban Nobel-díjat nyert.

Életének nincsenek meglepő vagy különösen tanulságos fordulatai. Egy XVII. századbeli őse kivándorolt Amerikába és háromszáz év után ő, T. S. Eliot visszatért ősei hazájába, Angliába. Amerikainak is tekinthetnénk tehát, ha nem volna szellemében époló kevésbé amerikai, mint Thornton Wilder és nem fejezte volna ki novatartozását Európába való visszatéréssel. Már ősei is irogattak; anyjának Savonaroláról írott drámai költeményéhez ő maga írt előszót. Közönségünk előtt „Gyilkosság a katédrálisban” című drámájával válhatott először és azóta is a legismertebbé. Ez a műve Becket Szt. Tamás érseknek más írókat is sokszor ihletett históriáját dolgozza fel. Tanulmányai közül a Danteról és Miltonról, valamint a Shakespeareről írottat említjük meg; minden szempontból figyelemreméltó két nagyobb tanulmánya: „A keresztény társadalom eszméje”-ről és a „Hagyomány és egyéni tehetség” című.

A Nobel-díj bizottsága Eliotban a század költői nyelvének megteremtőjét jutalmazta.

Nemeskürty István

A KÓBOR REMETE

Nemrégiben jelent meg az írországi Cork egyik katolikus kiadóvállalatánál; a The Mercier Press-nél „A kóbor remete” (Roving Recluse) c. könyv, amelyben Peter F. Anson megírja Cecily Hallack életét. A könyv teljes hűséggel, de amellett meglepő elevénységgel ismerteti hősének életét, amelyről nálunk és általában Közép-európában semmit sem tudnak, de akinek alakja a nyugati országokban, különösen pedig hazájában, Angliában egyre ismertebb lesz, pedig már nem él. De élnek még sok százán azok közül, akik hálás szívvel gondolkodnak rá és életművére. Mi volt ez az életmű, világosan kitűnik az alábbi kis összefoglalásból, amelyet „A kóbor remete” fejezeteiből közlünk.

1929-ben találkoztam először Cecily Hallack-kal. Könyveit már ismertem és csodáltam. Attól az időtől kezdve, hogy első műve folytatásokban megjelent a Month c. folyóiratban. Visszaemlékezem egy vitára, amelyet barátommal, Mgr. Croft-Fraserrel folytattam, aki meg volt győződve róla, hogy a folyóiratban közölt cserkész történetek az egyik ismert katolikus írótól, Martindale atyától származnak, mert egyikünk sem tételezte fel, hogy az író asszony s azt hittük, hogy „Cecily Hallack” csak írói álnév. A vita alapján utánajártunk a dolognak s a tények meggyőztek róla, hogy tévedtünk és a szerző valóban asszony, valóban Cecily Hallacknak hívják és a protestantizmusból tért át a katolikus hitre.

Nem sokkal ezután véletlenségből személyesen is megismerkedtem Cecilyvel. A londoni Soho egyik kis olasz kocsmájában találkoztunk s ami kívánni valót az ottani két és fél shillinges ebédünk minőségben és mennyiségben maga után hagyott, azt bőségesen kárpótolta asztaltársnőm élénk szellemű előadása és megnyerő modora.

Mindjárt kezdetben rájöttünk, hogy igen sok érintkezési pont található érdeklődési körünkben, mert mindketten Szent Ferenc harmadik rendjéhez tartoztunk. Ennek az első találkozásnak teára való meghívás volt a következménye. Cecily lakására s így indult meg az a barátság, amely ugyanolyan mértékben mélyült, ahogy egyre jobban megismertük egymást. Cecily lakásáról kiderült, hogy egyetlen szűk szobácskából áll a Krikett-pályára néző háztömb legfelső

emeletén. Nagyon szerette ezt az úgynevezett „lakást”, magasan a londoni forgalom lármája felett s egyik könyvében azt írta, hogy „itt egyedül lehet az ember épűgy, mint falun, mert a szomszédoknak nincs idejük másra, mint saját foglalkozásuk ellátására. S emellett e hatalmas épület közvetlen szomszédságában áll egy katolikus templom, magánosan és elszigetelten, mint Juda oroszlánja”. Cecily írásztalán Szent Bruno kis szobrocskája állott, mintha megáldaná az ő magánosságát a világnak a forgatagában.

Ilyen volt az a környezet amelyben Cecily legjobb irodalmi alkotásait megteremtette. De közben a legkétségbeejtőbben nélkülözött és hamarosan rájött, hogy nem bírja tovább anyagilag a londoni életet. Abban az időben abból élt, hogy egy paddockhursti otthont vezetett, amelyet a downsidei bencések nemrégiben vásároltak s amelynek palotaszzerű berendezését akkor alakították át apátsággá. Cecily célja az volt, hogy az egykori palotának egyik szárnyát menhelyül alakítsa át minden rászoruló befogadására és elsősorban a lelki hajótörötteknek akart otthonot teremteni. A szentferenci apostolkodásnak ezt a területét választotta ki a maga számára. A terv megvalósítása azonban különböző okokból nagyon nehézkesen haladt, főleg azért, mert Cecily mindig túlságosan nagylelkű és vendégszerető volt és attól félek, sohasem volt semmi bevétele „a fizető vendégekből”, akikre a maga fenntartását és részben az otthon támogatását építette. Valószínűnek tartom, hogy még rá is fizetett.

J. P. Murphy atya Cecily halála után a The Tablet hasábjain írt emlékezésében megerősíti mindazt, amit én róla gondoltam és éreztem. „Fáradhatatlan, jóhiszemű és mindig vidám volt. Egyike volt azoknak a nőknek, akik arra születtek, hogy különleges bájjal viseljenek minden ruhadarabot. Az én férfiúi tudásom előtt örökké rejtély marad, hogy ezt hogyan csinálta, mert szegénysége mindig egyenesen lesújtó volt. Nyoma sem volt benne annak az életmódnak, amelyet olyan embereknl látunk, akik rendszeres és biztos jövedelemmel rendelkeznek, bármilyen kicsiny legyen is az. Az ő élete ebből a szempontból vidám kaland volt az isteni gondviselés árnyékában és semmi sem volt magatartásában, ami a legtávolabbról is nőietlen, vagy kemény lett volna; vidámsága, kedvessége és mindig tip-top megjelenése mindamelllett a hiúságnak még a nyomát sem árulta el. Mindez a humornak olyan elsőprő aradata volt csupán, hogy az embernek önkénytelenül az a gondolat ötlött az eszébe, hogy katolikusnak lenni ellenállhatatlan boldogságot jelent. Minden irányban rendkívül leleményes volt, egyforma agyafúrtsággal derítette fel a British Museum kincseinek legismeretlenebb részleteit és Anglia minden növényének és madarának nevét és életmódját. Virágok és madarak voltak a kedvencei. Akiket ez a látszólagos ellentét vidám életmódja és valódi életszentsége között zavarba ejt, írásaiból kétségtelenül rájönnek, hogy mélységesen megveti az ellentéteket s hogy ő maga mindenekfölött aszketikus és alapjában mindig komoly volt. Visszataszítónak tartotta azt a gondolatot, hogy nagysikerű katolikus frónó legyen anélkül, hogy a saját lelkét rendben ne tartaná. Minden tevékenysége és minden gondolata arra irányult, hogy a saját életszentségét tisztán megőrizze.”

Valóban, minden barátja tanusíthatja, hogy ilyen volt ez a rendkívül finom asszony. Szent Ferenc harmadrendjének tagja, akit ismertünk, szerettünk és csodáltunk; Cecily, aki olyan természetfölötti síkon élt, amelynek elérését mi távolról sem remélhetjük. Arról álmodozott, hogy menedéket találhat a világ elől abban a kis házban, amelyet később a sussexi mezőségen bérelt. Szerette kertjét virágaival és veteményeivel. Szerette a körülötte elterülő erdők csendjét és magánosságát, de talán még jobban a délre nyíló zavartalan kilátást a városból szerteszét vezető végtelen országutakra. Néha azt mondtam, hogy ez azért nem igazi falu, inkább mesterséges üdülőhely, amelyet egy milliomos teremtett meg abból a célból, hogy a felvásárolt földterületek biztosíthassák zavartalan magánéletét. Cecily azt mondta, lehet, hogy igazam van, de azért mégis Sussex az, szülőföldje, amelyet épűgy szeretett, mint Hilaire Belloc vagy Kaye-Smith a magáét. Csaknem minden regénye és novellája itt, Sussexben játszik.

Havonta egyszer résztvett a harmadrend összejövetelén. Nagyon szerette ezt a kis közösséget és a maga kis otthonát, amely akkor már a szerencsétlen emberek valóságos menhelye volt. A sors mégis úgy akarta, hogy négy esztendő múlva elhagyja ezt a helyet; másik kis tanyát keresett Sussexben, de nem talált semmi olyat, amit szűkös anyagi viszonyai elfogadhatóvá tettek volna. Végül is elhatározta, hogy Londonba tér vissza, ahol ismét kis padlásszobát bérelt a Themze közelében és nemsokára lelkesedéssel írt már erről az új otthonáról is. Egy kőhajításnyira a barátok kis kápolnája állt s ez nagyban növelte rokon-szenvét új „otthona” iránt.

Londoni életéről vidám, kedves levelekben számolt be, de a sorok között megláttam, hogy egészsége távolról sem volt jó, anyagi helyzete pedig épp olyan bizonytalan, mint bármikor. Csak kevesen tudták, hogy amit ebben az időben írt — különösen missziós folyóiratokba —, mind ingyenmunka volt s amit regényeiből keresett, azt is pártfogoltjaira fordította. Egy napon maga is belátta, hogy ez így nem megy tovább. „Rájöttem — írta egyik levelében —, hogy most már itt az ideje némi takarékoságnak a jövőre és öreg koromra. Nem lehetek mindig ily mostohán ferences. Kellemetlen okosnak lenni, de muszáj. Nem tudom, mit csináljak. Nem látok magamnak semmiféle anyagi biztonságot. Mégis utána kell nézmem valaminek.” De ezek után is pontosan úgy élt és gazdálkodott mint addig.

Tevékeny élete gyorsan közeledett végéhez, de nem tudom, tisztában volt-e ezzel. Levelei meggyérültek; gyakran csak egy-egy rövid levelezőlap érkezett, mert „túl fáradt vagyok ahhoz, hogy többet írjak”. Amikor nem volt „túl fáradt, legtöbbet a Mária-légió menházában dolgozott, amelyet akkor létesítettek Londonban rossz útra tévedt leányok gondozására. „A szívemet otthagytam Szűz Mária mosókonyhájában” — írta egyik levelében, mert így nevezte akkori munkahelyét.

Nem sokkal ezután kiderült, hogy szegény Cecilynek daganat keletkezett az agyában s csak azonnali súlyos operáció mentheti meg életét. A műtétet végrehajtották, de utána megbénult és beszélni sem tudott többet. Négyhónapi embertelen szenvedés után, 1938 október 23-án meghalt Guildfordban, a ferences harmadrend kórházában. Testét a sussexi menhelybe szállították s a bencés szerzetesek vitték vállukon sírhelyére a kapucinus templom szomszédságába. Ő kérte, hogy ott temessék el.

Egy kép kitörölhetetlenül megmaradt bennem Cecilyről. Ma is magam előtt látom, amint frissen, finoman jött keresztül egy zsúfolt kocsmán, ahol találkozót adott nekem s ahol már türelmetlenül vártam húsz percet egy sarokasztalnál. Nem tudtam elképzelni, mi okozhatta késését. Volt valami a megjelenésében, ami miatt az egész vendéglő ránézett és hirtelen csend támadt a zsúfolt helyiségben. Azon a napon előkelően egyszerű kosztümöt viselt, amely kifogástalanul állt rajta. Senki sem mondta volna, hogy tíz éve viseli. Pontosan annyi rúzs és púder volt rajta, amennyi szükséges és semmivel sem több. Amikor leült és kigombolta kabátját, pontosan olyan volt, mintha Lanvin vagy Molyneux szalonjából került volna ki. Pedig tudtam, hogy toalettje fillérékért készült legutolsó franciaországi látogatása alkalmából. Mindenképpen finoman és fessen hatott. Mentegetődött a késésért, azután megkért, rendeljek cocktailt és rágyújtott egy cigarettára. Izgatottan közölte, hogy ma ünnepel, mert sikerült meggyőznie a Methuen-céget, hogy kiadja legújabb regényét s így sokkal nagyobb olvasókörral ismertetheti meg gondolatait, mintha ezt a könyvét is valamelyik kisebb katolikus kiadónak adta volna.

Megjegyeztem, hogy most pontosan olyan, mint egy hivatásos regényíró, akinek semmi más gondja nincs, minthogy könyveit minél jobban népszerűsítse. Mosolygott: „Ígaza van! Remélem, hogy sikerül is Isten nagyobb dicsőségére!” — azzal kortyintott egyet martinijéből. S amint ott ült cigarettázva és divatos cigarettatárcájával játszatva, hirelen felöltött bennem, micsoda meglepetést jelentene vendéglői szomszédainknak, ha tudnák, hogy asztaltársam a három evangéliumi tanács — szegénység, tisztaság és engedelmesség — fogadalmában

él és hogy külső megjelenése nem egyéb álarcnál, amelyet azért vett fel, hogy a maga hősies szentségét feltűnés nélkül élhesse s amiről néhány legbizalmasabb barátján kívül senki sem tud. És még ezek a legbizalmasabb barátok is csak nagyon keveset ismertek abból a bájos, divatos és elegáns nagyvilági hölgyből, akin soha semmi sem látszott az átlagosan jellemző „ájtatosság”-ból. Ha valamit útált életében, ez éppen a szüklátókörü bigottság és a dicsekvő jámborság volt. Szent Ferenc semmi különösét nem látott abban, hogy halálos ágyán egy kevés marcipánt kérjen Sora Giacomától, ha ez nem is tartozott hozzá a szentek megszokott haldoklásához. Cecily, mint igazi ferences, semmi okot nem látott arra, hogy ne örüljön azoknak az egyéb javaknak is, amelyek ugyancsak Istentől származnak.

Sosem törődött vele, hogy valaha is nagy katolikus írónak tekintsék. Bíráloi néha megállapították, hogy tulajdonképpen sohasem alkotott semmi maradandót. De Cecily Hallack mégis messze felülmúlta legtöbb kortársát. Regényeinek és novelláinak népszerűségét eléggé bizonyítja az egyik nagy londoni könyvkereskedő kijelentése, hogy „Cecily Hallack könyvei soha nincsenek rak-táron, mindig csak a megrendelő-listán szerepelnek”.

A GRECCIÓI KARÁCSONY

Violaszinben fűrődtek a hegyek, amikor társammal megérkeztünk a kis grecciói állomásra. Mély csönd fogadott bennünket az üde hegyi levegőben.

Olaszosan szép a kép, amely elénk tárul: az állomáskörüli újváros, a hegyoldatra küsző óváros, meg az ettől kissé távolabbeső San Francesco di Greccio: az ódon, édes kolostor. Az óváros fecskefészek gyanánt tapad a hegyoldalra; a kolostor hatalmas tölgy- és mélyzöld babéradóben rejtőzik.

Gyalogszerrel vágunk neki az odavezető útnak, egyre följebb haladva; lenn szőlők és gondosan megművelt sovány földek, oldalt kék hegyi violák füzére ... És mindenütt nagy, hallható nagy csend.

Mi is hallgattunk.

Tehát itt volt az az áldott hely, ahol megünnepelték a grecciói karácsonyt!

Lelkünkben megelevenedett a múlt.

1223 decemberje.

A szeráti Atya visszatért Rómából. Élete nagy művét az Egyház kezébe helyezte. Lelke nyugodt volt. Most már teljes szívéből és teljes lelkéből és minden erejéből Annak élhet, aki Assisi parányi romtemplomában, Porziunkulában, hívta őt. S az áldott Krisztus iránt való szeretete annyira elárasztotta lelkét, hogy a karácsonyi valami egészen különös módon óhajtotta megünnepelni ... Már a Szentatyával, a szelíd és bölcs III. Hónor pápával is beszélt erről, aki beleegyezett a csodaszép tervbe. Azután Messer Giovanni Vellita-val közölte elgondolását, hogy legyen segítségére.

És a szentestére minden elkészült. Éjtéltájt özönlött a nép Greccio felé égő fáklyákkal, énekelve, csak úgy zengett az erdő a csillagos éjszakában. A sötét erdő egészen megvilágosodott a jászoly körül. Mert valóban, jászoly fölött mutatla be a szentmisét s a jászoly közelében szunnyadtak a barmok, mint a betlehemi istállóban.

S egy pillanatra úgy látta Giovanni Vellita, írja Celanói Tamás, mintha valóságos kised feküdnék a jászolyban lehúnyt szemecskékkel. Ferenc testvér oda-lép és karjaiba veszi a Gyermeket, aki fölébred ... mosolyog és megismogatja a Poverello borostás arcát.

Evangélium után Ferenc diákonus csodálatos beszédet mond a világ királyáról, aki szegényen, rongyos istállóban született. Hangja majd hatalmasan szárnyal, majd tisztán csengett, majd lággyá halkult, amikor a Betlehem szót

kiejtette, mintha altatója volna a Kisdednek... S a szívek, még a láradt, csüggedt, beteg, kemény szívek is fölélédtek, meglágyultak, örömmel teltek el, hiszen fölébredt az alvó isteni gyermek a lelkekben ezen a titokzatos éjszakán...

Mindez percek alatt suhan! át lelkünkön s amint beléptünk a kis „jászolykápornába”, a homályban — a külső fényhez szokott szemünk alig látott — le kellett hűnynünk. S amint újra felpillantottunk, íme magunk előtt látjuk a grecciói karácsony freskóját!

A képen ott az oltár a miséző pappal és az éneklő testvérekkel. Az oltár evangéliumi oldalán az előtérben a jászolyban pihenő isteni Bambino. S a jászoly előtt térdel összekulcsolt kezekkel, boldogan mosolyogva Francesco, Szent Ferenc mögött több ájtatos néző alakja, köztük Giovanni Vellita.

„Figyeld meg, sutlogja most kísérom, a festmény kronológiai hűségét: Szent Ferenc kezén még nem láthatók a stigmák, ugyanis a grecciói karácsony ideje megelőzte a stigmatizálás évét. Ez bizonyítja, hogy a freskót akkor festhették, amikor az eseményekre még pontosan emlékeztek, vagyis pár évtizeddel Ferenc halála után.”

* * *

A grecciói karácsony emléke egészen rabul ejtette lelkemet. Még a másnap hajnali szentmise alatt sem tudtam tőle szabadulni. Mintha én is a jászoly fölött mondanám a szentmisét és szinte vártam, hogy az evangélium után megszólaljon Frate Francesco az ő szép hangján és hirdesse Isten dicsőségét és a tökéletes örömet Krisztusban...

„Ó, Leone testvér, ha a mi testvéreink mindenütt jó példával járnak elől s mások épülésére szolgálnak, jegyezd meg és véd az eszedbe, nem ebben van az igazi öröm.

Ó, Frate Leone, ha a mi testvéreink a szeme világát adják is vissza a vakoknak, a gyógyulást a bénáknak, ha ördögöt űznek, ha visszaadnák süketeknek hallást, sántáknak járást, némáknak szólást és halottakat támasztának is fel... vedd tudomásul: nem ebben van az igazi öröm.

Ó, Frate Leone, ha testvéreink minden nyelvén értenének is és minden tudományban jártasak volnának, s ha jövődni tudnának, és kinyilatkoztatásokat tenni a rejtett dolgokról és ha belátnának a szívekbe és vesékbe, tud meg, nem ebben van az igazi öröm.

Ó, Frate Leone, Isten báránykája, szóljanak bár a mi testvéreink az angyalok nyelvén, kutassák ki a csillagok járását, tárják föl a föld minden kincsét, és a nagy természet minden titkát, és a madaraknak és halaknak, valamennyi állatnak és embernek természetét, a fáknak és köveknek és vizeknek hasznát, értsd meg jól, nem ebben van az igazi öröm.

Ó, Frate Leone, ha a mi testvéreink úgy tudnának is prédikálni, hogy minden hitellen még ma megtérne, jegyezd meg és hirdesd, nem ebben van az igazi öröm és boldogság!”

„Az Isten szerelmére kérlek, Atyám, mondd meg, miben van hát akkor az igazi öröm és boldogság?”

Felelé Frate Francesco, az Isten szegénykéje:

„Amikor mi majd estére odaérünk a klostromhoz így esőtől ázottan, hidegtől fázottan, sártól piszkosan, éhségtől sanyarodottan és bezörgetünk a kolostorba, és a portás meg nagy mérgesen jön és kikiált: Kik vagytok ti? Mi meg mondjuk: Közületek való testvérek vagyunk! Ő meg erre visszamondja: Közöséges csavargók vagytok, akik csaljátok a világot, eleszitek az éhezők elől a kenyert. Takarodjatok innen! Ezzel otthagytok bennünket dideregni a sötét éjszakában, esőben-hóban, étlen-szomjan és ha mi ezt a kegyetlen bánásmódot minden felindulás nélkül, sőt alázatosan fogadjuk s úgy gondoljuk, hogy ez a portás testvér ugyancsak jól ismer bennünket... ó, Leó testvér, írd fel és jegyezd meg magadnak: ebben van az igazi öröm.

De ha még tovább zörgetünk, ő meg haragjában nekünk ront és durván elkerget és ránk támad: Hordjátok el magatokat, szedett-vedett népség! Egy

falat nem sok, de itt ugyan annyit sem kaptok és ide ugyan be nem jöttök... És ha mi ezt szívesen eltűrjük, hozzá még jókedvűen mosolygunk is. — Ó, Leó testvér, ezt írd a szívedbe, ebben van az igazi öröm.

De ha mirajtunk már annyira erőt vett az éhség, a hideg meg az éj reménytelen sötétje, hogy mégis újra elkezdünk zörgetni és az Isten szerelméért kérjük, hogy nyisson ajtót és eresszen be bennünket és ő meg még dühösebben rántör: No, ezekkel a semmirekellőkkel majd elbánok én! És azzal turkósbót fog, elkap a csuklyánknál fogva, azután leteper a földre, meghemperget a hóban és a botnak boldogabb végével jól eldönget bennünket és ha mi még ezt is mind szépen, szelíden, édes örömmel az áldott Krisztus szenvedéseire gondolva, elviseljük, hogy iránta való szeretetből mi is szenvedjünk valamit: Ó, Frate Leone, ezt vésd jól az eszedbe és hirdesd és el ne feledd: ebben van az igazi öröm és boldogság...

És most halld hát a végét is!

„Istennek minden kegyelme, a Szentléleknek minden ajándéka közt legtöbbet ér az, ha valaki önmagán tud uralkodni és az áldott Krisztus kedvéért szívesen kész elviselni a szenvedéseket, méltatlanságokat, gyalázatot és egyéb bántódásokat, mert Isten adományaival, amiket Tőle kaptunk, mi nem dicsekedhetünk, minthogy azok nem a miéink, hanem Istenéi — mint az Apostol is mondja: mid van, amit nem Istentől kaptál? És ha Ötőle kaptad, mit dicsekszel vele, mintha a magadé volna?... De a szenvedések és csapások keresztyével dicsekedhetünk, mint az Apostol is hirdeti: Nem dicsekszem másban, csak a mi Urunk, az áldott Jézus Krisztus keresztyében.”

A kicsi templom tornyában ütött a búcsúzás órája. A P. Gvárdián a „Pax et Bonum” békecsókját lehellte ránk. A símahomlokú, tisztaszemű testvér a kerten át kikísért bennünket. Lassan haladtunk lefelé a lépcsőkön, a terraszokon. A virágok erős illatot árasztottak a korai alkonyatban. Lila fátyol borult a hegyekre.

Egy kút mellől még egyszer visszanéztünk. Ott a fecskefészekszerű kolostor színes falával. Egy percig látjuk még, azután elrejtőzik a tölgy- és babérfák sűrűjében.

„Isten veled, Grecció! Isten veled, kis Betlehem! Isten veled, az igaz öröm és boldogság otthona!” — suttogtam.

És ekkor megszólalnak, előbb halkán, majd mind erősebben a grecciói harangok.

Schrotty Pál O. F. M.

A BÉKE PAPJA

A cím tautológia lenne, sőt majdnem rágalmazás, ha az Egyház szolgálai hivatásukba nem hoznának magukkal olyan öröklött, környezeti, szociális, vagy egyéb adottságokat, amelyek megakadályozzák, hogy akár egyes emberekről van szó, akár közösségekről, a béke apostolai legyenek. Igen nagy léleknek kell lennie annak, aki az eredeti bűn békebontó mérgétől s a társadalom kitermelte sokféle gyűlölet mérgezésétől immunis tud maradni. Ilyen nagy lélek volt Cziklay Aladár, Isten és az Anyaszentegyház egyik legszerényebb, legalázatosabb és legtehetségesebb szolgálója. Ha a halállal mindent elveszítünk, amit itt a földön szereztünk, csak odaadásunk, Istennek és az embereknek való odaadásunk gyümölcsei kísérnek el bennünket az örök életbe, akkor Cziklay Aladár különösen gazdag útípaggyásszal tért haza. Hosszas betegsége sajátos életmódra kényszerítette. Rómában tanult, ahol nagy reményeket fűztek tehetségéhez. Az első világháború harcterein gyógyította a lelkeket. Éppen a gondtalan liberalizmus korában mint hitoktató új vallástanítási módszerével ragadta magával a fogékony fiatalokat, annyira, hogy hatása ma elevenebb és mélyebb, mint akkor, több mint negyedszázaddal ezelőtt. Új vallástanítási módszere abban állott, hogy a hitoktatást nem

valami külön, zárt és elszigetelt területnek fogta fel, amelynek nincs közvetlen köze a valósághoz, a „reális élethez”, hanem tanítványainak egész valóját, mindennapi életét is magával ragadta ebbe a másik természetfeletti világba és megértette velük, hogy ez a mély és teljes valóság, ez az igazi élet. Azután megkapta a halálos betegség intő jelét. Nagyobb keresztet nem adhatott neki isteni mintaképe, mint hogy ő, a szó teljes értelmében vett pedagógus, nem taníthatott többé. Ő ebből a visszavonulásból, amely szinte paradox módon tökéletes volt, amennyiben évtizedekig nem hagyta el hűvösvölgyi lakóhelyét, ebből az önkéntes számkivetésből, amely oly sokak számára az önzésnek vagy a békétlenségnek lett volna a forrása, az emberekért való odaadó pedagógusi munka merőben új és még az előzőnél is hatásosabb formáját tudta kialakítani. A Krisztusnak különösen kedves elhagyott, magános, tanácstalan lelkek tömege kereste fel, főleg azok az intellektuális elhagyottak és tanácstalanok, akiknek a magánossága és nyomorúsága talán még nagyobb, mint a fizikai elhagyottaké. A magánosok iskolájává vált hűvösvölgyi otthona. S ezek között a magánosok között szép számmal voltak olyanok is, egyháziak és világiak, akik a világban sokra vitték, többre, mint az akinek az együttérzéséhez, odaadásához fordultak. Nagyurak, akik az érvényesülés hideg, gyöttrő tűzétől menekültek a szellem, a szeretet és a béke meleg fényéhez. Lelki tanácsokat adott olyan embereknek, akik megszokták azt, hogy tanácsokat, sőt parancsokat osztogassanak a tömegeknek.

Kivételes hatásának egyik titka az volt, hogy csodálatos egységben táruult fel előtte a természetfeletti és a természetes világ benső összefüggése. Azt, hogy a világ minden részlete és jelensége Isten felé mutat, csak a nagyon szabad szellemek látják meg és élik át, — a krisztusi, az evangéliumi szabadságot értve ez alatt. Ilyen egyedül Istentől megkötött, szabad szellem volt Cziklay Aladár is. Ez a szabadság talán legfőbb jellemvonása nagyszerű irodalmi hagyatékának. Irodalmi munkásságát minden kicsinyes szemponttól meg akarta védeni, a sikertől épűgy, mint az elfoglaltságtól, és ezért egyetlen művét sem engedte életében közreadni. Ennek a páratlanul sokoldalú irodalmi hagyatékknak talán legnagyobb értéke tizkötetes szentmise-kommentárja amely egyik legnagyobb kincse lesz a nem külső kenetességre törekvő, hanem az olvasót együttélésre készítető, tehát igényekkel fellépő, nem pedig a csekély igényekhez hozzáádomuló magyar lelki-gyakorlatos irodalomnak. Meg kell emlékezni legegységibb művéről, amelyben a természettudományok fejlődése következtében kibontakozó új Isten-bizonyítékokat tárgyalja. Ez az evangéliumi szellemben vett szabad szellem különös fogékonysággal kereste a természetfeletti világ és a művészi alkotó génusz közti összefüggéseket. Képek, zeneművek, irodalmi alkotások vallásos interpretációjával a vallásos irodalom egészen új műfaját teremtette meg. Ezek közül kiemelkednek az összes Shakespeare-drámákhoz írott „lelki kommentárjai”. A magyar szellemi élet érdekében reméljük, hogy ezek a művek, amelyekben az evangéliumi szabadságtudat mély erkölcsi és szociális felelősséggel párosul, hamarosan utat találnak majd a lelki magánosoknak ahhoz a széles rétegéhez, amely Cziklay Aladárt eddig meg nem ismerhette.

Ez az annyira engesztelékeny, mindig igazi katolikus módra mértékre és kiegyenlítésre törekvő szellem a hiten és erkölcsön kívül csak egy ponton volt engesztelhetetlen, kérlelhetetlen, megegyezést nem ismerő: és ez a béke feltétlen szolgálata. A béke szolgálata mintegy legfőbb próbája volt számára a hit és erkölcs törvényeiért való helytállásnak. A nemzetet és az emberiség békéjének eszméje, amely legtöbbünk számára szólam, vagy homályos sejtetem, a legszenvedélyesebb, tevékeny részvétet tudta benne felindítani a szenvedő emberiség iránt. Ebben a semmiféle feltételt és kompromisszumot nem tűrő békevágynban emésztette fel önmagát, s így lett élete és halála áldozat az isteni béke oltárán.

SZEMLE

A BARTÓK-VERSENYEK ÉS ÜNNEPSÉGEK.

A tíznapiig tartó versenyek mérlegét több szempontból készíthetjük el. Sajnos, mindegyiknek az lesz a közös hibája, hogy megközelítően sem teljes. De a téma mázsás súlya miatt már a próbálkozás is nagy eredmény. Ha azt vesszük keretnek, hogy 23 ország 224 jelentkezője szerepelt a tervezetben (fele zeneszerző); ha Edward Dent-től (Anglia) Wladimir Avramow-ig (Bulgária) színes csoportja jött össze a modern és legmodernebb zene mestereinek — Kodály elnökletével —, akkor csak száraz adatokat sorolunk fel annak sejtetésére, hogy milyen belső erők tartják össze a világon a három éve halott Bartók kultuszát. Ha azt is megemlítjük, hogy a külföldre szakadt, az egész világon megtalálható, jóhírű muzikusaink Garagulytól Serlyig hazajöttek művészetdiplomáciájuk beszámolójára, akkor máris végeztünk azzal a külső kerettel, melyen belül szemügyre akarjuk venni a művészi alkotást.

I.

Ez volt az első eset, amikor tisztán lehetett látni, hogy Bartók máris zenetörténeti távlatban van. Nemcsak azok számára jelent kimeríthetetlen, akik eddig is elsőnek, mértékadónak, iskolának fogadták el a legmodernebbek közül, hanem ezen túlmenően mindazoknak, akik kötelességből vagy kíváncsiságból kezdtek vele foglalkozni. Legjobban ott bizonyosodott be ez a gondolat, ahol más kultúrcentrumok legfrissebb kezdeményezései zsákutcába futottak. A kivezető irány a hangrendszer, ritmusképlet, forma, szerkezeti egymásután területén — mindig Bartóké volt.

Ez érthető. Mert zseniális kortársán, Kodályon kívül, minden zeneforradalmár majdnem kivétel nélkül odáig jutott el, hogy ledöntse a kiélt zenevilág korhadt oszlopait. De újat faragni, az új zenebirodalomnak kifejező nyelvét megalkotni, törvényeit kikezdehetetlenül rendszerezni, csak alig néhánynak sikerült rajta kívül a XX. században. És hogy ez a néhány is lassan rájön a jobb törvényrendszerre, bizonyítja Bartóknak az az útja, mely martír élet után lassan a hódító életre tér át. Színes montázs volt erről az útról az a három hét, melyben élő tanúk voltunk. Nemcsak alkotó életének különböző szakaira világított rá a halott mű, hanem a Bartók-misztikum élő valóságára is.

Ez a titokzatosság mindig jobban feloldódik, minél inkább vizsgálják, részeire bontják, magyarázzák, elemzik. Vegyük elő a műveket, ahogyan hallottuk:

1. Nyelve nehezen tanulható, de egyáltalán nem megtanulhatatlan. Az egyes külföldi stílusiskolák eltérő kiejtése érződik ugyan az előadókon, de a mondanivalónak első, eredeti jelentése mindenütt kiviláglik, még ha a nyelvi bázis más és más is. Világosan látható ennek a nyelvnek gyökérzete: a magyar nép és a nyugati szókincs. Kitágítva a fogalmazást, talán így vagyunk legközelebb az igazsághoz: két ellentétes világrész kultúrájának primitív és továbbfejlett szavai. A nyugati, a hozzánk közeleső, pedig lényegében egy világgal vagyunk mások. A magyar, a keleti távolabb esik, pedig az az igazi énünk. Ha tovább haladunk, eljutunk az idegennek látszó szókincs ugyanolyan primitív mélyére, mint a keletié. Szintézisben meg is kaptuk Bartók évtizedekig vitatott, de Kodálytól megdönthetetlenül szentesített elméletét: az egész világ dallamkincse nagyon kevés őstípusra vezethető vissza.

Igy jutunk el a humánumhoz, Bartók forradalmi egyedülvalóságának egyik alapjához.

2. A szókincs használata azonban nem végtelen. Variálási lehetősége nem kimeríthetetlen. Érthető, ha élete végére oda jutott, hogy a humánomot hangoztató

400 év előtti zsenik világpolgár-arculatából egy-egy vonást ismerünk fel nála. Nem utánzás ez, mégcsak a rokonságnak sem ráismerésben megnyilvánuló jelenléte, hanem az a lélektani jelenség, amely egy zsenibe egész korszakot gyömöszöl bele, tekintet nélkül arra, hogy emberek számára pillanatnyilag elfogadható vagy nem. A fejlődés megelőzésének jelensége ez, mely csúcskiemelkedésnél természetesen meglátja az évszázadokkal előtte kialakult csúcspontokat. Ami a nyelvében térbeli humánus volt, ugyanaz a formáiban az időbeli humánus.

3. Az előbb említettek magukkal hozzák, hogy minél közvetlenebb közeléből került ki az előadó, annál inkább megegyezett játéka, — persze, relatíve azonos tehetségű és képzettségű táborot véve — azzal a képpel, mely éppen mibennünk, magyarokban él Bartókról. Ennek lett az a természetes következménye, hogy a Bartók-tanítvány mesterek növendékei sokkal közelebb hozták az egyénit a tárgyilagossághoz, mint más hatású, modern irányzatú iskolák stílusában felnevelkedettek.

Még pontosabb fogalmazásban azt kell mondanunk, hogy a Bartók-titokzatosság azzal, hogy ennyien ennyiféleképpen játszották, még nehezebbé lett, mert újabb területekre vetítette be a magyarázat reflektorfényét. Új értékeket, új stíluselemeket hozott, mely már nem a lekicsinylés fitorát eredményezte egy-egy bartóki grimasznál, hanem meghökkenést és elmélkedésre késztetést. Itt van a fentebb említett hódító út. Ha már valaki oda jutott, hogy bármilyen mondanivalóját mérlegre tesznek még akkor is, ha alig értik és addig merülnek el benne, míg más műveinek ismeretében megközelíteni próbálják, az a zeneforradalmár, még ha olyan egyedülálló is, mint Bartók, visszavonhatatlanul megindult a végleges megértés, megértetés útjára.

Hosszú évek kellenek, míg megértjük maradék nélkül azt, vajjon a leghitelesebb tolmácsolású Bartók-munkatársak, tanítványok stílusa miért talál kevesebb megértésre, mint a kevésbé markáns, kevesebb karaktervonalat feltűnítő külföldiek előadása. Talán jó úton haladunk megfigyelésünkben, mikor azt tartjuk helyes véleménynek, hogy a Bartók-féle soliloquia egyelőre csak azoknak mond teljes egészét, akikkel a szerző saját maga közölte. És éppen azért volt szükség stílusának ilyen közlésére, mert a vátesz előbbreléte és megállás nélküli rohanása nem lehet tekintettel korára. Neki a megállás is csak arra szolgál, hogy ostorozza a tunyákat és magával sodorja vagy a kongeniális tolmácsokat, vagy a bűvöletébe jutott tanítványokat. Azoknak pedig elsősorban azokat közölte, amelyek legelrejtettebbek mások számára.

Szándékosan hangsúlyozzuk reflexiónkban, hogy a Bartók-megismerés nagyrészen Bartók-megközelítés. A versenyek bírálatai is ezt támasztják alá. Esztétikai értékelésnél mindig megvan a szubjektivizmus veszélye; százszorosán áll ez kortárs felfedésénél. Ha megemlíjtjük, hogy professzor végzett a közepetáján és a genfi versenyben hátul ballagó kapott előkelő helyezést magyar növendékekkel együtt, akkor eléggé alátámasztottuk ezt az elméletet.

II.

A versenyek után következtek a hangversenyek Bartók vagy a kortársak anyagával. Talán harmadiknak a versenygyőztesek szereplését lehetne venni, de mivel a verseny volt teljesítményük maximuma, érthető, ha nem tartjuk hű képek az utána való szerepeltetésüket. Kivételek a vonósnegyesek lettek volna. Ők azonban a zeneszerzők nyertes darabjaival újabb feladatot kaptak.

1. A versenyek idegtompító gyors egymásutánja kíváncságszerűen hozta magával a hallgatók részére: a Bartók-művek nagyszámú bemutatását. A hangversenylátogatók pedig végre, ha nem is összefüggésben, de nagy átfogásban, olyan ismertetéseket kaptak, melyre eddig nem volt példa. A Két portré-tól a Hegedűversenyig és a Zongoraversenyig legnagyobb élményünk annak a világos bizonyítéka volt, hogy Bartók alkotásperiódusai mindig aszerint változnak, hogy szigorúan belső önmarcangoló aszkézissal mennyire közelíti meg a lényegre egyszerűsített mondanivalóját. A Két portrét is teljes egésznek vettük, de harminc év száguldo munkája, rendszerének szinte újrafeltalálása, három világrészben bolyongás, két, lelkeket felkavaró háború kellett

ahhoz, hogy az „ideális arc” személytelen szépségétől eljusson a III. zongoraverseny lassújának imádkozó énekléséhez.

Nincs adatunk írásaiban, vajjon szellemi erőfeszítéseiben milyen pályát írt le lélekküzdelme. De a történelem konvertáló nagyjainak sorát sejtjük kiegészíteni vele. Hiszen amíg a misztikumban górcsővette a lélek végtelenbe vetülését, nem talált maradéknélküli zenenyelvet ennek kifejezésére. Élete végére, mikor egy tökéletes világnyelvet alkotott, a titokzatosság egyszerre személyes abszolútummá lett. Addigi lassú tételeinek egyike sem volt olyan személyes hang, mint az utolsó műveié. Megerősíti ezt szóbeli üzenete a hangzatok érthetőségére vonatkozóan. A klasszikusok istenhitét merjük végső szóként feltételezni benne.

2. Modern zeneversenyről lévén szó, igen helyes volt végignézni: mi a kortársak véleménye. Akár Bartók-hatásúak, akár más stíluson nevelődtek. Eszméltető jelenség a vonósnégyes nyerteseinek munkairánya. Világosan látható a két magyar zseni felé tájékozódás. Ha pedig más területen volt járatos, a rokon szokincsnak érezhető. A bírálat szerint igen sok közepes vagy gyenge volt közöttük. Talán elégséges magyarázat ehhez az, hogy a bartóki alkotásoknak éppen a határértékeit, a feltűnősegeit utánozták azoknak végső lényege, leszűrtsége, tehetsége nélkül. Majd, ha az utolsó ópuszok szételelemzése, publikálása világsszerte meglesz, egészen bizonyos, hogy más Bartók-arcot ismerünk fel a legmodernebb zeneszerzők műveiben. Ez a forrongók iránya, az útkeresőké.

3. A külföldre szakadt magyar szerzők vezénylese, műveinek megismertetése bő választékot nyújtott. Mintha a legfiatalabbaknál majdnem egy generációval idősebb honfitársaink ugyanazt árulták volna el szerzeményeikkel, mint Kentner a játékkal: bennegyökerezni a magyar útmutatókban, de azok életmunkásságát — tehetőség szerint — egyéni módon magyarázni, érthetővé tenni. De ezzel zenei bölcseséghez kell eljutni. Az pedig, nagyon ritka kivétellel, nem adódik a tudomány megszerzésének éveiben. Életbölcsességgel jár az együtt.

Mintha sejtetni akarták volna a bemutatott művek, hogy annyiban tekinthetők irányjelzőknek, amennyiben egy-egy stílusiskola leegyszerűsített nyelvén akarnak beszélni.

Az egész idő legtisztább öröme volt hallani azokat a magyar alkotásokat, amelyek mesterművekként élnek alkotóik működésében. Azért természetes ez, mert hangos bizonyítéka annak, hogy a legújabb zene további fejlődésében a Bartók—Kodály—Weiner alkotások mellett számolni kell a magyarázó tanítványok művein kívül és azok után, a legifjabbak útkeresésével. — A Kodály-koncert, remélhetőleg, végre már meggyőzi a hitetlenkedőket is, hogy a két ellenpólus tengelye körül forog még sokáig az alkotók világa. A csodálatot keltő, önálló bolygók mindig csak szebbé teszik az égboltot.

Nádasy Alfonz O. S. B.

SZINHÁZ

ÉDES FIAIM

Arthur Miller drámájának bemutatója a Művész Színházban

Vannak színpadi szerzők, akiknek érdeklődése csak a mindenkori hétköznapiakkal összefüggésbe kerülő problémákat képes megragadni. Ezek „mondanivalóikat”, amik soha nem többek, mint az utcán találkozók, a kávéház-látogatók, társas összejövetelek beszéd-tárgyainak világos megfogalmazásai, egy jó napilap-írásmű hatásosságával szokták megfogalmazni. Színpadra szánt „alkotásaik” tehát a téma közérdekűségével arányosan hatnak. Így jönnek létre a „szezon-sikerek”, amik azután könnyen válnak a nemzetközi szórakoztató-iparnak kedvelt export- és import-cikkeivé, ha a színdarab tárgya számára történetesen pillanatnyilag más emberi égtáj és más szellemi klíma is kedvez.

A drámaíró szélesebb távlatokat átpillantó szemé már nagyobb idő-távjakat tekint át: meglátja a jelenségek bonyolultabb összefüggéseit. A tegnap-ma-holnap egymásból fejlődő és összebogozódó jelenségeiből nem az aktuális részlet-kép érdekli, hanem az időszerű kérdések egész rendszerét áttekinti. Bensőséges figyelme rátapad a kor-problémák egészére és mint valami érzékeny mélység-kutató, tollával, ezzel a különös varázsvesszővel, rámutat a keresett földalatti vizekre.

A költő, géniuszának ereje révén még ezt a magaslati, néha hegyi perspektívát is túlszárnyalja, amikor egy-egy művében felülemelkedik a földi történetek tér-idő dimenzióin és olyan időfölköti légkörbe, szellemi sztratoszférába ragadja szelleme, ahová már nem hallatszik fel sem a napi láрма, sem a kor „egyetlen dallammá” olvadó kórus-beszéde, csak az örök ember örök kérdései magasodnak a végtelen és hallgatag ég felé.

Mindhárom típusnak, a színpadszerzői készségnek, az írói tehetségnek és a költői zsenialitásnak, megvan a maga funkciója, értelme, jelentősége az irodalmi jelenségek világában. Baj csak akkor van, ha a színpadi szerző, tényezők sorozatos összjátéka következtében túlteng, elburjánzik és elveszi a fényt és a levegőt, meg a talaj szükséges tápláló anyagainak a nemesebb gyümölcsű fák elől. A kritikusai olló sokat segíthet egy-egy elvadult irodalmi kerten, csak azután az ne történjék, hogy a nagyobb szabaderet követelő termő fák lombját nyesse hozzá avatatlan kéz a múltó napok forma-divatjához. Sajnos, irodalom-élettani törvény, hogy mindig az alacsonyabb rendű megnyilatkozás-termékek szaporábbak és sohasem fordítva. Ezért található a világ színházainak színpadjain száz darab közül kilencvenkilenc olyan, ami a szórakoztató-ipar többé vagy kevésbé ügyes, tetszetős terméke és csak egy színműalkotás, mely többet mond, mint egy vezércikk és fel kell figyelnie rá az évtized emberének.

A Művész Színház — az első két csoport határ-termékei között történt tallózások után — egyre világosabb határozottsággal a második kategória felé fordul. Az avatott vezetés helyes érzéssel állította Kamaraszínházának korlátozott lehetőségű kis színpadára Galsworthy „Üriemberek” című darabját, mely a Vígszínház 1925-ben történt bemutatója után elsüllyedt a magyar színházi köztudatban, de most már eddigi száz előadásával is bizonyítja, hogy kiállta két évtized próbáját. Most pedig új javaírókat prezentál a Művész Színház: Arthur Millert, bemutatván „Édes fiaim” című drámáját.

Annyi irodalommal kulisszázott szórakoztató-ipari darabtermék után öröm volt ez a találkozás: tisztaszándékú író komolyan megformált drámája, hibátlan rendezői hangszerezésben és jó színészi tolmácsolásban, — ritka színházi este.

Arthur Miller egy égető problémát visz színpadra a modern probléma-drámaírás klasszikusának, Ibsennek jó tanítványaként, a példamutató szerkezetű törvények teljes tiszteletbentartása mellett is egyénien mai dialógus-technikával és frissen reális atmoszférát teremtő erővel.

Földi világunk mindenre kiterjedő egyetemes korválságának számos problémájából egy mélyen felszaggatott nagy területet ölel be fürkésző tekintete. A materialista kapitalizmus és egy most születő idealista neo-humanizmus konfliktusa érdekli ebben a drámájában. Miller író, tehát nem lehet vitás, hogy amikor állást foglal, csak kapitalistaellenes lehet, de mert vérbeli író, nem anyagi okokból mond ítéletet egy elmúlásra ítélt világ emberei felett, hanem — etikai szempontból. Ebben is követi a nagy írói hagyományt, amely mindig szinte kötelezően írta elő az ember-erkölcsi ideálok mellett való állásfoglalást.

A konfliktus egy család emberi drámájának formájában jelenik meg előttünk a színpadon, a második világháború után három esztendővel. A kapitalista ember-típus a dráma főalakjában Joe Keller gyárosban testesül meg.

A gyárilap kétségtelenül kialakított egy jellegzetesen kapitalista embertípust és kapitalista lélekalkatot. Ez a típus csak úgy jöhetett létre, hogy az utolsó évszázad gyakorlati beállítottságú embere nem építette ki magában ugyanazzal a szenvedéllyel az erkölcsi világot is, mint maga körül az anyagot: így azután az egész csodálatos gépi apparátus, amit a materiális világban a gyakorlati tudományokban hatalmas tem-

póval haladó emberi zsenialitás egy jobb, emberibb, tisztultabb, egyetemes életforma lehetséges eszközeül teremtett, egyéni eszközzé lett néhány ügyes egoista birtokában. A kibillent lelkü önző ember egész környező világát csak magára vonatkoztatva tudja átélni: minden körülötte forog és óérette van, tehát úgy érzi egocentrikus mániájában, hogy a gépek is meg a gépek szolgáin keresztül az egész gyárvilág, csak őt szolgálják. És mert a túlfejlesztett praktikus lélek-oldalt nem ellensúlyozza erős morális lélek-oldal, könnyen enged meg magának ez a típus az eszköz öncélú felhasználása közben súlyosan bírálható cselekedeteket.

Ilyen ember Joe Keller, a ditroiti szelvmédmen, egy a sok ezer amerikai vállalkozó közül, aki a békében hűtőszekrényeket, a háborúban repülőgéppalkatrészeket gyártott, míg fiai katonák voltak. Az egyik, Larry a repülőknél, a másik, Chris a gyalogságnál. Larry egy napon eltűnt, Chris hazatért. Apa, testvér tudják, hogy Larry halott, de az anya fanatikusan reméli hazatérését.

Larrynak menyasszonya is volt, aki az elmúlt szomorú évek alatt közel került vőlegénye bátyjához, Chris is belészeretett Annbe és elhatározta, hogy feleségül veszi. Csak azt nem tudja hogy édesanyja mit szól majd a dologhoz, aki élőnek tartja a fiát és számára elképzelhetetlen, hogy Ann „hűtlen” legyen várva-várt elveszett fiához.

Larry emlékére pár év előtt egy fát ültettek a kertben. Az elmúlt éjjel vihar volt és kitörte a facsemetét. Ez a derékba tört fiatal fa lesz egyik legfontosabb szereplője a drámának, mely azzal a szituációval kezdődik, hogy sem Joe, sem Chris nem tudják, miképpen mondják meg Katenak, hogy Larry fája elpusztult.

Aztán reggeltől éjfélig egyetlen nap két és félórájába sűrítve kibontakozik előtünk az egész dráma. A sophokleszi dráma-típus szabályai szerint pontról-pontra felderítődik az egész mult, amelynek cselekedetei végzeteszerű szükségességgel hozzák magukkal a Keller-család teljes összeomlását.

Joe Keller, üzleti kapzsiságból, a következményekkel mit sem számolva, a háború alatt kiengedett a műhelyéből csak látszatra hibátlan, de valójában hibás kigyártású hengerfejeket. Ennek következtében huszonegy repülőgép lezuhant, fiatal életek pusztultak el, olyan fiúk, mint fronton küzdő saját fiai. Letartóztatták, de sikerült a felelősséget műhelyvezetőjére hárítani, aki nem tudta bizonyítani, hogy Joe Keller tudott a dologról és ő adott utasítást a gyártási hiba eltüntetésére. Larry, akiben a harctéri szolgálat, a bajtársias szellem erőteljesen kifejlesztette a másokért való felelősség erkölcsi érzékét, az újságokból értesülve apja üzelméről, szűgyenében egy felderítő újtjáról soha nem tért vissza.

Chris egy ideig vakon hisz apja ártatlanságában, csak amikor nyomról-nyomra kiderül minden, fordul teljes ifjúi elkeseredettségével bűnös apja ellen. Joe Keller számára értelmét veszti az élet, amikor rájön, hogy azokat vesztette el önző cselekedete következményeképpen, akikért elfeledkezett az erkölcsi parancsról, hogy minden fiattl édes fiának kell tekintsen, a pénz, az üzlet nem minden, — agyonlővi magát. Chris otthagyja szerelmét, akitől immár örökre elválasztja Larry halála miatt apja bűne, otthagyja a szülői házat, amelynek magános falai között egyéni kálváriát járó anyja tovább vonsozolja keresztjét és elindul, hogy felépítse az új világot amely nem ismeri a kapitalista életforma Mammon-imádó önzését.

Félreérthetetlenül világos Arthur Miller megfogalmazásában a család sorsának vonala: tragikusan össze kell omolnia annak a világnak, amelyből az önzés kiölte az erkölcsi felelősségérzetet, amely elvakult „dinasztikus” rövidlátásában csak az övét tekintti és nem fágul ki szeretete mindenkit átölelő emberi szolidaritássá, mert nincs izolált cselekedet, az Egészből függetlenülíthető Rész. Végso aspektusból minden összefügg, mindnyájan hordozzuk az egyetemes felelősséget és tetteink magjából mindig kinó a következmények fája, amiből egyéni keresztfánk lesz és könyörtelenül felfeszít rá a magunk-idézte Végzet.

Ez az „Éles fiaim” című drámának magasrendű tanítása. Szólamok és programmbeszédek nélkül, emberi életsorsokon keresztül hirdeti ezt Arthur Miller. És éppen azért, mert nem a rész-igazság béka-perspektívájából nézi a problémát, hanem az igazi

író emelkedett szemszögéből, e végzetdráma komorsága egy pillanatra sem leverő. Erezzük mindnyájan, hogy etikai szükségszerűség volt ez az összeomlás, a bűn a bűnhődéssel kiegyenlítést nyert, Chris pedig, aki a végzet pörölycsapásai alatt edződött naiv idealistából tisztán látó fiatal férfivá, mikor hátat fordít mindennek, egy új világot indul felépíteni, amelyben a pénz nem úr többé, a gyárvilág nem öncél, hanem a közös boldogulás eszköze és az önzést az önzetlenség, az emberi szolidaritás és a felebaráti szeretet váltja majd fel.

Németh Antal

A LITERÁTOR

Egy Sziénai szent Katalinról szóló „misztériumot” nézünk végig; a színészek szemléletmást vergődnek vértelen szerepeikben s a szerző tusakszik, hogyan gyúrja össze a vallásos misztikumot a kortörténeti kulisszával, — ami még pillanatokra sem sikerül neki. Végre a lefejezett ifjú lelke égbeszáll, Szent Katalin a giccs csúcspontján lebegve kíséri útját; „üdvözült” — mondja, s ezzel végre vége a darabnak. Aztán megint fölhúzzák a függönyt s a néző meglepetten figyel föl: mintha a szünetben kicserélték volna a színházat. A színpad csupa élet, az előadás kitűnő: a deszkákon megjelent az irodalom. Babits Mihály egyfölvonásos Kazinczy-színműve, „A literátor” pereg előttünk. Hogyan szabadul föl „a literátor” az anyai zsarnokság alól, hogyan kéri meg Kazinczy Török Sophie kezét: ez a darab témája. Ahogy ezt Babits megírja, ahogy a kort életre kelti, ahogy alakjait megjeleníti, ahogy a stílust eltalálja, ahogy a figurákat valóban a saját szavaikkal — sokszor terjedelmes idézetekkel — jellemzi: mindez a filológus és a művész közös bravúrja. S ahogyan Galamb Sándor mindezt színre viszi s ahogyan a Kis Színház együttese eljátssza: az igazi színház, színvonalas művészet. Ezeket a színészeket több darabban láttuk már küszködni reménytelen földadatokkal; most egyszerre szárnyra kapnak; úgyszólván minden szavuk, minden mozdulatuk hiteles. Talán csak egy-két kisebb kifogást tehetnénk; még akad, aki túlgesztikulál a szerepét (mint némely jelenetében a különben ezúttal jó Dukony Margit); akad, aki már természetesen szerint is hangos figuráját túlkiabálja s ahelyett, hogy az együttesben benne játszanék, ki-kikacsint a közönségre (mint Harasztos Gusztáv); ezektől az apró szépséghibáktól eltekintve azonban az előadás méltó a darabhoz: kitűnő. Pápay Klára mint Kazinczy édesanyja, Boray Lajos mint Kazinczy: két kiérlett, remek alakítás. Lovassy Klára Török Sophie szerepében mértéktartó, finom, a lényegét halk hangsúlyokkal, parányi gesztusokkal kifejező színésznőnek mutatkozik. S föltűnt a kis szolgáló szerepében egy fiatal művésznő, Nagyvárady Ágota; játékában az átélés, alakítás ösztönös jókedvét érezni, — igen tehetséges. Babits bő Kazinczy-idézetekkel megtűzdelt szövege nem könnyű; oly szépen mondják, oly természetesen, hogy könnyűnek, mainak hat; külön öröm ilyen tiszta magyar beszédet hallani színpadon. Meggyőződésünk, hogy ezzel az előadással találta meg a Kis Színház igazi útját. Jó darabot jól adni: ez minden színház elsőrendű földadata; s a rossz darabot a jó szándék még nem teszi jóvá, a katolikus szándék sem katolikusává. Katolikus jellegét a Kis Színháznak is elsősorban a színvonalával kell dokumentálnia. „A literátor” olyan sikerült erőpróba volt, amely után szeretnők deszkáin az avatag tendenciadarabok helyett a katolikus irodalom mély élményből fakadó igazi műveit látni, azt az irodalmat, amelyet többek között Wilder, Claudel, Mauriac neve képvisel. És mellettük a magyar irodalom fölfrissített alkotásait, az „Éljen az egyenlőség” mintájára. Úgy hisszük, ezeken a területeken kell a Kis Színháznak programját kifejtenie. Galamb Sándor hozzáértése, együttesének „A literátor”-ban megmutatott képességei egyaránt alkalmassá teszik e hivatásának vállalására és betöltésére.

(r. gy.)

KÉPZŐMŰVÉSZET

KOSZTA JÓZSEF

Az Alföld nagy magyar festője, a szentesi magányában visszavonultan élő Koszta József, először 57 éves korában tűnt fel 1917-ben rendezett gyűjteményes kiállításán. Azóta a köztudatban is legjobb festőink sorában foglal helyet. Életmódján a fokozatos hírnév nem változtatót. Következtesen elutasította magától a társadalmi megkülönböztetések előnyeit, az üres, külsőséges hiúság nem bántotta és a rangkóróság fertőző légköre se kezdhette ki soha nyers közvetlenségét, természetes egyszerűségét. Küzdelmes, zord ifjúság, komoly tanulólévek és a hivatástudattól fellobbanó akaraterő edzette meg a művészi önállóságra, de csak a Münchenben, ernyedetlen szorgalommal, áldozatos, türelmes újrakezdésekkel eltöltött négy és félsztendő Wilhelm von Dietz mesteriskolájában, szabadította fel egészen az egyéniségét. A párisi és az olasz út már csak megerősítette s igazolta, ám iránytjelző kezdeményezésekkel, új értelmezéssel, más jelentéssel nem gazdagította alkotómunkásságát. Húszéves korában érezte először, amidőn még szakszerű alapismeretek híján édesatyja fejét festette remekbe, hogy „megérintett”, „ki-választott”, „titoktudó”.

A megfigyelés, elmélyedés és megjelölés élménye iskolás kisfiú korában ejtette — egy életre — rabul. Meglátott a kirakatban egy portrét, anyajeggyel az orrán: Nap mint nap, nem lanyhuló érdeklődéssel megállt mindig előtte és az anyajegyről nem tudta levenni a szemét. Gyönyörködött a valóság könyörtelen ábrázolásában. Ekkor döntötte el magában, hogy festő lesz. Most, közel a kilencvenhez, se szűnik nem fogyó éberséggel vallani érzékszerveit a valóságról. A valóság, minden érzékelhető inger és képzet, muzsika, emberi szó, illat, szellő, érdeség, simaság, keménység, puhaság: a megfigyelés kényelmetlen szigorúságával benne látással oldódik fel és a színek tobzódó játékvá elevenül. A látás, az észre-
vétel egyet jelent számára az életérzéssel. Életérzése pedig nem egyéb, mint forró szeretet, könnyes részvét, irgalom, gyön-

gédtség, mohó öröm, hálás csodálkozás és örök derű, szívbéli boldogság.

Ilyen belső ragyogással, a lélek szüntelenül átvilágított tükrözésében érdekelhetette, vajjon valaha is — a jobb erőket csak elaprózó —, diszes, hivalkodó ott-hon, környezet és életforma?! Az örökkévalóságra szegzett szeme minden idejét, kedvét, erejét igénybevette és mert életcéljának, hivatásának azt tekintette, hogy az alföldi tanyavilágot örökítse meg, az ottani apró házakat, a nyári naptól gőzölő mezőket, a tüzesvirágú réteket, a meszelt falak vakító fehérségét, az anyaföldet megmunkáló, állatjait ellátó, a tájba belenövő, kérgestenyerű népet hívja életre, áthasonult maga is a délibábos róna egyszerű fiává, attól soha el se szakadt, azzal testben-lélekben eggyévált.

Talán Munkácsy óta nem dobogtatták meg úgy a szíveket magyar festő képei, mint Koszta József festményei. Elbűvöl a súlyos pompa, az ünnepélyes méltóság, a lélek tragikus mélységéig cikázó fény sejtelmes játéka. A hétköznapi, vaskos valóság révül el e magyar Rembrandt vásznain az álomszép mese káprázatává. Ezért olyan megrázó, olyan jellegzetesen magyar a művészete. A Nemzeti Szalónban kiállított, mintegy 40 év terméséről tájékoztató, alig száz képből álló gyűjtemény a Kossuth-díjas mester hatalmas életművének csupán elenyésző töredéke. Mégse hat csonkán. Hiszen Kosztánál minden mű, külön egymástól, az egésztől függetlenül: teljesség, a művész mindenkori magatartását jellemzi az étellel szemben.

Egész valóját, hangulati kalandozásoktól sértetlen, tükörfényben látott lelkét viszi be mindenegyres ecsetvonásába. Témája változatlanul mindig ugyanaz, csak a kidolgozás más, egyre fejlettebb, érettebb, izzóbbfényű, tündökletesebb. Az életcsíra rejtelmes titka izgatja, semmi egyéb szemlélődő, csendes nyugalmból fel nem rázza, csak az újralfelfedezett valóság, a gyermekszemmel, szűzi tisztaságában visszaérzett, első látás. Ilyenkor, a belső sugallat indító hangjára, ellenállhatatlan kényszernek engedve, ecsetjéhez kap és tökéletesen átengedi magát életérzése

áradásának. Milyen szép jutalma egy művészi pálya diadalának, hogy a legkésőbbi alkotások, a 80 éves aggastyán szinköltevényei a legszebbek, a legelevenebbek, az életigenlésnek, az életérzésnek szinte maradéktalan kifejezői. Hosszú és egyenletes munkássága során, festési technikája leegyszerűsödik, az anyag ellenállását leküzdve, lebegővé válik, és mint egy őszinte, nemes és igaz dallam, szárnyaló testbe varázsolja a tiszta élményt. Színei fokozatosan oldottabbak a későbbi vásznanak, az alakok magatólértetődően, léleksugárzón simúlnak a tájba, azzal azonosulva és azt természetesen kiegészítve. A korábbi festményeken imitt-amott még észlelhető, egy-egy hangsúlyozottabban körvonalazott vonal keménysége, halvány merevsége eltűnik már a késői kidolgozásokban, elemi erővel hatni kezd az egységes, tündöklő színvarázs, mint egy titkosztatos fényforrás.

Az életigenlés harcosa, a szépség és öröm dalosa. Hitttel, mélyen vallásos lelkekkel hirdeti, hogy Isten szabad keze alatt, az arcunk verejtékével, a két kezünk munkájával, évmilliók óta megszentelt egyszerű élet magasztos, ünnepélyesen fenséges, a megigazuláshoz vezető legkitaposottabb út. Témája örök emberi, mentes múltó kedélyhullámzásoktól, világnézeti szenvedélyektől, divatos elfogultságoktól. Életlátása sorsszerűen magyar. Hívták Párisba, Rómába, igazó palettájával híveket szerezhetett volna bárhol, idegenben is, számára széles e világon azonban egyedül a magyar alföld jelenti a természetet, a tenger mellett is a sárga tarlókat, a méregzöld vetéseket, a dőlben, tikkadt nyári szárazságban elsötétülő kék eget látja, érzi lelki szeme előtt. A valóság megismerése annyira szívügye, hogy ösztönösen rájött arra, nem szabad elaprózni, felhígítani szemlélődését, hanem a gyermekkor megismert, még az anyatejjel felszívott érzékléseit kell tisztázni, kiértékelve kifejeznie. Innen fölényes tárgyismerete, megvesztegető hitelessége.

Biztonsága annyira tévedhetetlen, hogy legszebb tájai nem is friss élmények, hanem régmúlt emlékek, fiatalon megmaradt lelkének üde látomásai. Hervadhatatlan remekek ezek a költeményei és a legigazabb valóságok. És milyen ékesszóló az igazság, ha a szeretet táplálja. Hívogató,

báronyos, melegbarna zsupfődelei alatt rejtőzik talán a meghitt családiasság derűs békéje. És ahogyan egy asszony magot vet a csirkének napözönben, a hófehér kis ház előtt, mintha ájtatosságot gyakorolna, megindulva a kápolna felé.

Hogy tud simogatni színnel, fénnyel! Milyen meggyőzően vallja, hogy a görnyedő hát, a szorgos kéz a megszentelő munka hősi jelképe... Milyen valóságos ünnepi áhitat sugárzik a munkábanmunkőn... A hazatérőkben pedig az esti harangszó zsolozsmázik... Milyen keccsa a mezőn hajoló leányalakja, szebb és hódítóbb a legcifrabb báli dámánál... Milyen érzéketlen színeinek az ereje! Ragyog is, cseng is, nem egyszer még dalol is! Ki nem hallja a száraz zizegését, ha tengeritöréseit szemléli, a tűző napözönben? S amilyen biblikus hangulatot árasztanak alakos tájai, a munka szent hevületében, olyan keresetlenül ébreszti a falusi keresztelő megejtő egyszerűségét a „Három királyok” című szentképe. Hiszen ott, ahol a mezei munka maga az imádság, a merő áhitat, a legszentebb bibliai látomás is otthonosan és természetesen hat.

Mennyire szereti, milyen megható együttérzéssel kelti életre Isten legcsozásabb teremtményeit, az embereket! Úgy illeszti bele tájaiba, mintha a paradicsomban álmodná vissza őket, úgy lesve meg egy röpke pillanatban, mintha az örökkévalóság kapujában várakoznának. Különösen legutolsó remekei: halhatatlan pillanatfelvételek, elállíthatatlan szívdobbanások. Ábrázoljanak egy arcot, egy felejtethetetlen mozdulatot, a szikrázó fénynek, csillogásnak részeg pompáját az ájult melegben, amikor megáll a levegő és elfekszik az ég is, hogy minden ragyogás a földnek egy kicsiny, megvilágított darabkáját érje, vagy éppen megrezenő kontyú fák, amint a búcsúzó napfényben a gyökerükig feléreznek?

Koszta képei a lélek vallató tükör-másai. Minél többször, minél tovább állunk meg előttük, annál hosszabban, őszintébben, annál sugalmazóbban, szeretetreméltóbban szólnak hozzánk. Közlékenyek, nyájasak, bölcsen derűsek, ha nyíltszívűen, bizalommal, hívó lélekkel közelítjük meg, de elzárkóznak, kinevetnek és megzavarunk, ha hányaveti közömbösséggel, futó, értetlen pillantással haladunk el mellettük.

Hayts Géza

KÖNYVEK

NÉGY NEMZEDÉK — ÉLŐ MAGYAR KÖLTŐK. (Versantológia, a tanulmányt írta és a költőket bemutatja Sötér István. Parnasszus-kiadás.)

Már arányaiban is figyelemreméltó ez az antológia, amely 76 élő magyar költő verseit mutatja be a 77 éves Heltai Jenő sanzonszerű verseitől a 21 éves Lakatos István ostroméposzáig. Hét évvel ezelőtt jelent meg utoljára hasonló jellegű költői antológia (Vajthó László: Mai magyar költők). Vajthó antológiája is az akkor élő magyar költők verseiből adott némi ízelítőt. Nagy vita kísérte annakidején a Vajthó-féle antológia megjelenését. Sokan hibáztatták hogy Vajthó László, nem törődve az új magyar költészet *életrajzi adatoknál döntőbb* irodalomtörténeti egyseégeivel és belső, esztétikai összefüggéseivel, szigorú mechanizmussal az akkor negyvenéves költőknél vágta el a „mai magyar költészet” határát. Még verses vita is támadt egyik akkor negyvenegynéhány éves költőnk és a szerkesztő között. De a legfigyelemreméltóbb észrevétel az volt, hogy a „mai magyar költők” könyvéből nem hagyhatók ki azok a halottak, akik költészetükkel még *részesei* a mai élő magyar költészetnek, akiknek versei szervesen beletartoznak a modern magyar költészetbe.

A Négy nemzedék című antológia — nagyon helyesen — nem rekesztette ki az idősebb költőket, de halott, *modern* költőinket kihagyta és ez a hiány — nagyobb keretű antológiáról lévén szó — még sokkal szembeszökőbb, mint a Vajthó-féle gyűjteményben. Ady nem-egy nemzedéktársa így bekerült az antológiába — a költők sorait megnyitó Heltai Jenő hat évvel született korábban, mint Ady —, de a Nyugat halottai és épp a legnagyobbak, a műveikkel „még ma is élők”: Ady, Tóth Árpád, Kosztolányi, Juhász Gyula, Babits mind kimaradtak. Érdekes ötlet a ma élők termésének összegyűjtése is, de a kihagyottak névsora azt bizonyítja, hogy a nem irodalomtörténeti, vagy esztétikai elvekre, hanem *biográfiai véletlenekre épülő* antológia nemcsak hiányos, de egyoldalú és épp ezért hamis képet ad az utolsó évtizedek magyar köl-

tészetéről. Milyen kép alakulhat ki a magyar költészet utolsó négy nemzedékéről, ha az említett öt nagy költő hiányzik a seregszemléből, hogy a többi ne is említsük. A háború mártírjait már azért sem lett volna szabad kihagyni ebből a nagyközönség érdeklődésére számító antológiából, mert verseik még mindig nem jutottak el szélesebb rétegekhez: Sárközi Györgyre gondolunk és elsősorban Radnóti Miklósról. És hiányozhat-e az „élő magyar költők” közül József Attila?

Sötér István, a kötet bevezetőjének írója is jól érzi az antológia szerkezetében rejlő nagy ellentmondást. „Különös feladat: élő líráról szólnunk, anélkül, hogy halottakat ne élesztenénk — így kezdi bevezetőjét — vagy: élőkről, akiknél nem egyszer élőbbek a halottak”, és a kötet nagy tartozását azzal próbálja némileg kiegyenlíteni, hogy az „élőknél élőbb halottakat” is sűrűn emlegeti bevezetőjében, bár inkább csak az élő költőkkel való relációjukat emeli ki: mit kezdtek a fiatalabbak Ady, Babits, Kosztolányi, József Attila örökségével. De a tartozás végeredményben kiegyenlítetlen marad: a bevezető tanulmány nem ad összefoglaló ismertetést az utolsó évtizedek magyar költészetének történetéről, a négy nemzedék útjáról. A költészet felületi változásait: a rím a mérték, az ütem, a képanyag módosulásait konstataálja ugyan, de mint egymástól elszigetelt jelenségeket kezeli, anélkül, hogy föltárná az alapvető összefüggéseket a formai átalakulások különböző megnyilatkozásai, vagy a tartalom és a forma között. „József Attila eszközei nem is egy vonatkozásban forradalmiak: rím-, ütem- és képforradalmi teljesekek és végletesek voltak” — állapítja meg Sötér, de nem ízei, hogy mindez *egytől* fakadt: abból a forradalmi magatartásból, amely egyformán jellemző József Attila emberre, költőre és társadalmi magatartására.

Ebből aztán az következik, hogy a *felületi egyezések* révén a legellentétesebb költői alkotók, a legkülönbözőbb jellegű és fajsúlyú költői életművek kerülnek közeli rokonságba Sötér seregszemléjében: Szép Ernő, Kosztolányi, Jó-

zsef Attila és Weöres Sándor mint rim-forradalmárok kerülnek egymás mellé, Balázs Béla szimbolizmusáról olvasva könnyen optikai csalódásba téved az olvasó, túlértékelve és szinte Ady mellé emelve Balázs Béla forradalmi jelentőségét: „Ady eszköz-forradalmáról már megemlékeztünk — írja Sötér. — Az övével együtt született a Balázs Béláé is: képek és metaforák, szimbólumok és megszemélyesítések lázadása volt ez is — szecessziós zsúfoltság és barbár tarkaság, mely a maga korában nagyon is helyénvaló indulattal lázított egy új őszinteség eszközei mellett”.

Végigolvasva a bevezető tanulmányt, úgy tűnik, hogy Sötérnek nem is volt célja a magyar költészet utolsó nagy korszakának *részletes* bemutatása, e költészet történelmi, társadalmi, filozófiai kapcsolatainak érzékeltetése. Az irodalmi forradalmak mögött nem keresi azok „irodalmonkívuili” rugóit. Mintha legfőbb törekvése az lett volna, hogy megtalálja azokat a varázsigéket, amelyekkel *közös nevezőre hozza*, vagy ahogy előszava mondja, „egy akolba békítse” a legellentétesebb vérmérsékletű, programú és világnézetű költőket, hetvenéveseket és húszéveseket, forradalmárokat és hagyományörzőket, hívőket, hitetleneket, urbanusokat, népieseket.

A „*költői őszinteség*”, a „*forradalmiság*” és a „*konkrétumok befogadása*” — ez a három szempont, amelyekkel Sötér közös nevezőre próbálja hozni a legkülönbözőbb költői *oeuvre*üket. „Mély és igaz költészet nincs őszinteség nélkül” — vallja alapigazsággként, de amint alkalmazni próbálja tételét, kitűnik, hogy nem általános érvényű és a kísérlet végén vissza is vonja a tételt. A „forradalmisággal” sem jut messzebbre: pontos definíciót nem ad arról, hogy mit ért ezen a kifejezésen, de ahogy alkalmazza, abból nyilvánvaló, hogy meglehetősen liberálisan értelmezi. Csaknem minden költő forradalmár valamilyen, Sötér szerint: Gereblyés László a „formában”, Devecseri Gábor a „játékosságban”, Berda József az „eszközök szolgálatára érzékeny forradalmára”.

Sötér szemlélésében a „konkrétumok befogadása” is minden költőkre jellemző, mert ha akarjuk, bármit konkrétumnak nevezhetünk: „A költői őszinteséget életető konkrétum nem mindig a történelem,

vagy a társadalom felől sugárzik — magyarázza Sötér. — Szerелем, betegség, természet — vagy: Isten, és maga a kozmosz, egyaránt válhatnak a költő őszinteség, sőt a forradalmi őszinteség konkrét sugallóivá... Így válik konkrétummá Vas István költészetében egy fanyar és ábrándtalan, kemény és csillogó racionalizmus... Maga az intellektus, a gondolat is kézzelfogható, sőt az absztrakt sugallatok is kézzelfoghatókká válhatnak — csak, épp nehezen”. Ezek a lehető legliberálisabban fogalmazott varázsigék azért válnak használhatatlanná, mert mint látuk, „ha akarom” *mindenkire* egyformán ráhúzhatók és éppen ezért egy költőt sem határoznak meg döntően. A fogalmaknak ilyen tág értelmezéséből következik, hogy Sötér bemutatásában — bár tételesen nem mondja ki — fiatal költőink közül Vidor Miklós vagy Rába György közelebb áll a realizmushoz, mint Pilinszky János vagy Darázs Endre. Ha kikeressük a bevezető után következő versanyagot, kitűnik az ellenmondás.

A bevezetőtanulmány után következik ugyanis a gazdag versanyag: 76 költő 233 verse! Az új magyar költészet nagy kórusában méltó helyet foglal el a katolikus líra. „A világ katolikus költészetében — írja Sik Sándorról Sötér — senki sem ábrázolta oly pontosan és részletesen Isten és ember viszonyának egységét, mint ő. Claudel ódáinál és litániaszerű dicsérteinél közvetlenebb feladatokra vállalkozott Sik Sándor — vallomás-sorozatot, lelki, bensőséges önéletrajzot adott.” Rónay György költészetében a katolikus élmény újabb megfogalmazását kapjuk: minden nemzedékben akad egy-egy költő, akinek lírájában újra és újra feltörnek a katolikus élmények és hagyományok. Toldalagi Pálról találóan írja Sötér, hogy „ama kevés új lírikus közé tartozik, akire mindaddig nem figyeltek fel érdeme és értéke szerint, s aki még mindig nem részesült abban a figyelemben és megbecsülésben, mely művészeté és eredményei nyomán vitathatatlanul megilletné”. Kár, hogy ez az antológia nem pótolja a mulasztást: mindössze két (jól választott) verssel szerepel Toldalagi. Végh György három verse azt bizonyítja, hogy méltatlanul tartották sokan szűkskálájú költőnek. Pilinszky János költészetéről valóságos keresztmetszetet ad a hat nagyszerű vers.

Sajnos, Harsányi Lajos és több jeles katolikus költő verseit hiába keressük ebben a teljességre törekvő és tárgyilagos szándékú gyűjteményben. Harsányi „De Profundis”-ának egy-két részlete nélkül pl. nem teljes a katolikus költészet bemutatása.

A szerkesztő tárgyilagosságát dicsérik a versek elé írt költői portrék is. Kár, hogy ezek az ünnepi prólógokra emlékeztető méltatások nem elég egyszerűek. Nagyközönség számára készült antológiában több konkrétságra kellett volna törekedni. Egyik-másik arckép nagyszerűen sikerült, pl. Fodor József vagy Berda József bemutatása, de ahol kevésbé markáns költői portrért kellett megrajzolni, az impresszionista hasonlatok és jelzők halmozában elvész az arc: „Mint a folyékony arany, mint a méz: úgy ömlöttek első versei — írja Hajnal Annáról —, trombitáló rémeikkel, hajlékony zenéjükkel, gyengéden és szeráfian, hátravetett jelzők himnusi rajongásával, örökös elragadtatások, epekedő emfázisok közepett. Fiatal patakok szökkennek úgy, mint az ő játékaik, — képzelete, holdsütötte, nyári mező: ezüstje csupa olvadékony forráság.”

Ha vannak is hibái ennek az antológiának, végeredményben nagy misziót tölt be. A magyar líra néhány örökéletű értékét viszi szét az olvasók közé. Sokan talán ebből az antológiából ismerik majd meg Tompa László „Lőfürösztés”, Kassák „Mesteremberek”, Sík „Ments meg Uram” című verseit. Sok olvasóhoz talán csak most jut el az utolsó évek költői termésének legjava: Füst Milán „Öregség”-e, Szabó Lőrinc „Tücsökzené”-je, Vas István „Gyertyaszentelői elégiá”-ja, Illyés Gyula „Nem volt elég”, Pilinszky János „Francia fogoly”, vagy Kálnoky László „Szanatóriumi elégiá”-ja. Az antológia nagy értéke, hogy egy sereg tehetséges fiatal költőt is bemutat. *Vargha Kálmán*

THE HEART OF THE MATTER. *Gram Greene*. — (London, 1948.)

Az író huszonöt éves korában már a *Times* irodalmi szerkesztője volt, oxfordi, hagyományos diákévei után. Nyilván itt s ekkor érlelődött meg benne a lassú, belső ellentállás *Galsworthy* világával, az engedelmes, konzervatív szövegekkel szemben, melyeket ebben az időben az angol világlap sajátos kánonná avatott.

Váratlan módon egy csomó tengeren-

túli füzetes kalandregény közt, egy ódon-dász polcán találkoztam *másodszor* Gram Greene művével; hiszen már akkor a *Hatalom és Dicsőség* különleges varázsa ismeretes volt sokunk előtt. A bár-gyúnak látszó kalandregény lapjáról — „*Bérgyilkos pisztoly*” volt a címe — Greene talányos, fiatal arca nézett az olvasóra. Milyen lehet egy vérbeli író alantas külsejű detektívregénye? Nem hiányzott az „illír” politikai háttér, hadititkok misztikuma, sorozatos emberölések, a végzet tragikomikus taglejtéseivel. Csak éppen néha megfélemedezett az író magáról: egy-egy karcoló mondatával lemerült sablonos hősei mélységébe, egy jelzője elfújta az adott kulisszákat. Gyilkos tűnődött a sötétben a lét értelmén s rendőre egy-egy pillanatra, az örök dolgok kedvéért, abbahagyta az üldözést.

A „*Hatalom és Dicsőség*” ma már világhírű írójának művét talán nem is lehetne e *Bérgyilkos Pisztoly* nélkül egészen megérteni. Hozzá tartozik sokrétűségéhez s ahhoz a lázadáshoz, mely Greene felé két oldalról, a lélek és az írás partjairól közelített. Húszesztendő, amikor nagy belső konvulziók eredményeként — talán *Eliot* árnyékában — *katolikussá* lesz. Ez írásművészetének belső, elemi élmenye s megváltoztatja az író kalandregény felé szakadó „climat”-jának egész emberi tartalmát.

Hiszen a *Hatalom és Dicsőség* forrongó, hívó s hitetlen Mexikójában is az emberi mélység váltakozik a milieu kalandos játékaival: e nagy könyv most megjelent filmváltozatát bírálva, római kritikusai épp azt kifogásolják, hogy a mexikói papnak gyalró, bűnös, sokat vitatott figuráját egysíkban, mintegy átszellemülten hozzák vászonra s így persze, képtelenek visszaadni a regény valódi varázsát, mely nyugtalan hullámcsapásaival a „rossz” papot körülveszi, azt az embert, aki lelki hanyattatásainak fókán, vérbő és vétkes életének climaxában ér el olyan martíriumhoz, melyet a mai Mexikóban az őskeresztény egyház vértanu-léggöre leng körül. A bukott pap áldatlan családi állapotaitól is hajszolva, fogdmegek gyűrűjében lopózik vissza egy haldoklóhoz — maga is tudja, hogy kelepcébe csalják —, hogy megadja neki, élete árán is, a végső vigaszt. A konvertita író hőségének erénye a bűnei között —

szerető öleléssel — roppantja össze a szakadékokat.

A *Heart of the Matter*-ben, melyet talán a *Dolgok Szívé*-vel fordíthatnánk — e most megjelent s a világsajtóban máris sokat vitatott könyvében Greene gyarló hőseit rendőrfőnökké változtatja s a színhely Mexikó helyett az a középnyugat-afrikai part, melyen az író kormány megbízatásból a háború alatt két esztendő telt el. Legtöbben egy évig sem bírják el itt az erkölcsöket posványosító, testet elemésztő klímát, ám Scobie, a helyettes rendőrfőnök, aki e stratégiai helyzete miatt is jelentős angol gyarmaton már másfél évtizede szolgálja hazáját, látszólag még ellenáll a környezet fenyegetéseinek. A kolóniát behálózza — különös angol hivatalnokokat vádlottak köntösében látni — a korrupció szövevénye: a kísértők a kufár „szíriaiak”, akik a maguk primitív szívósságával: kárörömmel, foggal s vesztegetésekkel védik anyagi érdekeiket.

A háború inkább csak háttér, néhány szó az elsötétítésről az afrikai éjszakában, egy gyanús portugál hajó útja, fiatal könyvelőnek álcázott romantikus kémelhárító — a valóságban a *premier plan*-ban a gyarmat angol lakosságának mély, erkölcsi válsága áll, a családi élet lazasága, ahogy kibomlik a trópusi ég alatt.

Scobie, a helyettes rendőrfőnök paszszív hős, bukása inkább Dosztojevszkij valamelyik figuráját idézné, mint valóságból ellesett, politikai szereppel felruházott angol gyarmati funkcionáriust. Mindenkit s minden összefüggést ismer, ő az őslakó az egy évre kihelyezett alkalmi vándorok között. Mint rendőr — mélységes kétkedéssel nézi kisvilágát, de mint hívő katolikus lélek, igyekszik a maga módján egyengetni Isten országa felé a konfliktusokat.

Ki lehet vádolni a tragikus elhajlásért, mely ezt a meditáló, rokonszenves, lelkiismeretével szüntelen viaskodásban álló embert családi élete tragikus válságába eszeveszett szenvedélybe, korrupcióba, gyilkossági bűnrészességre s végül is előre kiszámított, megfontolt öngyilkosságba hajszolja? Az író — katolikus léte — nem használhatja a Kiszmet szavát, a kozmikus erőkből talán inkább csak a trópusi bomlás az, ami Scobie tragédiájában érezteti elemi erejét. A re-

gény a konfliktus előtti napon indul: a helyettes rendőrfőnök nem kapja meg a várt előléptetést. Mélységesen katolikus, de emellett hisztérikus, ingatag, kékhárisnya felesége méltatlan kölcsönkérés kalandjába kergeti, mely már egy a korrupcióval, csak azért, hogy az asszony elhagyhassa bizonytalan időre a családi házat s a vele járó egyenlítői kényelmetlenségeket. Scobie jószívvel útnak enged egy csempészhajót (így kiszakítva, a motívumok számtalanszor kalandregény partjait súrolják) s ugyanakkor pénzt fogad el egy írástudatlan, de nagyhatalmú s laikusán bölcs szíriaitól. A hazai kémelhárító kopót küld nyakára, aki Louise-ba, Scobie feleségébe szeret bele: az asszony a vonzalma — elutazásáig — platonikus módon ugyan, de bátorítja.

A magános férfi elé egy megtorpedózott hajó mentőcsónakjáról csodálatos szépségű húszéves özvegyet vet ki a tenger. Halott leánya helyett szinte a leánya lehetne Helén, ám így csak a szenvedély csap ki s Scobie — régi, apró kalandozásai helyett — fülledt, bomló szenvedélyben oldódik fel, melyet Louise váratlan visszatérése hirtelen a tragikus oldalra taszít.

Scobie arca ezeken az oldalakon veszi fel az örök ember fájdalommas-szép, tragikus vonásait. A hitében erős, de szenvedélyétől elragadott férfi tragikus dilemmája csap fel a gyöntatószék félelmes homályában; nem bírja felidézni magában a szándékot, hogy örökre elkerülje a „bűnre vezető alkalmat”. Feleségéhez szinte értelmetlen gyöngédségek fűzik, halott gyerek emléke s az a megmagyarázhatatlan áhítat, mellyel a nálánál műveltebb s bonyolultabb Louise sorsát s életét figyeli. A gyarmat maga is beleszól: viszonya közhírré válik, levelét a bennszülött boy-ok alvilága zsaroló kezébe juttatja, lefelé gördül az úton, s ugyanakkor szívében veszedelmesen kezd fájni a vivőér.

Az epilógus néhány fanyar szava mutatja, hogy Scobie maga „túlkomplikálta” egész gyarló lelkiállapotát. Felesége tud viszonyáról — hiszen ezért szakította meg hosszú szabadságát. Szerelme, Helén, tompa érzékiséggel hull halála másnapján egy alkalmi ismerős karjába, talán ugyanakkor, amikor felesége forró ígérettel bocsátja el a rövid gyászév tartamára a li-terátus kémelhárítót. Az orvos megerősíti

angina pectoris-át (Scobie maga rendőri alibipontossággal terveli öngyilkosságát, hogy halála ne ütközzék bele a biztosító kötvények kizáró klauzulájába; felesége az ő halálával pénzhez juthasson) s maga a pap is talán a maga módján, túlságosan skrupulózusnak találja Scobie-t, aki halálosan vergődik hite s szenvedélye között.

Csak éppen az olvasó az, akit megrendít e prózai, kevésbé bonyolultnak látszó ember sorsa, aki mindazt, ami körülötte történik — *komolyan* veszi. Míg mások lazábban, vidámabban élnek a hit, világ, erkölcs szabadságaival — e nehézkes, trópusi munkában elfáradt ember felőrlik ágostoni töprengései között: elköveti azt a legsúlyosabb bűnt, melyet mindenkor, minden időben megbélyegzett a Hit s csak talán végködületében el ejtett, Istent-hívó mondatának ereje az, ami — a gyarmati pap zárószavai szerint — hányatott lelkét mégis *ajánlja* az isteni kegyelemre.

A Dolgok Szíve előttünk fekszik, oly bonyolult s ellentmondó fogalmazásban,

mely csak vérbeli s elementáris író kezében áll össze úgy, mint engedelmes ösanyag. Néha kicsap, sokszor fellázad, az elemek elszakadnak, a moralizálás árnyképszerűen ködlik, a kaland ott él önmagáért s az olvasó (az író minden előzetes fenntartása ellenére) úgy érzi, hogy Greene alakok vázában, történetek villantásában nem bír elszakadni saját, személyes, háborús emlékeitől. A katolikus regény fogalma nagyon kitágult, csodálatos mértéket ölelt át az elmúlt esztendőben. Ledobta magáról a szűk, multszázadbeli pedantéria köntösét, beengedte hősei sorába a tévelygést, szenvedélyt, gyarlóságot, hogy mindezek szintézisében mutassa meg hitének átfogó erejét. S éppen ezért, ha Scobie, az egyetlen valódi hívó el is bukik — ha klíma, hipokrizis, véget és angina diadalmaskodnak is felette, végső mosolya olyan szép, olyan őszinte és olyan emberi, hogy bátran megfogadhatjuk bűnös sorsában is — örök testvéreinknek.

Passuth László

ARANY, EZÜST, ÉKSZER
VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ
Budapest, VII., Rákóczi-út 10. I. 2.

JÓ SZEMÜVEGET KNAPECZ-TÓL

SZEMÜVEGEK RECEPTRE IS. FOTÓCIKKEK

BUDAPEST IX., ÜLLŐI-ÚT 79. Az Örökimádás-templom mellett.

MAJOR JÁNOS

VAS ÉS HÁZTARTÁSI CIKKEK RAKTÁRA

BUDAPEST, VIII., RÁKÓCZI-ÚT 59.

SCHUBAUER
és MITICZKY

BÉLYEGZŐK
JELVÉNYEK

Bpest, Duna-u. 6.
Telefon 184-268.

KEDVES OLVASÓINK!

A Vigilia 1949 január elsejével a XIV. évfolyamába lép. 1935 Gyertya-szentelő Boldogasszony napján indult meg a lap, mint a világkatolicizmus vemhének egyik eleven kis forrása. Maga az évfolyamszám nem fejezi ki pontosan azt a zivataros időt, amelyet a folyóirat élete átfog. Kényszerű hallgatásokon, fasiszta időkbeli betiltásokon lábolt át a lap és most feltámadt és él. Gyümölcseről ismeritek meg a fát, mondja a példabeszéd. A Vigilia elmélyült szellemével mindig a jövőbe is tudott nézni, mert mindig megmaradt az örök alapon, a krisztusi sziklán. A lényegyet kereste, nem az esetlegességeket, azt, ami mindnyájunkat összeköt és nem azt, ami elválaszt.

Néhány fiatal író kezdeményezése volt csupán eleinte, de a tiszta szándék áldásban fogant s az elültetett oltványból erős fa nőtt. Fiatal katolikus írókból ezalatt irodalmunk jelesei nőttek ki és a Vigilia körüli írókból és olvasókból állandó szellemi kör alakult ki. A szándék most is tiszta, az áldás Istené s miénk a küzdés, a szeretet irányította szellemi harc. Most szerény lehetőség van az olvasókör tágítására. A Vigilia sohasem törekedett hangos reklámra, pillanatnyi szenzációk fellobogtatására. Szellemi munkájának jellege és pecsétje az elmélyült szemlélődés, a gondviselés működésének vájtfülű fürkészése, ezredéves multak tanulságain a még tágabb jövő építése. Minden emberi dolgok megértése s minden jószándék beépítése egyetlen nagy műbe, amiért az emberiség földi létre hivatott el.

A Vigilia nagy példányszámemelkedést a papírellátás helyzete miatt úgysem bírta el. A szemlélődés, a bölcs magábaszállás, a virrasztás mécsé mellett való elmélkedés a kenyere. Azt szeretné tehát, hogy meghitt körben terjedjen, olvasók és előfizetők szeretete, szent tüztől hevített buzgósága folytán. Két kérésünk van tehát az új év küszöbén. Kérjük olvasóinkat és előfizetőinket, írják meg nekünk kívánságaikat, véleményüket, hogy észrevételeiket a belső Vigilia-kör hasznosíthassa és velük gazdagabbá, teljesebbé tehesse lapunkat. Másodszor pedig kérjük olvasóinkat, azokat, akik szeretnek minket: terjesszék a lapot. Szerezzenek előfizetőket a Vigiliának baráti körükből, olyanokból, akik tisztán szellemi táplálékra éhesek. A Vigilia a papírellátás nehézségei miatt ma, épúgy mint a többi folyóirat, igénytelen papíron, habár tekintélyes, havi 64 oldalas sűrű lapterjedelemben jelenik meg. Célunk az, hogy a szellemi nívóhoz mérten mihamarább ismét szemnek kellemesebb, megőrzésre anyagilag is méltóbb papíron jelenhessünk meg. A Vigilia régebbi példányai ma már könyvkereskedelmi ritkaságszámba mennek, hisz akinek megmaradt a folyóirat egy-egy száma, féltett kincsként őrzi. Csekély példányszámban maradtak fenn egyes Vigilia-számok kiadóhivatalunkban és most azzal kívánjuk viszonzni mindazon előfizetőnk szeretetét, aki új előfizetőt szerez, hogy a lap multjának egy-egy élő dokumentumával, a régi évfolyamok egy-egy példányával lepjük meg őket. Szerények körülményeink, szerény az ajándék, de minden Vigilia példány egy-egy téglája az építménynek, amelyet nemzedékről nemzedékre építenek a legjobbak. Akiknek szándéka szeretet és béke, lelkifürdője az imádság és legvégsőbb célja a krisztusi igazság.

A VIGILIA KIADÓHIVATALA.

FÉRFIKALAPOT KÓSZEGI kalaposmestertől

Főüzlet és műhely: IX., RÁDAY-U. 26. Fiók: CALVIN-TÉR. Múzeum-kt sarok.

Nagy bel- és külföldi kalapraktár. **JAVÍTÁS.**

KARÁCSONYRA KÖLNIVIZ, FÉSŰ és
MANIKÜRKÉSZLETEK dús választékban
NAGY DROGÉRIA, VIII., JÓZSEF-KÖRÚT 19.

RETIKÜL
BÖRÖND

OLBRICH

-NÁL

PÉNZTÁRCA VI., TERÉZ-KÖRÚT 3. — TELEFON: 421—925.

SZEMÜVEG

MARTON
OPTIKA-FOTO

Budapest, IV., Egyetem-utca 11.

Saroküzlet.

TELEFON : 182-104.

CSABAI SZÜCS

Átszabás, javítás.

VII., DOB-U. 82.

Telefon : 224—714.

A LITURGIÁBAN

MISENAPTÁRT a legújabb miserészekkel
és ízléses karácsonyi ajándéktárgyakat vásárolhatunk.

Rózsafüzérek, kegytárgyak, minden ünnepkörnek
megfelelő liturgikus könyvek, iskolai szemléltetésre
mozgatható misetábla kapható ugyanitt:

BUDAPEST, I., KRISZTINA-KÖRÚT 127.

EVŐESZKÖZÖK

rozsdamentes, v. alpacca

GURI-GURI FÜGGÖNYTARTÓK, FOGASOK

DIÓSY JÁNOS vaskereskedőnél, Bpest, VII., Rákóczi-út 24.